

27084

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİMDALI

Annelerin Çocuk Yetiştirme Tutumlarına
Etki Eden Faktörler : Demografik Özellikleri,
Kendi Yetiştiriliş Tarzları, Çocuk Gelişimine
İlişkin Bilgi Düzeyleri ve Çocuğun Mizacına
İlişkin Algıları

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ŞULE MIZRAKÇI

27084

Danışman : Doç. Dr. ŞEYDA KOZCU

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İZMİR, 1994

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

ÇİZELGELER LİSTESİ

I.BÖLÜM GİRİŞ	1
I.1.Problem:	9
I.2.Amaçlar	11
I.3.Araştırmanın Önemi.....	13
I.4.Sayıtlılar:	17
I.5. Sınırlılıklar:.....	18
I.6.Tanımlar:	19
II.BÖLÜM ÇOCUK YETİŞTİRME TUTUMLARI KONUSUNA KURAMSAL YAKLAŞIMLAR	22
II.1.Çocuk Yetiştirme Tutumlarının Tanımlanması:.....	22
II.2.Çocuk yetiştirme tutumlarının çocuk üzerinde etkileri ve bu konuyu irdeleyen araştırmalar:	28
II.3. Çocuk Yetiştirme Tutumlarının Kuramsal Analizi:	33
II.3.1. Organizmik Model (Organismic Model):.....	34
II.3.1.1.Psikanalitik Kuram:	35
II.3.1.2.Bilişsel Gelişim Kuramı:.....	36
II.3.2. Mekanik Model (Mechanistic Model):.....	37
II.3.2.1. Sosyal Öğrenme Kuramı:	38
II.3.3.Sistem Modeli (Systemic Model):.....	39
II.3.3.1. Dialektik Kuram:	39
II.3.3.2.Etkileşim Kuramı:.....	44
II.3.3.3.Ekolojik Kuram (Ecological Theory):	47
II.4. Çocuk Yetiştirme Tutumlarına Etki Eden Faktörlere İlişkin Araştırmalar:	51
II.4.1.Demografik özelliklerin etkisi:	53

II.4.2. Anababaların Kendi Yetiştiriliş Tarzlarının Etkisi:	68
II.4.3. Çocuk Gelişimine İlişkin Bilgi Düzeyinin Etkisi:	69
II.4.4. Çocuğun Mizacının Etkisi:	73
III. BÖLÜM YÖNTEM ve UYGULAMA	80
III.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklem:.....	80
III.2. Verilerin Toplanması:.....	82
III.3. Verilerin Çözümü ve Yorumlanması:.....	85
IV. BÖLÜM BULGULAR VE YORUM.....	93
IV.1. Örnekleme Yer Alan Annelerin Özellikleri:.....	93
IV.1.1. Demografik Özellikler:	94
IV.1.2. Kendi Yetiştiriliş Tarzları:	98
IV.1.3. Çocuk Gelişimine İlişkin Bilgi Düzeyleri:.....	99
IV.1.4. Çocuklarının Mizacına İlişkin Algıları:	102
IV.1.5. Çocuk Yetiştirme Tutumları:.....	103
IV.2. Annelerin çocuk yetiştirme tutumlarına etki eden faktörler:.....	107
IV.2.1. Demografik Özelliklerin Etkisi:	107
IV.2.2. Kendi Yetiştiriliş Tarzlarının Etkisi:	113
IV.2.3. Çocuğun Mizacının Etkisi:.....	120
IV.2.4. Çocuk Gelişimine İlişkin Bilgi Düzeyinin Etkisi:.....	122
IV.2.5. Çocuk Yetiştirme Tutumlarına Etki Eden Faktörlerin Kendi Aralarındaki Etkileşimler:	124
IV.3. Sonuç ve Öneriler:.....	127
ÖZET	133
KAYNAKÇA	135
EKLER.....	141

ÖNSÖZ

Anababaların çocuk yetiştirme tutumları, özellikle toplumsallaşma sürecinin en yoğun yaşandığı ve kişilik gelişiminin temellerinin atıldığı okulöncesi yaştaki çocuklar üzerinde önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle konu uzun yıllardır gelişim psikologlarının, sosyal psikologların ve klinik psikologların ilgisini çekmektedir. Son yıllara kadar çocuk yetiştirme tutumları daha çok çocuklar üzerinde yarattığı etki açısından incelenmiş, anababaların çocuk yetiştirme tutumlarından birine eğilim göstermelerinin nedenini açıklamaya yönelik araştırmalar ancak son yıllarda yürütülmeye başlanmıştır. Genellikle tek bir faktörün ele alınarak yapıldığı bu çalışmalar sayıca yetersiz olmalarının yanısıra, konuyu ele alış tarzlarından ötürü de çok yönlü incelemelere olanak sağlayamamaktadırlar.

Bu araştırmada, anababa tutumlarının kaynağını açıklamaya yönelik olarak, bir çok faktör aynı anda ele alınmaktadır. Amaç, çocuk yetiştirme tutumlarına etkisi olan faktörleri ortaya koymak ve bu faktörlerden hangilerinin tutumlar üzerinde daha etkin olduğunu belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda Bölüm I de problem ve amaçlar, Bölüm II de konuya ilişkin kuram ve araştırmalar, Bölüm III de yöntem ve uygulama ve Bölüm IV de bulgular ve yorum yer almaktadır.

Araştırmanın her aşamasında bana verdiği destek, motivasyon ve moral ile çalışmamı zevk haline dönüştüren değerli danışmanım Doç. Dr. Şeyda Kozcu'ya, araştırmanın ele alınış tarzını belirlememdeki katkılarından ötürü değerli hocam Doç. Dr. Sezen Zeytinoglu'na, verilerin değerlendirilmesi sırasında bilgi ve yardımıyla bana destek olan değerli hocam Prof. Dr. Yurdal Topsever'e, yardımlaşma ve işbirliğini prensip haline getiren Ege Üniversitesi,

Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümündeki tüm araştırma görevlisi ve öğrenci arkadaşlarıma içtenlikle teşekkür ederim.

Verilerin toplanması sırasındaki yardımlarından ötürü, Tekel, TEK ve Tariş çocuk yuvalarının yöneticilerine, soru formlarını hoşgörüyle yanıtlayan değerli annelere, çalışmamı çağdaş teknolojinin sunduğu olanaklarla yürütmemi sağlayan sevgili eşim ve dostlarım Sonia Amado, Özgönül ve Somer ailelerine teşekkürlerimi sunarım.

Yaşamımın her alanında olduğu gibi bu çalışmamda da destekleri ile güç, anlayışları ile bana huzur veren değerli aileme ve eşime sonsuz teşekkür ve sevgilerimi sunarım.

Şule Mızrakçı

1994

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelge 1 Öğrenme Kuramı, Gelişim Kuramı ve Dialektik Kuramın, Özellikleri Açısından Karşılaştırılmaları	52
Çizelge 2 Çocuk Gelişimi Bilgisine İlişkin Soruların Cevap Anahtarı	87
Çizelge 3 Örnekleme Oluşturan Annelerin Eğitim Durumları	94
Çizelge 4 Örnekleme Oluşturan Annelerin Çalışma Durumları	95
Çizelge 5 Örnekleme Oluşturan Annelerin Çocuk Sayıları.....	95
Çizelge 6 Örnekleme Oluşturan Kişilerin Annelerinin Çocuk yetiştirme Tutumları ve Kişilerin Bu Konudaki Görüşleri	100
Çizelge 7 Örnekleme Oluşturan Kişilerin Babalarının Çocuk yetiştirme Tutumları ve Kişilerin Bu Konudaki Görüşleri	101
Çizelge 8 PARI Tutum Ölçeğinin Alt Boyutlarından Alınan Puanların Ortalaması	106
Çizelge 9 Annenin Eğitim Düzeyi ve PARI Tutum ÖlçeğininAlt Boyutlarından Alınan Puanların Ortalaması	109
Çizelge 10 Annelerini Otoriter ve İlgisiz Olarak Niteleyen Kişilerin Aynı Tutumlara İşaret Eden Alt Boyutlardan Aldıkları Puanlar.....	119

I.BÖLÜM

GİRİŞ

Çocuk yetiştirme tutumları, çocukların sağlıklı yetişmesi ve olumlu kişilik yapıları geliştirebilmelerindeki önemi açısından, uzun yıllar araştırmacıların ilgisini çeken konulardan biri olmuştur. Gelişim sürecini açıklamaya çalışırken de anababa tutumlarının çocuk üzerindeki etkisine sıklıkla değinilmiştir. Araştırmacılar bir kaç yıl öncesine kadar, ne tür çocuk yetiştirme tutumları sonucu, çocuklarda ne tür kişilik yapıları ortaya çıkar sorusuna yanıt aramışlardır (Stolz,1967). Ancak son yıllarda anababa tutumlarının oluşmasında hangi etkenlerin rol oynadığı sorusuna yanıt almaya yönelik araştırmalara rastlanmaktadır. Bu da konuyu temelden ele almaya yönelik olması açısından sevindiricidir. Çünkü kişilik yapılarının oluşmasında etkili olan anababa tutumlarının nasıl oluştuğu, hangi faktörlerden etkilendiği ve bu faktörlerin etkileşimleri açığa çıktıkça, sağlıklı yaklaşımların oluşması için gerekli ortamın yaratılmasına çalışılabilir.

İnsanoğlunun içgüdüleriyle hareket eden bir bebekten, toplumsallaşmış bir yetişkin haline geçişindeki süreç, uzun bir eğitimi gerektirmektedir ve bu eğitimi verirken anababanın yaklaşım şeklinin, çocuğun kişilik gelişimi açısından bir çok sosyal çevre etkeninden önemli olduğu düşünülmektedir. Evde yaşanacak uyumlu, sıcak sevgi dolu bir atmosfer çocuğun duygusal, sosyal gelişimi ve kişilik gelişimini olumlu yönde etkileyerek, çocuğun yaşama güvenle, insanlara dostça bakabilmesine yardımcı olacak, ilerde karşılaşılabileceği problemlerle başa çıkabilme gücüne katkıda bulunacaktır. Uyumsuz, problemlili, yeterli sevgi ve anlayışın olmadığı ortamlarda ise çocuklar hem kendilerine hem de karşılarındaki kişilere karşı güven duygusu geliştirebilmekte güçlük çekeceklerdir (Maccoby ve Martin, 1983).

Çocuğun toplumsallaşmaya ilk adımı attığı aile içindeki bireylerle kurduğu ilişki, kuşkusuz sonraki yaşamında kuracağı ilişkileri de etkileyecektir. Aile içindeki ilişkinin niteliğini belirlemede ise çocuğun payı olmakla birlikte, özellikle erken çocukluk yıllarında, anababanın çocuğa karşı tutumları ağırlıkla rol oynamaktadır.

Çocuğun yetişmesinde büyük önem taşımakta olan anababanın çocuğa karşı yaklaşım şekli üzerine objektif araştırmalar yapabilmek amacıyla, çocuk yetiştirme tutumları, uzun yıllardan beri formüle edilmeye çalışılmaktadır. Schaefer(1961), konuyu iki boyutla açıklamaya çalışmıştır. Bunlardan ilki sevgi ikincisi ise kontrol boyutudur. Baumrind (1966) ve Black'in, gözlem ve görüşme yolu ile elde ettikleri iki boyut da Schaefer'inkine çok yakındır, ancak ilk boyut ilgi ve duyarlılık şeklinde ifade edilmiştir. Bu çalışmalar sonucu ortaya çıkan dört kategori genel anlamda anababa tutumlarını sınıflandırmakta ve bu konuda yapılan araştırmalara ortak bir dil getirmektedir. Maccoby ve Martin'in (1984), bu iki boyutu temel alarak otoriter, müsamahakar, yetkin ve ilgisiz olarak adlandırdıkları çocuk yetiştirme tutumları şu şekilde açıklanabilir.

Otoriter ailelerde ilgi ve duyarlılık düşük, kontrol ise yüksek düzeyde görülür. En belirgin özelliği çocuğa katı kurallar konmasıdır. Bu kurallar çocukla konuşmadan konur ve uyulmaması halinde çocuk cezalandırılır. Bu tür ailelerde fiziksel cezaya da sıklıkla rastlanmaktadır. Çocuk beklenen davranışı gösterdiğinde taktir azdır veya hiç görülmeyebilir. Çocuk sürekli dışardan yönetilir ve kendi davranışları üzerinde kontrol kuramayarak , bastırılmış, pasif bir kişilik geliştirir. Aile için önemli olan çocuğun davranışı düşünerek, doğru olduğuna inanarak yapması değil, anababaya itaat etmesidir.

Müsamahakar ailelerde, ilgi ve duyarlılık yüksek, kontrol çok düşük düzeydedir. Çocuğa aile ve toplum içinde uyması gereken kurallar öğretilmez,

bazı basit kurallar konya bile çocuğun kurallara uymadığı zamanlarda yaptırım uygulanmaz. Genellikle anababa, çocuk tarafından yönlendirilir.

İlgisiz olarak nitelenen ailelerde, kontrol kadar sevgi ve duyarlılık da düşük düzeydedir. Çocuk yeterince yönlendirilmez, toplumsal kurallar öğretilmez, çocuğa davranışlarından ötürü ceza veya ödöl verilmez.

Yetkin çocuk yetiştirme tutumunu benimseyen aileler ise, çocuğa karşı ilgili ve duyarlıdır. Aile içinde eşitlik ve demokrasi vardır. Çocuğa aile ve toplum içinde uyması gereken kurallar anlatılır, uyum davranışı desteklenir ve çocuğun kendi kendini kontrol etmesi sağlanmaya çalışılır. Çocuk anne ve babasının ihtiyaçları konusunda bilgilendirilir ve müsamahakar ailelerde olduğu gibi, anababayı kullanmasına izin verilmez.

Le Compte ve arkadaşları (1978), Schaefer ve Bell tarafından 1958 yılında anababa tutumlarını ölçmek üzere geliştirilen PARI tutum ölçeğini Türkiye'ye uyarlama çalışmalarında farklı bir tutuma daha yer vermişlerdir. Aşırı annelik tutumu olarak adlandırılan bu tutum pek çok yönden otoriter tutumu çağrıştırmaktadır. Otoriter tutumda olduğu gibi aşırı annelikte de sevgi boyutu düşük, kontrol boyutu yüksektir. Bu tutumdaki kişiler çocuğa müdahale ederek, ondan bağımlı faal ve çalışkan olmasını beklerler. Kişiler aşırı bir fedakarlık içindedirler, ancak bunu çocuğun farketmesi ve karşılığını vermek zorunda olduğunu bilmesi gereğine inanırlar. Yani aşırı annelikte, müsamahakar ve yetkin annelikte olduğu gibi karşılıksız sevgi söz konusu değildir.

Anababaların, çocuk yetiştirme tutumları tanımlanırken bir noktaya dikkat etmek gerekmektedir. Tanımlar daha çok batı kültürleri incelenerek, bu kültürlere uygun olarak yapılmıştır, yani kültürel farklılıklar gözetiilmemiştir.

Örneğin kontrolün yüksek olduğu otoriter Türk ailelerinde sevgi ve duyarlılığın düşük olduğunu söylemek çoğu kez haksızlık olur. Türk toplumunda sevgi ve kontrol birbirinden bağımsızdır, ve sıkça birlikte görülebilmektedir, oysa batı toplumlarında sevgi ve ilgi daha çok müsamahakar aile tanımı içinde yer almaktadır (Kağıtçıbaşı, 1972). Ayrıca batıda ve Türkiye'de çocukları yoğun şekilde disipline etmek de farklı yaşlarda başlamaktadır. Batıda çocuklar okul öncesi dönemde disipline edilir, uyku ve yemek saatlerinin düzenli olmasına özen gösterilir. Çocuklar ilkokul çağına geldiklerinde ise bağımsızlık kazanmaları desteklenir. Türkiye'de ise çocuk ilkokula kadar korunur, nispeten şımartılır, ilkokulda ise sıkı şekilde disipline edilmeye çalışılır. İlkokullarda konuşmayan, uslu duran çocuklar ödüllendirilir (Bahar ve Bayık, 1985). Bu nedenlerle, toplumsal farklılıkları gözönüne alarak, batıda oluşturulan kategorilerle yapılacak olan araştırmalara, esnek bakmanın daha sağlıklı olacağı düşünülmektedir.

Çocuk yetiştirme tutum ve davranışları, toplumdan topluma değişebileceği gibi, belirli bir toplumda zaman içinde ve belirli bir zaman ve yerde de ailede aileye farklılık gösterebilmektedir. Hatta ailelerin farklı zamanlarda farklı tutum ve davranış içine girmeleri de söz konusu olabilmektedir. Çocuk yetiştirme tutumlarının toplumdan topluma değişmesi kültürel farklılıklarla açıklanabilir. Aynı toplumda zaman içinde görülen değişimler, içinde bulunulan çağın sosyal ve ekonomik koşullarına uyum sağlamaya çalışılırken, ailede farklı ihtiyaçların doğması, farklı sorumlulukların eklenmesi ve dolayısıyla aile içindeki rollerde ve ilişkilerde oluşan değişimle açıklanabilir. Bunun yanısıra kimi toplumlarda anababaları yönlendiren, toplumu uzun yıllar etkisi altına alan akımlar da bulunmaktadır. Örneğin Amerikan toplumu Fromm, Freud, Spock, Goodman, Dewey ve Neil'in modelini benimseyerek, zaman zaman bu akımların etkisi altında kalmıştır (Baumrind, 1966). Doğu kültürlerinde ise anababaların daha çok geleneksel

çocuk yetiştirme tutumlarına eğilimli oldukları görülmektedir. Çocuk yetiştirme tutumları konusunda aileler arasında görülen farklılaşma ise doğal olarak kişisel farklar ve yaşam koşullarındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Ailelerin zaman zaman farklı tutumlar içine girmeleri ise kişilerin ve çevre koşullarının değişmesinin insan davranışına yansımalarıdır.

Anababa tutumları Cash ve Wassen'in (1961) da değindiği gibi, kişilerin yaşadığı pek çok deneyim sonucu oluşmaktadır. Kendi anababalarıyla kurdukları özdeşim, eğitim sonucu kazanılan kültürel değerler, içinde bulunulan yaşam koşulları, anababa rolünden duydukları tatmin, eşlerin birbirleriyle kurdukları ilişkinin niteliği, çocukların doğuştan getirdiği mizaç özellikleri ve ailenin bunu algılama biçimi, çocuklarını tanıma ve anlamalarında gerekli olan çocuk gelişimi bilgisi gibi faktörlerin, anababaların çocuklarına karşı değer tutum ve davranışlarının oluşmasında etkili olduğu düşünülmektedir.

Gelişim kuramları incelendiğinde, anababaların çocuk yetiştirme tutumlarının kökenlerini açıklamaya yönelik direkt ifadelerle rastlanmamakla birlikte, yukarıda sözü edilen faktörlerin etkisini destekleyecek bazı görüşler bulunmaktadır.

Freud psikoanalitik kuramında, kişilik gelişiminin anababayla kurulan özdeşim sonucu oluştuğu fikrini savunur. İşlevsel psikologlar da (functionalists) bu görüşü destekleyerek, kişilik gelişiminde içselleştirme kavramının önemini vurgularlar. Anababanın tutum ve değerlerinin küçük yaşlardan itibaren benimsenmesi sonucu, kişiler ilerki yıllarda kendi çocuklarına karşı, benzer tutum ve davranışlar içine girebilirler. Sosyal öğrenme kuramı da davranışların model alma ile öğrenildiğini savunur. Model çocuk tarafından ne kadar güçlü, güvenilir ve kendine yakın algılanır ise model alınan davranış da o kadar etkin

ve kalıcı olur (Bandura, 1969). Genelde anababalar bu özellikleri üzerlerinde topladıkları için, çocuklar anababalarına benzerler. Benzer mimik, konuşma tarzı ve davranış biçiminden, dini ve politik oryantasyona kadar pek çok ortak özellik gösterebilirler (Maccoby ve Martin, 1984). Bu, biraz da kişilerin aynı çevrede yaşamalarının sonucudur ve çoğu kez insanlar tutumları konusunda anababaları kadar, aynı çevrede yaşayan başka kişilere de benzerler. Kişilik gelişiminin önemli bölümünün küçük yaşlarda tamamlandığı varsayıldığında bu görüşlerin geçerliliği daha yüksek olabilir. Oysa çocuk büyüdükçe taklit konusunda seçici davranmaya başlar ve anababanın model alınması, çocuğun onlar gibi olmak isteyip istemediğine bağlı olarak değişir. Bu bağlamda, kişilerin anababalarından gördükleri çocuk yetiştirme tutumlarının, kendi tutumlarına etkisinin, anababalarını bu konuda onaylayıp onaylamamalarına bağlı olduğu düşünülmektedir.

Gelişim kuramlarında çevre etkeni üzerinde önemle durulmakla birlikte, çocukların davranışsal özelliklerinde belirgin birtakım bireysel farklılıklar olduğu görüşü de kabul edilmektedir. Thomas ve Chess'in 1969 yılında gerçekleştirdikleri New York Boylamsal Çalışmasında, mizaç olarak ifade edilen bireysel davranış stili üç ana kategoride toplanarak çocuklar, 'kolay çocuk', 'zor çocuk' ve 'yavaş ısınan çocuk' şeklinde sınıflandırılmışlardır. Mizaç konusundaki araştırmalar daha çok anababanın çocuğun mizaç özelliklerini bilerek, çocuğa uygun davranış tarzı geliştirmelerinin, çocuğun kişilik gelişimi açısından önemine dikkat çekmek üzere geliştirilmiştir. Bunun yanı sıra, bu konuda yapılan bir çok araştırmada çocuğun mizacının anababa davranışları üzerinde etkili bir faktör olduğuna ilişkin bulgular elde edilmiştir. New York Boylamsal Çalışmasında da çocuğun mizaç özelliklerinin anababa davranışlarını değişik şekillerde etkilediği ortaya konmuştur. Örneğin, kolay çocuğa sahip anababaların çocuk bakımında zorlanmadıkları için çocuğa daha yumuşak davrandıkları, ancak çocuklarının ihtiyaçlarını gözden kaçırma ve

onları ihmal etme olasılıklarının da zor çocuğa sahip kişilerden daha yüksek olduğu belirtilmiştir. Zor çocuk kategorisindeki çocukların da, daha sık talepte buldukları için anababanın dikkatini daha çok çektikleri, ancak bu çocukların da ceza veya kötü davranışa maruz kalma olasılıklarının diğerlerinden daha yüksek olduğu ifade edilmiştir (Kohen, 1989).

Sistem modeli ise, sistemin denge halini bulmak ve korumak için fonksiyon gösterdiği görüşünü savunur. Bu model çerçevesinde ele alınabilecek Bell'in modeli (1971) de çocuğun mizacının anababa çocuk arasında kurulacak ilişkideki önemini vurgulamaktadır. Model anababa çocuk arasında sürekli sağlanması gereken dengeyi içerir. Bell anababa standardı ile çocuk davranışının dengede olması gerektiğini ifade eder. Standardın üzerinde saldırganlık sonucu anababa çocuğu dengeye getirecek disiplini uygularken, standardın altında yer alan çocukların istenen düzeye getirilebilmesi için desteklendiği fikri savunulur.

Etkileşim kuramında da anababaların çocuğun davranışlarını şekillendirmeye çalışırken, kendi davranışlarını da çocuğa göre şekillendirdikleri görüşü savunulmaktadır. Bu kuram, yalın halde iken organize olmuş bir kişilik yapısını reddeder, çünkü kişilik , insanı çevreleyen ortamdan ve ilişkilerden ayrı düşünülemez (Maccoby ve Martin, 1984). Yani anababanın çocuğa karşı tutum ve davranışları incelenmek istendiğinde, çocuğun ilişkiye kattığı kişilik özellikleri ve bunun anababaya yansması göz önüne alınmak durumundadır.

Anababa tutumları üzerinde çocuğun mizaç özellikleri kadar, ailenin çocuğun gelişim düzeyine ilişkin bilgisinin de etkili olduğu düşünülmektedir. Piaget bilişsel gelişim kuramında, organizmanın birbiriyle niteliksel farklılık gösteren gelişim basamaklarından geçtiği görüşünü savunmaktadır. Aynı

şekilde, Freud kişilik gelişimi, Kohlberg ise ahlak gelişimini basamaklar halinde ele almışlardır. Çocuklar gelişim basamaklarının her devresinde belirli bazı yetenekler geliştirirler (Stewart ve ark., 1988). Anababaların, gelişim basamakları konusunda bilgi sahibi olmaları, çocuklarının mevcut yetenekleri ve sınırlılıklarını bilmeleri açısından önemlidir. Kağıtçıbaşı (1981), Çocuğun Değeri adlı araştırmasında ailelerin, çocuğun yaşına uygun olmayan aşırı taleplerinden söz eder. Yavuzer (1993) de Türkiye'de sıkça görülen erken tuvalet eğitiminin açtığı duygusal sorunlara değinir. Batıda yapılan bazı araştırmalarda da aşırı beklentilerin ceza şeklini ve sıklığını etkilediğini gösteren bulgulara rastlanmaktadır (Horowitz,1975). Whiting (1962) de makalesinde zamanından erken verilen eğitimin çocuğu ve aileyi zorladığı, oysa çocuğun olgunlaştıkça daha çabuk ve yumuşaklıkla eğitilebileceği görüşünü vurgulamaktadır. Bu görüşler, anababanın çocuk gelişimi konusundaki bilgi düzeylerinin, çocuk yetiştirme tutum ve davranışı üzerinde etkili olduğu fikrini destekler niteliktedir. Çocuğun mevcut gelişim düzeyindeki yetenek ve sınırlılıklarını bilmemek, aşırı beklentilere neden olabileceği gibi eksik uyaran ve eğitim verilmesi sonucunu da doğurabilir. Örneğin, çocuk konuşmaya başlamadan önce, anlamayacağı düşünülerek sözel iletişime önem vermemek veya yapamayacağı düşünülerek kendi kendine giyinmesi yada yemek yemesine fırsat tanımamak, çocuğun gelişimini ve bağımsızlık kazanmasını geciktirebilir.

Yukarda sözü edilen, anababaların çocuk yetiştirme tutumlarına etki ettiği düşünülen tüm etkenleri bünyesinde toplayan ve konunun ele alınış tarzını belirleyen üç kuram ise sistem modeli çerçevesinde ele alınacak olan dialektik kuram, etkileşim kuramı ve ekolojik kuramdır. Ekolojik kuramda gelişen insan ve değişen çevrenin sürekli etkileşimine bakılmakta, yakın çevre (mikro sistem) ile başlayan ilk etkileşimleri, sosyo kültürel çevrenin de katılımıyla, daha geniş çevrelerle (meso sistem, exo sistem, makro sistem) etkileşimler izlemektedir (Bronfenbrenner, 1979). Etkileşim kuramında, ekolojik kurama çok yakın

olmakla birlikte, etkileşen faktörler, mutlak sistemler olarak tanımlanmamaktadır. Dialektik kuram da gelişen insan ve değişen çevre koşullarının etkileşimleri üzerine odaklanır. Kişinin çevresel şartlardan hiç değilse bir kısmını seçmekte özgür olması ve sonuçta bu çevre tarafından şekillendirilmesi, insan tutum ve davranışlarını değerlendirmekteki bakış açılarını oluşturmaktadır. Bu görüş aile ilişkileri konusuna da değinerek, anababa çocuk özelliklerinin yalnız ikili ilişki düzeyinde incelenmekle kalınmaması, çocuk ve ailenin ilişkide olduğu düşünülen tüm çevre etkenlerinin araştırmalara katılması gerektiğini vurgulamaktadır (Lerner, 1991). Anababaların çocuk yetiştirme tutum ve davranışlarının, bir çok faktörden etkilenmesi ve bu faktörlerin bir kısmının değişime açık olması ve birbirleriyle etkileşim içinde bulunmaları nedeniyle, bu konuyu incelemeyi amaçlayan mevcut araştırmanın, sistem modelinin içerdiği dinamik yaklaşımlar çerçevesinde ele alınması düşünülmektedir.

Yukarıda da değinildiği gibi, konuyla ilgili araştırmaların çoğu anababa tutumlarının, çocuğa etkileri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Batıda ve Türkiye'de bu tutumların kökenlerine ait bazı araştırmalara rastlanmakla birlikte, konunun yeterince ele alınmadığı görülmektedir. Bu nedenle çocuk yetiştirme tutumlarının kökenine inerek, bu tutumlar üzerinde etkili faktörlerin ortaya konması çeşitli açılardan önemli görülmektedir.

I.1.Problem:

Çocuk yetiştirme tutumları, toplumsallaşma sürecindeki çocukların, sağlıklı bir kişilik yapısı geliştirebilmeleri, kendileriyle ve toplumla barışık yaşayabilmeleri, ilerde de kendileri ve toplum için yararlı bireyler olabilmeleri açısından önemle ele alınması gereken bir konudur. Bu nedenle de konu çocuk gelişimini ve toplumsallaşma sürecini inceleyen bir çok araştırmaya kaynak

oluşturmuştur. Bunun yanısıra çocuklarda veya ergenlerde ortaya çıkan problem durumlarında (çocuk suçluluğu, uyuşturucu kullanımı, okulu bırakma vs gibi) anababanın çocuk yetiştirme tutumlarının sorgulandığı ve bir çok vakada problemin nedenini oluşturduğu gözlenmektedir (Ambert, 1992).

Bu araştırmada problem iki bölümde ele alınacaktır. Birincisi çocukları anaokuluna gitmekte olan annelerin çocuk yetiştirme tutumlarının saptanmasıdır. Araştırmanın annelerle yapılmasının nedeni yalnızca araştırmaya sınır getirmek amacını taşımaktadır. Aynı araştırma babalarla da tekrar edilebilir. Öncelikle annelere yönelinmesi ise, bir çok toplumda olduğu gibi Türk toplumunda da çocukların yetiştirilme görevini annelerin üstlenmesi, ve özellikle bu yaş gurubundaki çocukların yaşantısında annenin en etkin kişi olma özelliğini taşımasıdır. Bu çalışma Türkiye'de büyük kentlerde 3-6 yaş arası, anaokuluna gitmekte olan çocuğa sahip annelerin çocuklarına karşı tutumlarının benzerlik taşıyıp taşımadığına, taşıyor ise genel olarak kişilerin bu konudaki eğilimlerinin ne olduğu sorusuna betimsel bir açıklama getirecektir. Bu incelemenin, genel anlamda çocuklarımıza sağlıklı yaklaşımlarda bulunup bulunmadığımızı gözlemek açısından da yararlı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca bu konuda kişilerin genel eğilimlerinin bilinmesinin, eğitimcilere, anababalara, konuyla ilgili araştırmacılara kaynak oluşturması, kitle iletişim araçlarıyla anababaların eğitilmesi görevini üstlenen kişilerin çalışmalarını yönlendirmelerine katkıda bulunması umulmaktadır. İkinci bölüm ise saptanan bu tutumlara hangi faktörlerin etkisi olduğunu belirlemeye yöneliktir. Araştırmanın bu bölümünde, çocuk yetiştirme tutumlarına etki ettiği düşünülen faktörlerin dört alt bölümde incelenmesi planlanmıştır. Bunlardan ilki kişilerin demografik özelliklerini içermektedir (yaş, sosyo ekonomik durum, eğitim düzeyi vs. gibi). İkincisi, kişilerin kendi yetiştiriliş tarzları ve bu konudaki görüşlerinin çocuğa tutumlarına etkisini, üçüncüsü ise çocuklarının mizacına

ilişkin algılarının belirlenmesine yöneliktir. Dördüncü bölümde ise kişilerin çocuk gelişimi konusunda bilgi düzeylerinin saptanması amaçlanmıştır.

İkinci bölümden elde edilecek verilerle, ilk bölümde saptanmış olan çocuk yetiştirme tutumlarının ilişkisine bakılarak, bu tutumlar üzerinde hangi faktörlerin, ne düzeyde etkili olduğu saptanmaya çalışılacaktır.

1.2.Amaçlar

Bu araştırma üç amaca yönelik olarak düzenlenmiştir. İlki okul öncesi yaş gurubunda çocuğu olan annelerin, çocuklarına yaklaşım biçimlerini belirlemek, ikincisi annelerin çocuklarına yaklaşım biçimlerini nelerin yönlendirdiğine açıklık getirmek, üçüncü amaç ise annelerin çocuk yetiştirme tutumları üzerinde etkili olduğu saptanan faktörlerin kendi aralarındaki ilişki ve etkileşimleri araştırmaktır.

Birinci amaç doğrultusunda, annelerin çocuk yetiştirme tutumları saptanmış, ve toplumda belirli bir yetiştirme tutumuna karşı eğilim olup olmadığına bakılmıştır.

İkinci amaca yönelik olarak da, annelerden çocuk yetiştirme tutumları ile bağlantılı olduğu düşünülen konularda bilgi alınmıştır. Annenin demografik özellikleri, yetiştiriliş tarzı, çocuk gelişimine ilişkin bilgisi ve çocuğunun mizacına ilişkin algısını belirlemeye yönelik bu sorulardan alınan yanıtlarla, ilk bölümde saptanan çocuk yetiştirme tutumu arasındaki ilişkiye bakılmıştır.

Üçüncü amaç çerçevesinde ise, çocuk yetiştirme tutumları ile ilişkisi belirlenen faktörlerle diğer faktörler arasındaki ilişki ve etkileşimlere bakılmıştır. Bu faktörler, annelerin çocuk gelişimine ilişkin bilgi düzeyini veya

çocukların mizacına ilişkin algılarını belirleyen konularda bütün halinde bölümler, kendi anne yada babalarının tutumları, eğitim düzeyleri, sosyal desteğe sahip olup olmamaları gibi konularda ise teker teker maddeler halinde ele alınmıştır.

Bu amaçlar çerçevesinde yanıtlandırılmaya çalışılacak sorular şunlardır:

- Annelerin çocuk yetiştirme tutumlarında benzerlikler var mıdır, var ise toplumumuzda hangi tür çocuk yetiştirme tutumlarına daha fazla eğilim gösterilmektedir?

- Annelerin yaşı, sosyo ekonomik durumu, eğitim düzeyi, mesleği, varsa işi, çocuk sayısı, çocuklarının yaşı ve cinsiyeti ile çocuk yetiştirme tutumları arasında ilişki var mıdır? Var ise bu faktörlerden hangisi tutumlar üzerinde daha etkindir?

-Annelerin yaşantısını kolaylaştıracak sosyal desteğe sahip olmaları, kendilerine ve çocuklarına yeterince vakit ayırabilmeleri veya yaşamlarını zorlaştıracak bir stresörün varlığı çocuk yetiştirme tutumlarını etkilemekte midir?

- Annelerin kendi yetiştiriliş tarzları ile çocuklarını yetiştirme tarzları arasında ilişki var mıdır? Var ise, bu ilişki kendi yetiştirilme şekillerini onayladıkları ve onaylamadıkları durumda farklılık göstermekte midir?

-Annelerin çocuklarının mizacına ilişkin algıları, yani zor, kolay veya yavaş ısınan bir çocuğa sahip olduklarını düşünmeleri, çocuklarına karşı tutumlarını etkilemekte midir?

-Annelerin çocuk gelişim basamakları konusunda bilgi sahibi olmaları ve çocuklarının yetenek ve sınırlılıklarını bilmeleri, çocuğa karşı daha anlayışlı yaklaşımlara neden olmaktadır?

-Çocuk yetiştirme tutumlarında etkisi görülen bir faktörün, diğer faktörlerle ilişki düzeyi nedir? Örneğin annelerin yüksek eğitim almış olmaları ile çocukların gelişim basamaklarına ilişkin bilgi sahibi olmaları arasında anlamlı kabul edilebilecek düzeyde bir ilişki var mıdır?

Yukarıdaki sorularda görüldüğü gibi, anne tutumları ile buna neden olabileceği düşünülen faktörler arasındaki ilişkilere tek tek bakıldıktan sonra, bu faktörlerin kendi aralarındaki ilişkilerin belirlenmesi amaçlanmaktadır.

1.3.Araştırmanın Önemi

Günümüzde bilim dünyası, insan gelişimini, karakterini ve davranışlarını açıklamaya çalışırken kişilerdeki kalıtsal özellikleri ve sosyal çevre etkenini birlikte ele almaktadır. Başlangıçta araştırmacıları meşgul eden insan üzerinde kalıtım mı, çevre mi etkilidir konusundaki tartışmaları, her iki etkeni de vurgulayan ve belirli bir davranış, kişilik özelliği veya bütünü ile gelişimin ne kadarı kalıtım ne kadarı sosyal çevre sonucu oluşur şeklindeki tartışmalar izlemiştir. Zamanımızda ise psikoloji biliminin fen bilimleri ile karıştırılmaması, her iki etkenin birlikte ve olduğu gibi ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Kağıtçıbaşı bir makalesinde, insanı ele alan psikoloji biliminin, fiziksel bilimin mekanik ve pozitif metodlarına dayanma lüksünden kurtulması gerektiğini ifade ederek bu tartışmaların gereksiz olduğunu çarpıcı şekilde ifade etmiştir (Kağıtçıbaşı, 1993).

Çağdaş gelişim kuramcıları, insanların kendilerine özgü yapılarla dünyaya geldiklerini, çevreyle etkileşim içinde bu yapıların bazı yönlerde değişime uğradığını yani kişinin çevreden etkilendiğini, aynı zamanda da etkin bir şekilde çevresini yönlendirdiğini kabul etmektedirler. Anne-çocuk ilişkisinde de aynı etkileşim söz konusudur. Annelerin çocuk yetiştirme tutumları araştırılmak istendiğinde, annelerin birey olarak doğuştan getirdiği yapılar, içinde yaşadıkları sosyal çevrenin bu yapılarla etkileşimi sonucu oluşan annenin kişilik özellikleri, tutum ve davranışları gözönüne alınmalıdır. Anneye özgü özelliklerle de çocuğun doğuştan getirdiği yapılar, bu yapıların anne ağırlıklı olmak üzere sosyal çevre faktörlerinden etkilenecek şekilde değişimi sonucu oluşan çocuğun kişilik özellikleri, tutum ve davranışları etkileşim içindedir. Örneğin annenin, çocuğun mizacından ne ölçüde etkilendiğine bakılırken, aslında çocuğun mizacı dediğimiz olgu annenin çocuğa karşı tutumundan soyutlanabilecek bir olgu değildir. Yavaş ısınan bir çocuğun anaokuluna başlamasını buna örnek verebiliriz. Çocuk dozunda verilecek bir aile ve okul desteği ile yeni ortama alıştıırılabilir, veya desteğin dozu biraz fazla kaçtığında çocuk iyice kabuğuna çekilebilir. Aynı çocuk doğru yaklaşım ile anne üzerinde "yavaş ısınan çocuk" imajını dahi silebilir. Bir örnek daha vermek gerekirse, eğitimin anne tutumu üzerinde etkisini ölçerken de gerçekten tutuma etkili olan faktörün eğitim mi, yoksa kişilerin eğitim görmelerine veya görememelerine neden olan sosyo ekonomik geçmişleri, yetiştiriliş şekilleri veya bu konudaki motivasyonları mı olduğunu ayırmak ve eğitimi bu faktörlerden soyutlamak mümkün değildir. Çünkü kişilerin eğitim düzeyini de bazı istemli ve istemsiz faktörler belirlemektedir.

Bu tür örnekler çok sayıda faktörün kombinasyonu yapılarak çoğaltılabilir. Ancak akla gelen etkileşimleri yazı ile ifade edebilmek ne kadar güçse, tüm kombinasyonları düşünebilmek de o kadar olanaksızdır. Ancak bu güne kadar yapılan araştırmalarda, konunun sistem modeli ile ele alınmadığı

gözlenmektedir. Bu nedenle mevcut araştırmada, konuyu bu kuram çerçevesinde incelemek amaçlanmıştır. Bu çaba, gelişimle ve insan ilişkileriyle ilgilenen araştırmacılara, bakış açısının çeşitlendirilmesi gerektiği fikrini verebilirse, kuramsal açıdan görevini yerine getirmiş olacaktır.

Gelişime ilişkin araştırmaların bir çoğunda çevre koşullarının sabitlenmesi şeklinde yaklaşımlara rastlanmaktadır. Oysa çevre koşulları sabit değildir ve bu çaba araştırmaları günlük yaşam şartlarından uzaklaştırmaktadır. Deneysel yöntemde bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasında nedensel bir ilişki kurabilmek için diğer faktörleri sabit tutma gereği, psikoloji biliminin aslında içermesi gereken zenginlik ve karmaşıklıktan ödün vermesi sonucunu doğurmaktadır (Kağıtçıbaşı, 1993). Araştırmalar sistem modeli çerçevesinde ele alınarak, çevre koşullarının sabit olmadığı durumdaki değişim ve çeşitliliğe bakılırsa, araştırma sonuçlarının günlük yaşamda kullanılabilir, uygulanabilir öneriler sunma olasılıklarının artacağı düşünölmektedir.

Kuramsal açıdan yeniliğinin dışında araştırma, yalnız annelerin gelişim basamaklarına ilişkin bilgi düzeylerinin ölçölmesi çalışması ile de Türkiye'de daha önce pek incelenmemiş bir konuya değinmektedir. Bu konudaki bilgisizlik, çocuktan aşırı beklentilere, çocuğa karşı eksik sunumlara neden olabilir. Sonuçta konu anne tutumlarına etki ediyor olsada olmasada, annelerin genel olarak bu konudaki bilgi düzeylerinin belirlenmesi başlı başına önem taşımaktadır. Çünkü aşırı ve eksik beklentilerin giderilebilmesi, çocuk istismarının önlenmesine katkıda bulunabilir. Bu konu ilerde geliştirilip, daha kapsamlı şekle getirilerek tek bir araştırma halinde düzenlenebilir ve alınan sonuçlar çerçevesinde anababa okulları veya kitle iletişim araçları tarafından eksikliği görölen konularda anababalar bilgilendirilme yoluna gidilebilir.

Araştırma tümüyle ele alındığında ise, çocuklarımızın sağlıklı gelişmeleri açısından doğru olduğuna inanılan tutumlara etki eden faktörlerle, doğruluğu üzerinde tartışılan veya yanlış olarak nitelenen tutumlar üzerinde etkisi olan faktörler belirlendiğinde, doğru yaklaşımların oluşması için uygun ortamın yaratılması gerektiği fikrini verebilir ve bu konuda gösterilebilecek çabalara ışık tutabilir.

Bu çabalardan biri annelere devlet tarafından sağlanacak sosyal destek olabilir. Sosyal desteğin bazı batı ülkelerinde olduğu gibi maddi yardım şeklinde yapılması gerekmez. Bu destek, okul öncesi yaşta çocuğu olan anneler için, ülkemizde devletin eksik kalıp, özel sektörün sınırlı da olsa açığın bir kısmını kapattığı anaokullarının yaygınlaştırılmasına çalışmak şeklinde de olabilir. Ancak bu konuda uygulamaya geçebilen herhangi bir destek olmadığı gibi, bu okullarda çocuklara temiz bir ortam yaratmak amacıyla kullanılan belediye suyuna, elektiriğe meskenlerin üç katı ücret biçilmek kaydıyla engel dahi olunabilmektedir. Oysa bir çok gelişmiş Avrupa ülkesinde ve Avusturalya'da özel olullara vergi muafiyeti uygulandığı ve belediyenin sunduğu imkanlardan (elektrik, su dahil) ücretsiz yararlanma olanağı sağlandığı bilinmektedir. Bazı batı ülkelerinde legal olarak kabul edilen, evlerde ev hanımlarınca sınırlı sayıda çocuğa bakma uygulaması, kısa süre öncesine kadar ülkemizde çok az sayıda ve izinsiz dolayısıyla da kontrolsüz şekilde uygulanmakta idi. Son zamanlarda bu tür girişimlerin yasallaşmış olması sevindiricidir, çünkü bu şekilde hem sayıca artacaklarına hem de denetim altında daha uygun şartlarda hizmet vereceklerine inanılmaktadır. Devletin yalnızca bu kurumlara vereceği destekle, çalışan annelerin stresini ve çocuklarına karşı duydukları suçluluk duygusunu azaltarak, çocuklarının güvenli ortamlarda olduğu inancının rahatlığıyla annelerin çocuklarına karşı doğru yaklaşımlar geliştirmelerine katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Bundan başka anababaların eğitimine ağırlık verilip, çocuk gelişimi konusunda aydınlatılarak, çocuklarını tanımaları ve anlamaları sağlanabilir. Bundan başka doğru yaklaşım şekilleri direkt olarak öğretilir. Ödül ve cezanın çocuk üzerinde yaratacağı etkiler konusunda anababalar bilgilendirilebilir. Çocuğa verilmek istenen terbiyenin kalıcı olması için çocukla doğru iletişim kurabilmenin yolları öğretilir. Hatta anababa olmazdan önce kişiler bu konuda eğitilebilir. Orta dereceli okulların müfredat programlarında bu bilgiler yer alabilir. Çünkü orta eğitimde okunulan bir çok ders seçilen meslekte kullanılmıyorsa, kişilerin genel kültürünü artırmanın ötesine geçip, günlük yaşamda işlev görmemektedir. Oysa gençler eninde sonunda anababa olmaktadır ve bu programlardan ömür boyu yararlanabilirler. Kısaca devlet maddi bir yükümlülük üstlenmeden de anababalara dolayısıyla çocukların sağlıklı gelişimine katkıda bulunabilir.

Devlet, kitle iletişim araçları, eğitimciler çocukların sağlıklı yetişebilmeleri için anababalara destek verecek girişimlerde bulunmadan önce, toplumda bu konudaki mevcut durumu bilmek zorundadırlar. Sağlıklı bir program ancak değişmesi gereken yanlışlar ve desteklenmesi gereken doğrular saptandıktan sonra geliştirilebilir. Bu saptamaları yapabilmek için ise bu konuda çok sayıda ve geniş kapsamlı araştırmalar yapılması gerekmektedir. Mevcut araştırmanın bu amaca hizmet vererek, küçük de olsa açığın bir kısmını kapatacağı umulmaktadır.

1.4.Sayıtlılar:

- Anket formunun ilk bölümünde yer alan maddelerin, anne tutumlarına etki edebilecek yeterli sayıda faktörü içerdiği düşünülmektedir.

- Çocuğun mizacına yönelik soruların, annelerin çocuğun mizacına ilişkin algılarını ölçmeye yeterli olduğu düşünülmektedir.

- Çocuk gelişimine ilişkin bilgi düzeyini ölçmek üzere geliştirilen soruların, annenin bilgi düzeyini ölçerek, varsa aşırı beklentilerini veya eksik beklentilerini açığa çıkaracağı düşünülmektedir. Ayrıca annelerin araştırma formunun başlangıcında verilen yönergelere uyarak, soruları yanıtlarlarken, herhangi bir kişi veya yayından bilgi almadıkları varsayılmaktadır.

- Annelerin kendi çocukluklarında anababaları tarafından uygulanan disiplin yöntemlerini, gerçeğe yakın hatırlayıp, yansıtabilecekleri düşünülmektedir.

-Araştırmanın, İzmir ilinde yaşayan, 1993 Kasım Aralık ayları içinde, çocukları anaokuluna gitmekte olan annelerin, çocuklarına karşı tutumları ile, bu tutumlara etkisi araştırılan faktörler arasındaki ilişki ve etkileşimleri kesitsel olarak ortaya çıkaracağı varsayılmaktadır.

1.5. Sınırlılıklar:

- Araştırmanın örneklemi, İzmir ilinde yaşayan, çocukları özel veya bir kamu kuruluşuna ait çocuk yuvasına gitmekte olan, 120 anne ile sınırlıdır.

- Araştırmanın uygulaması, 1993 yılı, Kasım-Aralık ayları süresinde gerçekleştirilmiştir ve belirlenen ilişkiler bu zaman kesiti ile sınırlıdır.

- Araştırma annelerin anket formunu doldurdukları süre içindeki bilgi düzeyleri, algıları, duygu, düşünce ve genel durumlarını yansıtmaktadır ve

zaman içinde görülebilecek gelişim ve değişimleri belirleme olanağına sahip değildir. Bu bağlamda kesitsel araştırmaların tüm sınırlılıklarını taşımaktadır.

- Araştırmanın verileri annelere uygulanan anket formları ile elde edilmiştir. Anket yönteminin getirdiği sınırlılıklar bu araştırma için de geçerlidir.

- Bu sınırlılıklardan ötürü araştırma sonuçları, araştırma koşullarına benzer durumlar için genellendirilebilir.

1.6. Tanımlar:

Annelerin çocuk yetiştirme tutumları: Çocuğa bakım ve eğitim verme sürecinde annelerin çocuklarına karşı yaklaşım biçimlerini içerir. Bu araştırmada annelerin çocuğa verdiği sevgi, ona gösterdiği duyarlılık ve çocuğun davranışlarına uyguladığı kontrol, anne tutumlarının sınıflandırılmasında esas alınmış ve buna göre otoriter, müsamahakar, yetkin, ilgisiz ve koruyucu olmak üzere beş tip anne tutumu üzerinde çalışılmıştır.

Otoriter anne tutumu: Otoriter anne çocuğa olan sevgisini çocuk istenilen şekilde davranınca gösterir. Yani sevgiyi, istenen davranışı elde etmek için pekiştireç olarak kullanır. Otoriter anne kendini toplumsal otoritenin temsilcisi olarak görür ve çocuktan mutlak itaat bekler. Çocukla giriştiği sözel alışveriş çok kısıtlıdır, kendi istek ve emirlerinin tartışmasız yerine getirilmesini ister. Çocuğu, yerine göre, kendini yönetebilecek ve kendi hakkındaki bazı kararları alabilecek güçte görmeyip, her türlü kararı kendisi verir. Çocuk istenen davranışın dışına çıktığında cezalandırılır, bazı durumlarda fiziksel ceza da verilebilir.

Müsamahakar anne tutumu: Müsamahakar anne çocuğa karşı çok ilgili ve duyarlıdır. Çocuğa karşı sevgisini hatta zaafını sınırsız ve kontrolsüz şekilde gösterir. Çocuğa aile ve toplum içinde uyması gereken kuralları öğretmez. Bazı basit kurallar söz konusu olduğunda da, çocuğun bu kurallara uymaması halinde yaptırım uygulamaz. Anne çocuğun istekleri doğrultusunda hareket eder, yani çocuk tarafından yönlendirilir. Çocuğu her türlü dış etkenden koruma eğilimi gösterir.

Yetkin anne tutumu: Yetkin veya demokratik anne çocuğuna içten sevgi ve saygı duyar ve bunu şartsız olarak gösterir. Çocuğun ilgi ve ihtiyaçlarına karşı duyarlıdır. Yaşına göre çocuğu, kendiyle ilgili bazı kararlar almaya teşvik eder. Çocukla sık sık sözel iletişim kurar ve çocuğun görüşlerine değer verir. Çocuğa her konuda iyi bir rehber olmaya çalışır. Bunları yaparken çocuğu da anne ve babanın ihtiyaçları konusunda bilgilendirir. Anne ve çocuk arasındaki ilişki eşitlik ve demokrasi ilkelerine dayanır.

İlgisiz anne tutumu: İlgisiz anne çocuğunu ihmal hatta psikolojik açıdan reddeder. Çocuğun ilgi ve ihtiyaçlarından habersizdir. Çocuğun nerede olduğu ve ne yaptığıyla ilgilenmez. Çocuğu kendi çevresinden mümkün olduğunca uzak tutmaya çalışır. İlgisiz anne çocuğuna en az sevgi gösteren annedir; çocuğa karşı kontrol uygulamaz ve çocukta istenen davranışların yerleşmesi için herhangi bir pekiştireç de kullanmaz.

Koruyucu anne tutumu: Koruyucu anne çocuğun her davranışını kontrol altında tutma ve çocuğa müdahale etme eğilimindedir. Çocuğa karşı ölçsüzce fedakarlık yapar. Bu fedakarlık karşılığında da çocuktan ezici taleplerde bulunma hakkı elde ettiğini düşünerek çocuktan bu fedakarlığı anlama ve karşılığında anneye bağımlı, faal, çalışkan çocuk olmasını beklerler.

Annenin çocuk gelişimine ilişkin bilgi düzeyi: Annenin, çocuğun farklı yaş dönemlerinde, sosyal, duygusal, bedensel ve kişilik gelişimi gibi gelişim alanlarında, normalde göstermesi gereken beceri ve sınırlılıklara ilişkin bilgi düzeyidir.

Mizaç: Mizaç, çocuğun davranış stiline,yani bir davranışı nasıl yaptığı konusuna işaret eden bir kavramdır. Çocuğun davranışı ne kadar iyi yaptığını belirleyen yetenek veya neden yaptığını belirleyen güdü ve niyetle karıştırılmamalıdır.

Annenin çocuğun mizacına ilişkin algısı: Thomas ve Chess'in tanımı çerçevesinde, annenin anket sorularına verdiği yanıtlarla, çocuğunu "kolay çocuk", "zor çocuk" veya "yavaş ısınan çocuk" kategorilerinden biriyle nitelemesidir.

Toplumsallaşma süreci: Çocuğun doğumundan itibaren içinde yaşadığı kültür ve toplumun kurallarını, değer yargılarını öğrenme sürecidir.

Kontekst: Organizmayı çevreleyen koşulların tümüne verilen addır.

Bağlamsal yaklaşım (Contextualism): Organizmanın içinde ve dışında meydana gelen ve organizmayı çevreleyen koşulların etkileşimini temel alan bilimsel bir bakış açısıdır. Bu yeni bakış açısı organizmayı çevreleyen koşulların değişimi ve organizmanın gelişimini işimini de göz önüne alarak, ortaya çıkan dinamik ilişkiler ve etkileşimlere dikkati çeker.

II.BÖLÜM

ÇOCUK YETİŞTİRME TUTUMLARI KONUSUNA KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Bu bölümde öncelikle çocuk yetiştirme tutumları tanımlanarak, farklı tutumların çocuklar üzerindeki etkilerine, bu konuda yapılan araştırmalardan örnekler verilerek değinilecektir. Daha sonra da çocuk yetiştirme tutumları konusundaki kuramsal yaklaşımlara bakılarak, bu kuramlar ışığında, çocuk yetiştirme tutumlarına etki edebilecek faktörler irdelenecek ve bu konuda daha önce yapılan araştırmalar gözden geçirilecektir.

II.1.Çocuk Yetiştirme Tutumlarının Tanımlanması:

Anababa çocuk ilişkisi içerdiği asimetri ile diğer tüm insan ilişkilerinden farklıdır. Bebeğin anababayı etkilediği bir gerçektir ancak, anababanın bebek üzerindeki etkisi ciddi bir asimetri yaratacak düzeyde farklıdır. Çocuk doğduğunda anababanın yaşam biçimi, dili, bilgi ve becerileri, ilgi ve zevkleri oluşmuştur. Çocuğun aileye katılımıyla yaşam biçiminde bazı değişimler olsa da, temel özellikler genel olarak sabit kalır. Çocukların kişiliği ise anababaları ve yakın çevrelerinden etkilenerek gelişir.

Yetişkinlerin birbirleriyle kurdukları ilişkilerde, bir yetişkinin değişimi ve diğerlerinin buna uyum sağlaması belirli sınırlar dahilinde olur. Örneğin eşlerden biri ani ve ciddi bir değişim gösterdiğinde diğer eşin buna uyum sağlaması oldukça güçtür ve çoğu kez şikayetlere hatta ayrılıklara neden olabilir. Anababa çocuk ilişkisinde ise çocuk sürekli, anababa ise zaman zaman değişim göstermesine karşın ilişki sürer ve bu değişimlere ayak uydurulur. Çocuktaki gelişimsel değişimler anababanın disiplin şeklini, çocuğa gösterdiği bakımı ve çocukla girdiği aktiviteleri değiştirir. Bunlar genel olarak şekilsel

değişimlerdir ve anababanın temel fonksiyonları genelde sabit kalır. Bu temel fonksiyonlar çocuğu tehlikelerden koruma, besleme, giydirme, barındırma. Bu gereksinimler büyük olasılıkla (bilinçli ve bilinçsiz ihmal edilme durumu dışında) tüm çocuklar için karşılanır.

Psikologların ilgi alanı ise daha çok, toplumsallaşma sürecinde anababa çocuk arasındaki ilişkinin özellikleri ve anababanın ilişkide geniş anlamda eğitici olarak oynadığı roldür. Bu eğitim, toplumun istemeyeceği davranışlara ket vurmak, toplumsallaşmanın gerektirdiği davranışları ise desteklemek şeklindedir. Örneğin dürüst, inanılır, güvenilir, düşünceli, sorumluluk sahibi, yardımsever, kendine yetebilen, onurlu bir insan olmak gibi. Genelde çocuk yetiştirme tutumlarına ilişkin araştırmalara temel olan soru şudur: Anababa ile kurulan ilişkinin yapısı, çocuğun gelişimini ve yetişkinlikteki karakterini ne düzeyde ve ne yönde etkiler? İşte anababaların çocuk yetiştirme tutumları bu noktada önem kazanır.

Her konuda olduğu gibi, çocuk yetiştirme tutumları konusunda da araştırma yapabilmek için öncelikle araştırılacak kriterlerin belirlenmesi, araştırmalara ortak bir dil getirilebilmesi konusu üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Anababaların çocuk yetiştirme tutumlarını açıklamaya, çözümlenmeye ve sınıflandırmaya yönelik bu araştırmadan da birbirine bağlı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Bu çalışmalar şu şekilde özetlenebilir:

Schaefer (1961), anababa tutumlarıyla ilgili araştırmalarda veriler arası korelasyonlara bakarak, faktörlerin dairesel bir sıra oluşturduğunu ve iki yönde birbirlerinden ayrıldıklarını görmüştür. Bu boyutlardan ilki sıcaklık (warmth) ve düşmanlık (hostility) ikincisi ise kontrolü içerir.

Becker da benzer iki değişken öne sürmüştür. Bunlardan ilki sıcaklık ve düşmanlık, ikincisi katı veya müsamahakar tutumdur. Becker anababalarda görülen iki özellik üzerine dikkat çekmek istemiştir. Bunlardan biri çocuk yetiştirme konusunda sorumluluk sahibi olmak, ikincisi ise çocuğa karşı sakin veya sınırlı ve duygusal yaklaşım içinde olmak.

Bu zamana kadar olan çalışmalarda çocuk yetiştirme şekilleri iki başlık altında toplanmakta idi. Bunlardan biri güç belirten disiplin (fiziksel ceza, kızma, bağırma, güçlü emirler ve tehditler içeren yaklaşım şekli) diğeri de sevgi kaynaklı disiplindi (sevginin esirgenmesi, hayal kırıklığına uğrandığıının belirtilmesi, mahrum etme, isole etme, duygusallık ve mantık yürütmeyi içeren yaklaşım şekli). İlk analizlerden çıkan bu iki boyut, şu anki araştırmaları yönlendiren kuramlar üzerinde fazla etkili olmamıştır. Sıcaklık boyutu daha çok psikoanalitik kuramla bağlantılıdır. Çünkü bu kuramda anababanın sıcaklığı, çocuğun saldırganlığını anababaya yöneltmesine engel olan ve dolayısıyla çocuğun anababayla özdeşleşmesine katkıda bulunan bir faktördü. Sıcaklık boyutu öğrenme kuramına da yatkındır, çünkü sıcak anababa ödül vermeye eğilimlidir ve anababa tutumundaki farklılıklar çocuğun öğrenme ortamını değiştirmesi açısından önemlidir.

Baldwin ve arkadaşları, konuyu farklı metodlarla incelemişler, araştırmalarında daha çok gözleme yer vermişlerdir. Araştırmalarından elde edilen üç boyut, sıcaklığa karşı düşmanlık, demokrasiye karşı otokrasi ve duygusal katılıma karşı yansızlıktır.

Parker, Tupling ve Brown, anababa ve bebekler arasındaki bağlanmayı ölçerlerken, çocuk yetiştirme tutumları konusunda bazı bulgular elde ederek, konuya katkıda bulunmuşlardır. Araştırmacıların getirdiğı iki boyuttan ilki dikkatli, duyarlı, empati kuran yaklaşıma karşı ilgisiz yaklaşım, ikincisi aşırı

koruyucu tutuma karşı çocuğa otonomi kazandırıcı, bağımsızlığı destekleyici tutumdur.

Ainsworth ve arkadaşlarının, konuya katkısı ise anababa tutumlarının, tepkisellik (responsiveness) boyutunda incelenmesi gerektiği görüşünü getirmeleridir. Tepkisellik boyutu ekolojik kuram içinde yer alır ve çocuk ile anababa davranışları arasındaki bağlantıyı vurgular. Bu açıdan sıcaklık (warmth) boyutundan farklıdır. Sıcaklık çocuğun davranışlarından bağımsız olarak verilen duygu ve davranışı belirtir. Tepkisellik ise çocuğun davranışına ister ödül, isterse ihtiyaca cevap vermek mahiyetinde kullanılsın çocuk davranışından ve beklentilerinden ayrı düşünülemez (Maccoby ve Martin).

Baumrind ve Black 1967 yılında, gözlem ve görüşme yoluyla topladıkları veriler sonucu, anababa tutumlarını incelemek için dört boyut önermişlerdir. Bunlar, kararlı disiplin, olgunluk talebi, kısıtlayıcılık ve bağımsızlığın cesaretlendirilmesidir. Daha sonra Baumrind, kararlı disiplin ve olgunluk talebi boyutlarını sabit tutarak, diğer iki boyutu çocuktan talep etme ve çocuğa gösterilen tepkiselliğin kesiştiği nokta olarak belirleyerek, tanımlarını bu üç nokta üzerine kurmuştur. Baumrind anababa kontrolünün üç prototipini otoriter kontrol, müsamahakar kontrol ve yetkin kontrol olarak adlandırmıştır.

Maccoby ve Martin (1984), Becker'in 1964 ve Baumrind'in 1967 ve 1971 yıllarında yaptıkları çalışmalarından yola çıkarak, çocuk yetiştirme tutumlarını iki boyutta özetlemişlerdir. Bunlardan ilki çocuktan olgunluk talebinde bulunma (demandingness), ikincisi tepkisellik (responsiveness) boyutudur. Bu boyutlardan ilki kontrolü, ikincisi çocuğu kabul, çocuğun istek ve ihtiyaçlarına karşı duyarlılık, ilgi ve sevgiyi içerir.

Bu araştırmada Maccoby ve Martin'in ocuk yetiştirme tutumlarına ilişkin modeli temel alınmıştır. Sevgi ve kontrol boyutlarının kombinasyonu sonucu ortaya çıkan otoriter, müsamahakar, yetkin ve ilgisiz ocuk yetiştirme tutumları şu Şekilde tanımlanmaktadır:

Otoriter tutum: Kontrolun yüksek, tepkiselliğin düşük olduğu yetiştirme tutumudur. Anababanın çocuktan beklentileri, onların çocuğa sunduklarından daha fazladır. Çocuğun talepleri bastırılmaya çalışılır. Çocuğa açıklanmadan kurallar konur ve bu konuda tartışma kabul edilmez. Otoritenin korunmasına aşırı önem verilir, otoriteye karşı geldiğinde ocuk cezalandırılır. Fiziksel cezaya sıkça rastlanır. Otoriter anababalar, çocuklarına sabit standartlar koyarak çocuklarını buna göre Őekillendirmek, kontrol etmek ve değerlendirmek isterler. İtaat, otoriteye saygı, çalışma ve geleneklerin korunmasına aşırı önem verirler. Anababa ocuk arasındaki sözel iletişime önem vermezler ve çocuğun bağımsızlığını, bireyselliğini desteklemezler.

Müsamahakar tutum: Kontrolün düşük tepkiselliğin yüksek düzeyde görüldüğü ocuk yetiştirme tutumudur. Anababa ocuğun dürtülerine karşı toleranslı ve kabul edicidir (cinsel ve saldırgan dürtüler dahil). Çocuğa ceza uygulanmaz, ocuk mümkün olduğunca az engellenir. Çocuğun seçimlerine karışılmaz, çocuğun olayları zamanlamasında kesin tavır takınılmaz (uyku, yemek, çalışma saatleri gibi). Çocuktan olgun davranış talebinde bulunulmaz. Aile ve toplum kuralları pek öğretilmez. Az sayıda konan kurallara uyulmadığında, yaptırım uygulanmaz. Sears ve arkadaşları, müsamahakar ailelerin iki tür inanç içinde olduklarını belirtmişlerdir. Müsamahakar aileler ya saldırganlığı doğal karşılar ve bastırılmaması gerektiğine inanırlar, yada saldırganlığı desteklemedikleri halde görmezden gelmenin daha iyi olacağını dşnrlenir.

Yetkin tutum: Kontrolün ve tepkiselliğin birlikte ve dengeli bir şekilde görüldüğü çocuk yetiştirme tutumudur. Yetkin anababalar çocuklarından olgun davranış talebinde bulunurlar. Standartları belirler ve bunu çocuğa açıklarlar. Standartlara ve konan kurallara uyumu sağlamak için çocuğu destekler ve bazı yaptırımlar koyarlar. Çocukla sözel iletişim kurarlar. Çocuğun kendilerini dinlemesini istedikleri gibi, onlar da çocuğu dinler, görüşlerine değer verirler. Çocuğun bağımsızlığını destekler onu cesaretlendirirler. Kendi haklarını ve çocuğun haklarını korur, çocuğun da aynı şeyi yapmasını beklerler. Bu nedenle yetkin aileler aynı zamanda demokratik aileler olarak da adlandırılırlar. Kısaca formüle etmek gerekirse, yetkin aileler çocuğa, kabul edebileceği, mantıklı ve yeterli düzeyde kontrol kullanır, kesin sınırlamalar yerine çocuğa seçme şansı tanıyan alternatifler sunar, ve bu mantık çerçevesinde taleplerde bulunurlar. Çocuğa karşılıksız sevgi verirler ve sevgilerini açıkça belirtirler.

İlgisiz tutum: Kontrolün ve tepkiselliğin çok düşük düzeyde bulunduğu çocuk yetiştirme tutumudur. İlgisiz anababa çocuğa ayıracağı zamanı, onun için göstereceği çabayı, çocuğuyla kuracağı ilişkiyi en aza indirmeye çalışır. Çocuğu kendinden uzak tutar ve onu diğer işlerine engel olarak görür. Block, bu tür anneleri ev işlerinden mutsuz olan, çocuğun eğitimini umursamayan, annelik görevlerini benimsemeyen ilgisiz, mesafeli kişiler olarak tanımlamıştır. Bu tür babaları ise, çocuğa ve ev yaşamına ilgisiz, başka çocuk istemeyen kişiler olarak nitelemiştir. İlgisiz anababalığın uç noktasında çocuk istismarları görülmektedir. Egeland ve Sroufe, çocukların fiziksel olarak ve düşmanca sözler söylenerek istismar edilebileceği gibi, anababanın ihmal etme ve psikolojik olarak ulaşılamama durumunu da çocuk istismarı olarak kabul edilmesi gerektiğini söylemişlerdir.

II.2.Çocuk yetiştirme tutumlarının çocuk üzerinde etkileri ve bu konuyu irdeleyen araştırmalar:

Çocuk yetiştirme tutumlarının çocuklar üzerindeki etkisini inceleyen araştırmacılar, farklı tutumlar sonucu farklı kişilik yapıları oluştuğu konusunda görüş birliğine varmaktadır.Bu bölümde çocuk yetiştirme tutumlarının önemini irdelemek amacıyla, farklı tutumlar sonucu çocuklarda ortak olarak görülen bazı kişilik yapıları, bu konuda yapılmış olan araştırmalar ışığında gözden geçirilecektir.

Otoriter tutumun etkileri: Baumrind , Baumrind ve Black 1967yılında gerçekleştirdikleri, boylamsal araştırmalarında 134 çocukla önce okul öncesi yaşta, sonra 8-9 yaşlarında, evde ve okulda gözlem yaparak ve laboratuvar ortamında çalışmışlardır. Aile tutumları çocuktan olgunluk talebinde bulunmak (demandingness) ve tepkisellik (responsiveness) boyutlarında, bu boyutların çocuğa etkisi ise, üç temel kişilik sınıfı altında incelenmiştir. Kişilik sınıfları, sosyal girişkenlik (olumlu ilişki, liderlik, inisiyatif kullanma, endişesiz ilişkiye girme), sosyal sorumluluk (dostça ve olgun davranış, paylaşma ve işbirliği kurma) ve bilişsel yeterlidir(standartları belirleme ve ulaşma yollarını bilme, entellektüel ve orjinal kişilik yapısı).

Okul öncesi yaşta otoriter ailelere sahip çocukların bağımsızlık düzeyi düşük, sorumluluk düzeyi normalin altında bulunmuştur. Bu sonuçlar erkek çocuklarda kız çocuklarından daha çarpıcıdır. Erkek çocukların saldırganlık düzeyleri de diğer ailelerden gelen çocuklara oranla daha yüksektir. 8-9 yaşında tekrar analiz edilen çocuklar yine benzer bir tablo oluşturmuşlardır. Her iki yaş gurubu için de, olgun davranış talebinde bulunmak ve düşük

tepkiselliğin, kızlarda normal bilişsel gelişim ve girişkenlik, düşük sorumluluk düzeyi, erkeklerde düşük bilişsel gelişim ve girişkenlikle ilişkili olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlar otoriter tutumun erkek çocuklar için kızlardan daha zararlı olduğunu ortaya koymaktadır (Maccoby ve Martin, 1983).

Otoriter aile düzeninde ahlak gelişimini inceleyen sekiz araştırmanın sonuçları Hoffman (1963), tarafından özetlenmiştir. Bu araştırmaların anababa tutumlarını sınıflandırma şekli, veri toplama teknikleri ve örnekleme (kimi sırf anne, kimi anne baba tutumlarını birlikte ele almıştır) farklıdır. Araştırmaların yarısı yetiştirme tutumları ile ahlak gelişimi arasında anlamlı bir ilişki bulamamıştır. Anlamlı sonuçlar elde edilen araştırmalarda ise otoriter ailelerden gelen çocukların vicdan gelişimlerinin zayıf olduğu belirlenmiştir.

1967 yılında otoriter tutumun benlik kavramı üzerindeki etkisini araştıran Coopersmith bu tür ailelerin erkek çocuklarında benlik saygısını düşük bulmuştur. Loeb de, 1980 yılında otoriter tutum sonucu çocuklarda dış kontrolün gelişip, iç kontrolün gelişmediğini belirlemiştir. Çünkü otoriter yaklaşımda çocukla sözel iletişime girip, ailenin çocuktan beklentileri, çocuğa konan kuralların nedenleri açıklanmaz, çocuğa yalnız nasıl davranması gerektiği söylenir. Ceza verilirken de, genellikle çocuğun ceza ile yanlış davranış arasında bağlantı kurabilmesini sağlayacak cezalar yerine kızma, bağırma veya fiziksel cezalar verilir. Dolayısıyla çocuk kendi davranışı üzerinde düşünüp kendini kontrol etmek yerine itaat etmeyi öğrenir.

Maccoby ve Martin(1983), otoriter tutumla çocukların saldırganlık düzeyi arasındaki ilişkiyi inceleyen çok sayıda araştırmacıdan, Becker ve arkadaşları'nın 1962, Eron, Walder ve Lefkowitz'in 1971, Feshbach'ın 1974, Hoffman'ın 1960, Patterson'ın 1982, Radke'nin 1946, Sears ve arkadaşlarının 1953, 1965, Yarrow ve arkadaşlarının 1968 yılında yaptıkları araştırmalar sonucunda, güç kullanan

ailelerin çocuklarında averajın çok üstünde saldırganlık saptadıklarını belirtmişlerdir. Bunun bir nedeni, fiziksel ceza kullanan ailelerin, çocuklarına saldırgan model oluşturmaları, diğeri ise otoriter tutumun çocukta aileye karşı düşmanca duygular uyandırmasıdır. Sonuçlar aile çocuk ilişkisindeki korelasyonu belirtmektedir ve sebep sonuç ilişkisine farklı açıdan da bakılabilir. Bulgular ailelerin saldırganlık düzeyi yüksek çocuklarla başa çıkabilmek için daha katı bir tutum izlemek durumunda kalabilecekleri şeklinde de yorumlanabilir.

Özetlenecek olursa, otoriter tutum, erkek çocuklarda bilişsel gelişim, benlik saygısı ve girişkenlik düzeyinin, kız çocuklarda sorumluluk düzeyinin, hem kız hem erkek çocuklarda bağımsızlık, vicdan gelişimi ve iç kontrol düzeyinin düşük olması ile sonuçlanmaktadır. Ayrıca bu çocuklar averajın üstünde saldırganlık göstermektedirler. Görüldüğü gibi, otoriter tutum erkek çocuklarda kızlara oranla daha olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Otoriter tutumun kız ve erkek çocuklarda farklı sonuçlar doğurması toplum normlarından kaynaklanıyor olabilir. Genel olarak kız çocukların aileye, erkek çocukların dışarıya dönük yetiştirilmesi, kızlar üzerinde daha çok kontrol uygulanması ve kızlarda aileye bağlılığın desteklenmesi normal karşılanır. Erkek çocuğun baskı altında tutulması ile toplum normlarından sapma gösterildiği ve bu nedenle otoriter tutumun erkek çocuklar üzerinde daha kötü etkiler yarattığı düşünülmektedir.

Müsamahakar tutumun etkileri: Baumrind'in 1967 yılında sonuçlandığı boylamsal araştırmasında, müsamahakar ailelerin çocuklarının dürtülerini kontrol ve kendilerine yetebilme düzeyleri düşük bulunmuştur. Aynı araştırmacının 1971 yılında gerçekleştirdiği araştırmasında ise, müsamahakar ailelerden gelen okul öncesi yaştaki çocukların sosyal sorumluluk ve bağımsızlık düzeyleri düşük bulunmuştur.

Müsamahakar ailelerin çocukları toplum normlarını öğrenmekte zorluk çekerler ve bu ilişkilerine yansiyarak karşı tarafın rahatsız olmasına neden olur. Olweus 1980'de zor mizaca sahip çocukların, annelerini müsamahakar olmaya zorladıklarına, saldırganlığa müsamaha sonucunda da saldırganlığın daha yüksek boyutlara ulaştığına işaret etmiştir (Maccoby ve Martin, 1983).

Özetlenecek olursa müsamahakar tutum çocuklarda bağımsızlığın ve sorumluluğun düşük, impusif davranış ve saldırganlığın yüksek düzeyde görülmesiyle ilişkili bulunmuştur.

Yetkin tutumun etkileri: Baumrind'in 1967 ve 1971 yıllarında yaptığı araştırmalarda yetkin ailelerden gelen çocukların daha başarılı olduğu, kızların okula başlama yaşında daha bağımsız, kız ve erkek çocukların bu yaşta daha sorumluluk sahibi olduğu gözlemiştir.

Yüksek kontrol çocuğun kendine güvenini olumsuz yönde etkileyerek, benlik saygısı düzeyini düşürmektedir. Coopersmith 1967 ve Loeb 1980'de, müsamahakar tutumla benlik saygısı arasındaki korelasyona işaret etmişlerdir. Comstock ve Mc Aechern 1973 yılında yaptıkları araştırmalarında, yüksek benlik saygısına sahip çocuklara ailelerinin kontrol uygulayıp uygulamadığını sormuşlar ve çocuklar ailelerinin kontrol uyguladığını ifade etmişlerdir. Sonuçta aşırı müsamaha veya otoriter tutum yerine, çocuklara mantıklı düzeyde konacak kontrolün, davranışlara alternatifler sunmanın çocukların kendilerine güven geliştirmesi ve güçlü kişilik yapıları oluşturmalarındaki önemi üzerinde görüş birliğine varılmıştır. Ayrıca Coopersmith 1967 yılında yaptığı araştırma sonucunda, yüksek benlik saygısına sahip çocukların ailelerinin, çocuklarına yüksek standartlar koydukları ve çocukların bu standartlara ulaşması için desteklendiğini bulmuştur. Çocukların başarısı bundan kaynaklanmaktadır. Yetkin aileler çocuklarına ceza verecekleri zaman da bunu hem açıklar hem de hatayı

telafi edici ceza uygularlar. Bu durum çocuğun kontrolü haklı ve mantıklı bulmasını sağlayarak, hem uyum davranışını kolaylaştırır hemde kişiliğinin ezilmesine engel olur.

Hoffman 1970, Hoffman ve Saltzstein 1967 yılında sonuçlandırdıkları çalışmalarında, yetkin ailelerin çocuklarında ahlaki gelişimin yüksek olduğunu bulmuşlardır. Bu da yetkin tutum içinde olan kişilerin , iç kontrolü geliştirmeye uygun kontrol yöntemleri kullanmasıyla açıklanmaktadır.

Özetlenecek olursa yetkin tutum, çocuklarda yüksek benlik saygısı, sorumluluk düzeyi, iç kontrol ve vicdan gelişimi ile ilişkili bulunmuş, bu tür ailelerde yetişen çocukların daha başarılı olduğu, ayrıca kız çocukların bağımsızlık düzeyinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Araştırma sonuçları yerinde ve dozunda verilecek kontrol ve tepkiselliğin, çocukların sağlıklı ve güçlü gelişmesi açısından oldukça önemli olduğunu göstermektedir.

İlgisiz tutumun etkileri: Pulkkinen 1982 yılında Finlandiya'da yaptığı boylamsal çalışmasında çocukları, öğretmenlerinin ve arkadaşlarının değerlendirmeleri ve çocukların kendilerini değerlendirmesiyle 8, 14 ve 20 yaşlarında incelemiştir. Çocuklar 14 yaşında iken bir kısmının ailesiyle detaylı bir şekilde görüşme yapılmıştır ve bu görüşmelerin sonuçlarına faktör analizi yöntemi uygulanarak, biri ilgisiz tutumla denk sayılabilecek iki yeni boyut öne sürülmüştür. Bu boyutlar, çocuk merkezli rehberlik ve anababa merkezli (bencil) çocuk yetiştirme tutumu olarak adlandırılmıştır. Kriterleri ise anababanın çocuğun günlük aktiviteleriyle ilgilenmesi, çocukla sözel iletişim kurması, çocuğun görüşünü dikkate alması, demokratik ortam yaratması, çocuğa az ama yeterli düzeyde sınırlama koyması, tutarlı taleplerde bulunmasıdır. Çocuk merkezli rehberlikte bu kriterler karşılanmakta, anababa merkezli yetiştirme tutumunda ise karşılanmamaktadır.

Anababa merkezli yani katılımsız, ilgisiz ailelerin çocukları 14 yaşında incelendiğinde, impulsif, okula ilgisiz, vaktini boşa harcayan, yanlış arkadaşlar seçen (ailelerinin onaylamadığı), içki ve sigaraya eğilimli veya başlamış olan çocuklar oldukları gözlenmiştir. 20 yaşında ise bu kişilerin engellenmeye karşı toleransları ve duygusal kontrolleri düşük bulunmuş, aşırı alkol alımı ve yüksek suç oranı (belgeli suçlar) belirlenmiştir. Ayrıca bu kişilerin uzun vadeli planlar yapamadığı, günlük yaşamın akışına kendilerini bıraktıkları, anlık tatminlerle yetindikleri gözlenmiştir.

Thoman'ın da değindiği gibi, ailenin belirli bir yaştan sonra çocuk üzerindeki hakimiyetini azaltması veya kaldırması kişilik gelişimine destek verebilir ama çocukluk yılları ve ergenlik döneminde ailenin çocuğun yaşamına, bir ölçüde kararlarına katılımı, çocuğu yönlendirmesi, ona rehberlik etmesi çocukların sağlıklı gelişmeleri açısından çok önemlidir.

II.3. Çocuk Yetiştirme Tutumlarının Kuramsal Analizi:

Uzun yıllardır anababa tutumlarının sınıflandırılmasına ve bu tutumların çocuklar üzerindeki etkilerine ilişkin bir çok görüş öne sürülüp, bu görüşleri destekleyecek araştırmalar yapılmasına karşın, çocukların sağlıklı gelişebilmelerindeki önemi konusunda fikir birliğine varılan çocuk yetiştirme tutumlarının kökenine yönelik görüşler ve araştırmalar ancak yakın zamanda gündeme gelmiştir. Gelişim kuramları incelendiğinde de, son yıllara kadar ailelerin herhangi bir çocuk yetiştirme tutumuna eğilim göstermesinin nedenlerini açıklamaya yönelik direkt ifadelerle rastlanmamaktadır. Bununla birlikte, bu

tutumlara etki edebileceği düşünölen faktörleri destekler nitelikte bazı görüşler dikkati çekmektedir.

Örneğin, psikoanalitik kuramın, kişilik gelişiminde anababayla kurulan özdeşimi, sosyal öğrenme kuramının model almayı vurgulaması, anababa tutumlarında kişilerin, kendi anababalarının çocuk yetiştirme şekillerinden etkilenmiş olabilecekleri görüşünü destekler niteliktedir. Mizacın önemini vurgulayan nedensellik modelleri ve mizaca ilişkin yapılan araştırmalarda, çocuğun mizacının anababa davranışları üzerinde önemli rol oynadığına ilişkin bulgular, anababa tutumlarının kökeninde çocuğun mizacının etkili olabileceği görüşünü desteklemektedir. Çocuk gelişimini basamaklar halinde ele alan organik modelde anababa tutumlarına ilişkin görüşler bulunmamaktadır ancak gelişim basamakları konusunda yeterli bilgiye sahip olmamanın çocuk yetiştirme tutumlarını etkilediğini destekleyen araştırmalara rastlanmaktadır.

Araştırmanın dayandığı ve konunun ele alınış tarzını belirleyen, etkileşim kuramı, ekolojik kuram ve bağlamsal görüş açısını vurgulayan dialektik kuramı içeren sistem modeli ise, çocuk yetiştirme tutumlarının kökenini açıklamak konusunda yeterli elemanı içermekte ve araştırmalara geniş bir bakış açısı getirmektedir. Aşağıda, organizmik model, mekanik model ve sistem modeli çatısında toplanan kuramların konuya açıklık getiren bölümleri sunulacak ve araştırmanın sistem modeli çerçevesinde incelenme nedenleri üzerinde durulacaktır.

II.3.1. Organizmik Model (Organismic Model):

Organizmik model, insan gelişimini, organizmanın birbiriyle niteliksel farklılık gösteren gelişim basamaklarından geçerek, optimum gelişmişlik düzeyine ulaşması şeklinde açıklar. Bu geçişin organizmanın doğuştan getirdiği potansiyelle

gerçekleştirdiği kabul edilmektedir. Freud'un psikanalitik kuramı ve Piaget'nin bilişsel gelişim kuramı bu model içinde yer almaktadır.

II.3.1.1.Psikanalitik Kuram:

Psikanalitik kuram kişilik gelişiminin anababayla kurulan özdeşim sonucu oluştuğu görüşünü benimser. Freud'a göre özdeşim, çocuk için duygusal önem taşıyan bir kişinin pek çok davranışının, değer yargılarının, ilgilerinin oldukça bütünsel bir şekilde benimsenmesi, kendine mal edilmesi durumudur. Anababayla özdeşim iki şekilde gerçekleşmektedir. Anaklitik ve rakiple özdeşim kavramları şu şekilde açıklanmaktadır:

Anaklitik özdeşim: Çocuğun yaslandığı, bağlandığı kişiyle özdeşim kurmasını ifade eder. Freud'a göre, oral dönemde başlayan ve yaşam boyu devam eden ilk sevgi nesnesi anneye kurulan özdeşimdir. Çocuk anneden hem fiziksel hem de sevgi gereksinimi açısından doyum bulur. Bebeklikte sevgi nesnesi yanında değilken, bebek onun bazı hareketlerini canlandırarak aynı doyumunu yaşamaya çalışır (örneğin annenin söylediği ninniye benzer sesler çıkarır). Yetişkinlikte de, özellikle kaygı durumlarında anne veya baba gibi davranmanın kişiye güven verebileceği belirtilmektedir.

Rakiple özdeşim: Genital dönemde çocuğun aynı cins ebeveynle kurduğu özdeşimdir ve şöyle gerçekleşir: çocuk okul öncesi yaşa geldiğinde (5-6 yaş), cinsiyetin kalıcı olduğunu kavrar, anababa çocuk üçgeninde cinsleri ayırır, cinsiyet rollerini öğrenir ve bunu oyunlarında kullanır. Çocuk bu yaşta, ileride kiminle evleneceğini merak eder ve örneğin erkek çocuk, bu konudaki ilgisini, karşı cinsten en sevdiği kişi olan annesine yöneltir. Bu durumda babasının ne olacağını düşünür ve bu duyguyla başa çıkamaz, çünkü baba güç objesidir. Çocuk babaya karşı sevgi, düşmanlık hatta suçluluk duyguları içindedir. Freud

tanımladığı bu karmaşık duruma oedipal karmaşa adını verir. Bu devrede çocuğun ilgisi cinsel organındadır ve ceza olarak iğdiş edileceği endişesine kapılır (castration anxiety). Babasını yenemeyeceği fikri ile bu duyguları bastırır ve babası gibi olmaya çalışır, babasını model alarak onunla özdeşleşir.

Burada önemli olan, çocuğun aynı cinsiyetten ebeveynin tutum ve davranışlarını dış baskı ve zorlama olmaksızın, isteyerek benimsemesidir. Bu şekilde kazanılan tutum ve davranışlar içselleştirilir ve dolayısıyla ilerki yaşlarda kalıcı olması beklenir. 5-6 yaş civarı aynı zamanda anababanın çocuğa yoğun biçimde toplumsallaşma eğitimi verdiği yaşlardır. Bu eğitim verilirken anababanın kullandığı disiplin yöntemlerinin ve çocuğa yaklaşım tarzının çocuk tarafından algılanabileceği ve yetişkinlikte hatırlanabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle çocuğun anababayla kurduğu özdeşim, anababanın çocuk yetiştirme tutum ve davranışlarını da içermelidir. Bu durum ise kişilerin kendi çocuklarına, anababalarının kendilerine davrandığı biçimde davranma olasılıklarına işaret eder.

II.3.1.2.Bilişsel Gelişim Kuramı:

Piaget, bilişsel gelişim kuramında organizmanın çevresine aktif adaptasyonundan söz etmektedir. Gelişimin, organizmanın doğuştan getirdiği potansiyelle gerçekleşmesi görüşü, odak noktası olarak organizmayı ele almakta ve sosyal çevrenin etkisini, çocukta varolan potansiyelin gerçekleşmesinde oynadığı yavaşlatıcı hatta inhibe edici rolle sınırlı tutmaktadır. Piaget anababa tutumlarına ve bunun çocuklar üzerindeki etkilerine değinmemiştir. Ancak gelişimin basamaklar halinde olduğu ve çocuğun mevcut gelişim düzeyinde belirli bazı yetenek ve sınırlılıklara sahip olduğu görüşü bazı araştırmacıların anababa tutum, davranış ve beklentileriyle çocuğun mevcut gelişim düzeyi arasında uyuma olup olmadığı konusunda incelemeler yapmasına neden olmuştur.

Araştırma sonuçları, ailelerin çocuktan aşırı beklentilerinin, ceza şekli ve sıklığıyla ilişkili olduğunu ortaya koymuştur (Horowitz, 1974). Ayrıca Türkiye'de yapılan bazı araştırmalarda da ailelerin çocuktan, yaşına uygun olmayan taleplerde buldukları saptanmıştır (Kağıtçıbaşı, 1981). Çocuğun mevcut gelişim düzeyi ile uyuşmayan beklentilerin ise çocuk üzerinde duygusal sorunlar yaratabileceği ortaya konmuştur (Yavuzer, 1993). Aşırı beklentiler kadar çocuğun ihtiyacı olan, yaşa uygun uyarımların verilmemesi de gelişimi olumsuz etkileyerek, aşırı durumlarda çocuk ihmali hatta istismarına yol açabilir. Bu nedenle, ailelerin çocuk gelişim basamakları konusundaki bilgi düzeylerinin, çocuklarına karşı tutumlarını etkileyeceği düşünülmektedir.

II.3.2. Mekanik Model (Mechanistic Model):

Mekanik model, insan gelişimini çevresel uyaranlara verilen tepkilerin toplamı olarak açıklamaktadır. Bu açıklamada organizmanın özellikleri ve sosyo-kültürel çevre etkenleri göz ardı edilerek, yakın çevre etkenleri üzerinde durulur. Skinner'ın 1938'de geliştirdiği klasik öğrenme kuramı bu modele dayanarak, gelişimi etki tepki bağlantıları ile açıklama yoluna gitmiştir. Bu görüş karmaşık sosyal ilişkileri ve kültürü öğrenmeyi açıklamada çok sınırlı kalmaktadır. Bu nedenle, yaklaşık 40 yıl sonra, 1977'de Bandura'nın önderliğinde, sosyal öğrenme kuramcıları, bu modeli geliştirerek, kuramlarında hem sosyal etki ve ilişkilere, hem de model alma ve taklit gibi olgulara değinerek, organizmanın gelişimdeki aktif rolüne yer vermişlerdir (Kağıtçıbaşı, 1989). Kişilerin değer, tutum ve davranış şeklinin, toplumsallaşma süreci içinde oluştuğu ve bu süreç zarfında ailenin en önemli etkenlerden biri olduğu göz önüne alınarak, anababaların çocuk yetiştirme tutumlarına etki ettiği düşünülen faktörlerden birine -kendi yetiştiriliş tarzlarının, çocuklarına karşı tutumlarına etkisine- sosyal öğrenme kuramı ışığında bakılacaktır. Bu bakış açısı Freud'un kuramında yer alan özümseme (identification) prensibine kimi yerde destek, kimi yerde alternatif oluşturmaktadır.

II.3.2.1. Sosyal Öğrenme Kuramı:

Bandura, insan davranışı incelenirken, insanın, yaşadığı ortam içinde değerlendirilmesi gerektiğini vurgular. Öğrenme sürecine, sosyal ortam içinde bakıldığında gözlem yoluyla öğrenme öncelik kazanır. Çocuk çevresindeki kişileri gözler ve onların davranışlarını taklit eder. Bu tür öğrenmeye, model alarak öğrenme de denmektedir. Gözlem öğrenme için yeterlidir ancak çocuğun gözlediği davranışı taklit etmesi için modelin bazı özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bandura bu özellikleri şöyle sıralar:

Model almada dikkatle ilgili boyut: Gözlemle öğrenebilmek için modele dikkat edilmesi gerekir. Hangi modellere daha çok dikkat edildiğine ilişkin araştırmalar sonucunda başarılı, güçlü, prestij sahibi modelin taklit edilme olasılığının daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Model almada sıcaklık boyutu: Şayet model sıcak, dostça ve destek verici ise model alınma olasılığı artar. Bandura'nın bu görüşü, Freud'un anaklitik özdeşim kavramını çağrıştırmaktadır.

Modelin insiyatif sahibi olma boyutu: Modelin davranışlar sonrası ödül veya cezalar üzerinde etkisi varsa , model çocuk tarafından taklit edilir. Bu görüş de Freud'un rakiple özdeşim ilkesine benzemektedir.

Modelle gözlemci arasındaki benzerlik boyutu: Şayet model ile gözleyen kişi arasında ortak özellikler varsa (cinsiyet, yaş, sosyal sınıf, ırk gibi), modelin taklit edilme olasılığı artar. Bu nedenle çocukların aynı cins ebeveyni daha çok taklit etmeleri beklenmektedir.

Anababaların yukarıda sayılan özelliklerden hemen hepsini taşımaları sonucu, çocuklar anababalarını özellikle de aynı cins ebeveyni model olarak alırlar ve ilerki yaşlarda onlara benzer tutum davranış ve değer yargıları gösterirler. Giriş bölümünde de değinildiği gibi bu durum biraz da anababaların ve çocukların aynı çevrede yaşaması sonucu meydana gelmektedir ve çoğunlukla kişiler anababaları kadar o çevreye ait diğer kişilere de benzemektedirler.

II.3.3.Sistem Modeli (Systemic Model):

Sistem modeli, organizmanın içinde bulunduğu sistemlere geniş yer vererek, insan gelişiminin psikolojik ve sosyal sistemlerin kaynaşması yoluyla oluştuğu fikrini temel almaktadır. Bu görüşe göre çevre ve insan karşılıklı ilişki sırasında bir denge arayışı içindedir ve bu arayış yaşam boyu sürmektedir. Dialektik kuram, Etkileşim kuramı ve Ekolojik kuram bu model içinde ele alınacaktır.

II.3.3.1. Dialektik Kuram:

Son yıllarda dialektik görüşün psikoloji kuramları üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Dialektik kuramcılar, öğrenme kuramcıları gibi çevre faktörüne önem vermekte ancak onların, kişilerin çevre tarafından şekillendirildiği ve gelişimde pasif rol oynadıkları fikrini eleştirmektedirler. Organik modelin gelişimde insana verdiği aktif rolü onaylamakla birlikte, bu kuramı da, insanla aynı öneme sahip çevre etkenlerini gözardı etmek konusunda eleştirmektedirler. Şüphesiz organizmik model çevre etkenini tamamen yok saymamaktadır, aynı şekilde öğrenme kuramcıları, özellikle bilgi işleme kuramcıları da insanın aktif rolünü tamamen göz ardı etmemektedir ama her iki kuramda da, gelişimde insan ve çevrenin sürekli ve yoğun etkileşimine gereken şekilde değinilmemektedir.

Dialektik düşünceyi başlatan Alman filozof Hegel, insan beyninin, karşıt düşünceleri akla uydurmakla geliştiğini savunmaktadır. Marx, bu görüşü ekonomi ve toplum yaşamına uyarlamıştır. Dialektik kuram Sovyet psikoloji bilimini derinden etkilemiş, yakın tarihte de Amerikan psikologlarının ilgi alanına girmiştir.

Sovyet gelişim psikolojisinin kurucusu Lev Simonovich Vigotsky (1896-1934), Piaget ile aynı yıllarda doğması ve bundan 60 yıl önce ölmesine rağmen, fikirlerinin Rusya dışında Avrupa ve Amerika'da son yıllarda önem kazanması nedeniyle, Vigotsky'nin görüşü batı literatüründe çağdaş ve yeni bir görüş olarak kabul edilmektedir. Vigotsky, Piaget'nin çalışmalarını taktirle karşılamış, ancak öğrenme kuramcılarını ve Piaget'yi gelişimin bütününe açıklamakta yetersiz görmüştür. İnsanın gelişime ilişkin potansiyalinin ve öğrenmeyle kazanılan değerlerin ayrı ayrı ele alınabileceğini, fakat bunu yaparken aralarındaki sürekli etkileşimin gözardı edilmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Vigotsky, insanlarda öğrenmeyi mümkün kılan temel yapıların varlığını kabul ederken, çevrenin farklı öğretim yöntemleriyle bu yapıları artı ve eksi yönde etkileyebileceğini savunmuştur. Vigotsky öğrenme kuramcılarıyla, çocuğun yapıları uygun olduğu taktirde, öğrenilen şeyin çevre tarafından belirlendiği konusunda birleşmektedir(Aksu, 1983).

Dialektik kuramın Amerikadaki öncülüğünü Klaus Riegel yapmıştır. Riegel gelişimde, insan biyolojisi ve psikolojisi ile sosyal ve fiziksel çevrenin sürekli etkileşimini savunmuştur. Dialektik kuramı yakından tanıyabilmek için bu kuram çerçevesinde kullanılan ve oluşturulan temel kavramları incelemekte yarar görülmektedir. Bu temel kavramlar şöyle özetlenebilir:

Analiz düzeyi: Dialektik kuramcılar, tüm psikolojik olayların belirli bir kültürde, belirli bir zaman diliminde, belirli bir çevrede, belirli insanlarla ilişki halinde oluştuğunu ve ancak bu çevre şartları (kontekst=context) çerçevesinde ele alınarak açıklanabileceğini savunmaktadırlar. Bu görüş açısı bağlamsal yaklaşım (contextualism) olarak adlandırılmaktadır.

Bu görüş açısını temel alan dialektik kuramcılar, öğrenme kuramlarındaki elementarist görüş açısını eleştirerek, parçaların tek tek ele alınarak, bütünün açıklanamayacağını savunurlar. Aynı şekilde organizmik modeldeki bütünsel yaklaşımı da eleştirirler, çünkü bu yaklaşımla, örneğin Kohlberg'in ahlak gelişimi devreleri açıklamasıyla, kültürler arası (Amerikan-Samoa kültürü) veya jenerasyonlar arası (1950'ler-1990'lar), farklılıklar açıklanamamaktadır. Aynı zamanda bütünsel açıklamalar her zaman karşılaşılabilecek güncel olayları da açıklayamayabilmektedir. Hem organizmik model, hem de mekanik model bu tür sorunları kendi içlerinde çözebileceklerini belirtmektedirler ancak dialektik kuramcılar, gelişimin ve insan ilişkilerinin en ideal şekilde, gelişen insan ve değişen çevre şartlarının etkileşimine bakılarak açıklanabileceğini savunmaktadırlar.

Bilgi kaynağı: Mekanik model çerçevesindeki kuramlar gelişimin kaynağının çevre olduğunu ve çevrenin insan üzerindeki aktif rolünü , organizmik model çerçevesindeki kuramlar ise gelişimin kaynağının organizma olduğunu, organizmanın aktif rolünü savunarak çevrenin organizmanın gelişimini geriletebileceğini veya inhibe edebileceğini ancak gelişimi kontrol edemeyeceğini vurgularlar. Dialektik model ise gelişimde hem çevre hem de organizmanın aktif rolüne dikkat çeker. Bu yaklaşım etkileşimsel yaklaşım (interactionism) olarak adlandırılmaktadır. Önceki kuramlarda da etkileşim bir şekilde gözönüne alınmaktadır ancak etkileşen faktörlere eşit ağırlıkta önem verilmemektedir.

Süreklilik kavramı: Dialektik kuramda da organizmik modelde olduğu gibi niteliksel değişimler üzerinde durulmaktadır. Fakat dialektik kuramcılar diğerlerinden farklı olarak, gelişimsel devrelere değil, belirli bir çevre içinde gelişen belirli kavramlara dikkat çekmektedirler. Örneğin belirli bir kültürde insanların zaman kavramını nasıl algıladıklarına bakılmaktadır. Organizmik modelde belirlenen, devrelere özgü çatışmalar dialektik kuramda da bulunmaktadır ama bu kuramda bir devrede genel olarak görülen çatışmalardan söz edilmemektedir. Dialektik kuramda her davranış veya kavram bir tez, onun karşısındaki farklı davranış ve kavramlar ise antitez olarak yorumlanmaktadır. Gelişim ise tezi veya antitezi seçip ona yönelmek değil, tez ve antitezin ötesine geçerek ve çatışmayı çözümleyerek, senteze ulaşmak şeklinde açıklanmaktadır.

Gelişim sırası(sequence of development): Dialektik kuramda kişinin ulaşacağı sentez önceden belirlenemez ve bireysel özellik gösterir. Gelişim evrensel bir sıra izlemez ve dolayısıyla önceden tahmin edilemez. Gelişim öğrenme kuramlarında olduğu gibi çevrenin şekillendirmesi şeklinde de açıklanamaz. Gelişim kendi mantığı ile yönlendirilir, çevreyi izlemekle değil. Gelişimin mantığı ise değişim değil, ilerlemedir.

Araştırma stratejileri: Dialektik kuramda teori ve veri eşit ağırlık taşımaktadır. Kuramlar arası ayrılıkların çözülmesi, veriler arası farklılıkların incelenmesi ve kuramlarla veriler arası ilişkilerin çözümlenmesinin, bilimsel anlayışın ilerlemesinde büyük önem taşıdığı görüşü benimsenmektedir.

Araştırma metodları: Yapay ortamlarda incelenen insan davranışının, doğal ortamdaki davranışı tahmin etmekte yetersiz kalacağı ve doğal ortamdaki davranışın bu verilerle açıklanamayacağı görüşü benimsenmektedir. Bu kuram ışığında gerçekleştirilen araştırmalarda, gelişim ve insan davranışları doğal

ortamda incelenmekte, belirli bir yer ve zaman içinde davranışların nedenleri ve sonuçları açıklanmaya çalışılmaktadır. Toplumdaki değişimlerin insana ve insanlardaki değişimlerin topluma yansımaları araştırılırken, araştırmaların farklı toplumlarda tekrarlanarak, kıyaslamalar yapmanın yararlı olacağına inanılmaktadır.

Konuyu açmak amacıyla, dialektik yaklaşımın pratikteki uygulamasına değinmekte yarar görülmektedir. Bu amaç doğrultusunda, dialektik kuramda sık sık adı geçen diyalog ve kontekst kavramlarından örnekler sunulacaktır.

Diyalog: Dialektik kuramda kişinin herhangi bir konudaki fikri, davranışı veya bir kavramı algılayışı tez, çevrede aynı konuya ilişkin farklı fikir ve davranışlar ise antitez olarak nitelenmektedir. Antitezin niteliği ve yapısı nasıl bir sentez oluşturulacağını belirlemektedir. Örneğin, her annenin çocuk yetiştirme ve eğitime konusunda fikirleri vardır (tez), günlük yaşamda bu fikirle çatışabilecek çok sayıda olay fikir ve davranışlarla karşılaşabilir (antitez), karşılaştığı farklı fikir ve davranışlar, onun bu konudaki fikir ve davranışlarını geliştirmesine, çeşitlendirmesine neden olur (sentez). Dialektik modelde, organizmik modelde olduğu gibi, çatışmaların yeni fikirler yarattığı ve mekanik modelde olduğu gibi, bu yeni fikirlerin çevreden gelen yeni uyaranlara bağlı olduğu kabul edilmektedir. Dialektik kuramda, çevrenin gelişim üzerindeki etkisinin azımsanmaması ve abartılmaması gerektiği vurgulanmaktadır. Çevre gelişimin nedeni değildir ancak organizmanın kendi yapılarıyla oluşturduğu gelişim üzerindeki etkisi açısından basit bir detay da değildir.

Dialektik kuramcılar aile ve eğitim kurumlarının çocuğu etkilerken, aynı zamanda onlardan etkilendikleri görüşünü de savunmaktadırlar. Eğitim tek yönlü değildir, çocuk ve aile arasındaki diyalog sonucu oluşan ve iki tarafın

gelişimini sağlayan bir olgudur. Çocuklar ve yetişkinler, değişen dünya üzerinde sürekli bir gelişim göstermektedirler.

Kontekst: Dialektik kuramda sürekli olarak insan ve çevre arasındaki etkileşimin önemi vurgulanmaktadır. Gelişimi açıklamada belirli bir kurama dayanmak yerine, belirli bir kişinin ilişkide olduğu, sosyal ve fiziksel çevre şartlarına ve bu şartların etkileşimine bakılması gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Örneğin genç bir annenin kontekstini, biyolojik ve psikolojik yapısı, o ana kadar yaşadığı deneyimler, aldığı ve almakta olduğu eğitim, eşi, çocuğu, arkadaş ve akraba çevresi, içinde yaşadığı daha geniş sosyal çevre (aynı semtte, köyde, kasabada, ilde bulunan kişiler), toplumun sosyal, ekonomik, hukuki ve ahlaki yapısı ve değerleri oluşturmaktadır(Aksu,1983).

II.3.3.2.Etkileşim Kuramı:

Maccoby ve Martin(1983). ailenin, aileyi biraraya getiren bireylerin özelliklerinin toplamını yansıtmadığı, bu özelliklerin biraraya gelmesi sonucu oluşan etkileşimler ve birbirine geçmiş yapılardan oluşan entegre bir sistemi ifade ettiğini belirtirlerken, hem anababanın hem çocuğun tutum ve davranışlarının birbirinden bağımsız ele alınamayacağı görüşünü vurgulamaktadırlar. Etkileşim kuramında anababaların çocuğun davranışını şekillendirmeye çalışırken, kendi davranışlarını da çocuğa göre şekillendirdikleri görüşü savunulmaktadır.

Aile entegre bir sistem olarak ele alındığında, anababaların çocuk yetiştirme tutumlarına etki eden faktörleri incelerken, çocuğun bireysel özelliklerinin göz ardı edilemeyeceği fikri ortaya çıkmaktadır. Çocuğun kişilik gelişimini onu yetiştiren ve şekillendiren anababasından bağımsız ele almak mümkün değildir ancak her çocuğun kendine özgü yapılarla dünyaya geldiği ve aile ilişkisinde bu yapıların da etkileşime girdiği bir çok araştırmacı tarafından kabul edilmektedir. Çevresel

determinizmin hakim olduğu 1920-1950 yılları arasında, bireysel farklılıkları açıklamaya çok az değinilmiştir ama yine de bu yıllarda konuyu aydınlatmaya çalışan bazı görüş ve araştırmalara rastlanmaktadır. Örneğin Freud 1937'de, her egonun başından itibaren kendisine ait eğilimlere sahip olduğunu belirtmiştir. Aynı yıllarda Shirley ve Gesell , çocukların davranışsal özelliklerinde belirgin birtakım bireysel farklılıklar olduğunu vurgulamışlardır. Thomas ve Chess 1956 yılında başlattıkları New York Boylamsal Çalışması öncesinde yaptıkları incelemeler sonucu, gelişim ve anababa çocuk ilişkisi üzerinde bireysel farklılıkların rol oynadığına değinmişler ve en etkili bireysel farklılığın davranış stili yani mizaç olduğunu saptamışlardır.

Mizaç kavramı, çocuğun doğuştan getirdiği davranış stiline yani herhangi bir davranışın "nasıl" yapıldığına işaret eden bir kavramdır. Mizaç çocuklukta ve yetişkinlikte ortaya çıkan karakteristikleri ve eğilimleri içerir. Thomas ve Chess'in on yıl süren boylamsal araştırmalarının sonucunda da, çocukların mizaç özelliklerinin anababa davranışlarını değişik şekillerde etkilediği ortaya konmuştur (Kohen, 1989). Mizaç doğuştan getirilen bir özellik olmakla beraber, dış çevre etkenlerine kapalı ve sabit bir olgu değildir. Çocuğun dış çevreden ne ölçüde ve ne şekilde etkileneceğini belirleyebilir ama sonuçta, mizacın çevre şartlarından etkilendiği kabul edilmektedir. Etkileşim kuramını destekler nitelikteki araştırma bulgularına, konuyla ilgili araştırmalar bölümünde (Bölüm II.4.4.)detaylı şekilde yer verilecektir.

Korner (1974) da, bebeğin doğduğu andan itibaren, doğuştan getirdiği yapısal özelliklerle anababa çocuk iletişimini şekillendirmeye aktif olarak katıldığını savunur. Araştırmacı bebekleri birbirinden ayıran üç genel kategoriyi, uyarılma eşiği, cinsiyet ve ontogenetik düzey (ontogenetic stage : bebeğin nerofizyolojik fonksiyonlarını belirten bir kavram) olarak tanımlamıştır. Korner 1971 yılında gerçekleştirdiği araştırmasında, sık ağlayan

veya az uyuyan çocukların anneyi daha fazla kendine çektiği, sonuçta da anne tarafından daha çok ilgi gördüğü ve uyarım aldığını gözlemiştir. Kuşkusuz bu ilginin niteliği de önemlidir. Wolf 1963, Robson 1967, Robson ve Moss 1970 yıllarında yaptıkları araştırmalarda, sık göz kontağı kuran bebeklerin anneye daha çok haz verdiğini, Weller ve Waldrop 1971'de yaptıkları araştırmada, kolay yatıştırılan bebeklerin annede daha sevecen duygular uyandırdığını belirlemişlerdir (Korner, 1974). Annedeki sevecen yaklaşımın da bebeğin bu davranışlarını pekiştirerek, aralarında olumlu bir ilişkinin temellerinin atılacağı düşünülmektedir.

Bell'in (1971), denge modeli de etkileşim kuramı çerçevesinde oluşturulmuştur ve anababanın çocuğu etkilediği kadar, çocuğun yapısal özelliklerinin de anababa tutum ve davranışlarını yönlendirdiği fikrini taşır. Toplumsallaşmaya ilişkin araştırmaların çoğu anababa çocuk davranışları arasındaki korelasyona bakmaktadır ve korelasyon çalışmaları etkinin yönünü belirlemeye yetmemektedir. Bu nedenle örneğin çocukta saldırgan davranış ile anababanın sert tutumu arasındaki korelasyon daha çok, anababanın çocuğa karşı katı ve saldırgan tavrı çocuktaki saldırganlığı besler şeklinde yorumlanmıştır. Bell, mevcut yorumlara karşı değildir ama madalyonun diğer yüzüne dikkat çekerek, saldırgan yapıdaki bir çocukla başa çıkabilmek için anababanın daha sert davranması gerekebileceği fikrinin yorumlara katılması gerektiğini vurgular.

Bell'in modeli anababa çocuk arasında sürekli sağlanması gereken dengeyi içerir. Anababa standardı ile çocuğun davranışları dengede olmalıdır. Çocuğun standardı aşan saldırganlığı karşısında anababa dengeyi sağlamaya yönelik davranışta bulunur. Çekingenlik, içe kapanıklık gibi standardın altındaki davranışlar ise standarda ulaştırılmak üzere desteklenir. Çocuğun davranışlarının dengeye çekilmek üzere bastırılmasına, üst sınırı kontrol

davranışı (upper limit kontrol behavior). yine aynı amaçla çocuğun uyarılıp desteklenmesine de alt sınırı kontrol davranışı (lower limit control behavior) denmektedir. Bu görüşü destekleyen araştırmalara, bir sonraki bölümde yer verilecektir.

Anababa çocuk ilişkisi, yalnızca ilişkide direkt olarak rol alan anne, baba ve çocuğun karakteristik özelliklerini bilmekle açıklanabilecek bir ilişki değildir. Ailenin yapısını, aile içindeki bireylerin değer, tutum ve davranışlarını, birbirleriyle olan ilişkilerini, aileyi oluşturan elemanlar kadar onu çevreleyen diğer sistemler de etkiler. Bell bu konudaki görüşünü de, anababa çocuk ilişkisini tahmin etmek için, çocuğun mizacını, toplumun aileye yönelik beklentilerini, ailenin bu beklentileri ne kadar özümlediğini ve ailenin çocuktan beklentilerini bilmek gerekir şeklinde belirtmiştir. Bu görüşü ile Bell, sosyal çevre faktörünü ilişkiye katmakta ve ekolojik kurama yaklaşmaktadır.

II.3.3.3.Ekolojik Kuram (Ecological Theory):

Urie Bronfenbrenner(1961), kişilerin içinde yaşadığı çevreyi sistemlerle ifade eder ve sistemlerin insan yaşamını farklı düzeylerde ancak aynı anda etkilediği görüşünü savunur. Bu sistemlerden mikro sistem (micro system), aile ve okul gibi, insanı saran en yakın çevreyi içerir. Mezo sistem (meso system) de kişiyi yakından saran çevreyi içermektedir ancak mikro sistemden biraz daha geniş kapsamlıdır. Örneğin 12 yaşında bir çocuğun mezo sistemi, aile, okul, akraba ve arkadaş çevresi ve bir spor kulübü olabilir. Makro sistem (macro system) kişiyi direkt olarak etkileyen bir çevre anlamına gelmez. Makro sistemler, hukuk, politika, eğitim, sosyal ve ekonomik sistemler gibi kültür içinde yer alan geniş anlamli, kurumlaşmış sistemlerdir ve kişiler üzerinde indirekt etkiye sahiptirler.

Ekolojik kuram, araştırmaların metoduna da farklılık getirmiştir. Bu kuram çerçevesinde yapılan araştırmalarda, kişinin içinde yetiştiği sistemler yani insan gelişimini etkileyecek tım faktörler sistematik olarak incelenir. Örneğin araştırma konusu bir ocuk olduğunda, çocuğun içinde yaşadığı sosyal sınıfın özellikleri, aile yapısı, gidiyorsa okulunun özellikleri ile gelişim arasındaki etkileşimlere bakılır.

Ekolojik araştırmalar, psikoloji alanında yapılan geleneksel araştırmalardan çok kesin bir çizgiyle ayrılır. Bu da geleneksel yaklaşımlarda kullanılan belirli şartların sabit tutulduğu ve manipule edildiği laboratuvar ortamlarının ekolojik araştırmalarda kullanılmamasıdır. Çünkü ekolojik yaklaşımı benimseyen araştırmacılar şartların doğal haliyle korunması gerektiği görüşünü savunurlar. Araştırmalarında doğal ortamı etkilememeye ve detaylı şekilde tanımlamaya özen gösterirler. Yönteme ilişkin sorunun özünü araştırma bulgularının genelleştirilebilirliği oluşturmaktadır (Dönmez, 1976). Kullanılan metodolojiyi açıklamak amacıyla, ekolojik kuram çerçevesinde yapılandırılan bazı öncü çalışmalardan örnekler vermenin yararlı olacağı düşünölmektedir.

1940'larda Kansas Üniversitesiinden iki psikolog, Roger Barker ve Herbert Wright ekolojik araştırmaların yürütöldüğu bir merkez kurarlar. Midwest Psychology Field Station adı verilen bu merkezde iki tür çalışma yürütölmeye başlanır. Bunlardan ilki çocukların davranışlarının doğal ortamda gözlem yoluyla araştırılması, ikincisi ekolojik ortamın çocukların davranışları üzerindeki etkilerinin incelenmesidir. İlkinde ocuk ele alınır ve bir gün içinde kahvaltıda, okulda, oyun parkında, annesiyle, öğretmeniyle, arkadaşlarıyla birlikteyken neler yaptığı deteyli şekilde kaydedilir ve bu kayıtlara bir günün raporu denir. İkincisinde ise aynı evre koşullarında, örneğin bir ders saatinde 20 ocuk neler yapıyor, öğretmenin bir sorusuna 20 ocuk ne tepki gösteriyor gibi, ortamın çocuklar üzerindeki etkileri ölçölür ve bu konudaki kayıtlara da

durum raporu adı verilir. Gözlemlerin objektif yapılabilmesi için Barker ve Wright, insan davranışını bölümlere ayırırlar ve bu bölümler episod (episode) olarak adlandırılır. Episod, belirli bir davranış bütünü içinde yapılan, süreklilik gösteren ve bütünüyle anlamlı ve amaçlı görülen davranış bölümü şeklinde tanımlanabilir. Örneğin yemek saatinde bir çocuğun limonatayı reddetmesi, kek ve ekmek çeşitlerinden tabağına doldurması veya mandalini soyup dilimlemesi birer episod kabul edilmektedir.

Merkezde gerçekleştirilen bu tür ilk araştırma, 2-10 yaş arasındaki 12 çocuk ve özürllü okuluna gitmekte olan 4 çocuk ile yürütölmeye başlanır. Araştırmada normal ve bedensel özörlü çocukların kullandıkları episodların yapılarına bakılır ve sonuçta fark gözlenmez. Çocukların gün içinde 500 ile 1300 episod içine girdikleri, ve herbir episodun farklı sürelerde gerçekleştiğı gözlenir (% 70'i 2 dakikadan kısa sürmüştür). Yaş episodlar arasında farklılık yaratmıştır. Küçük çocukların, daha çok ve kısa süreli episodlara girdikleri, büyüklere oranla işlerini daha çok yarım bıraktıkları, ancak yine de girdikleri episodlardan dörtte üçünü tamamladıkları belirlenmiştir.

Bu tür çalışmalar daha çok çocuklarla yapılmasına karşın, metod büyüklere de rahatlıkla uygulanabilmektedir. Örneğin Scott 1977 yılında yaptığı araştırmasında başarılı ve etkili öğretmenlerle, diğerleri arasındaki davranış farklılıklarına bakmıştır. Öğretmenler çocukların okula gelişinde ve bir ders saati boyunca gözlenmiştir. Etkili öğretmenlerin sayıca az ama uzun zamanlı episodlar kullandıkları, episodların sonunda amaca ulaştığı, çocukları karşılama saatinde her bir episodun en az bir dakika sürdüğü, çocuklarla sıcak ilişki içerdiği belirlenmiş, diğer öğretmenlerin ise daha çok tek kişilik, isole episodlar kullandıkları dikkat çekmiştir.

Aynı ortamda farklı kişilerin davranış incelemelerinden sonra, farklı ortamlarda aynı kişinin incelenmesine bakılacaktır. Örneğin Gump ve arkadaşları 1963'teki araştırmalarında, bir tek çocuğu ele alıp, yazlık kampta ve evde incelemiştir. Çocuğun kampta bir günde 17 değişik ortama girdiği ve tüm ortamlarda davranış şeklinin farklılaştığı gözlenmiştir. Çocuk genelde aktif, paylaşan ve yaratıcı davranış örüntüleri gösterdiği, evde ise zamanının çoğunda televizyon seyrettiği ve oyun saatlerinde de yarışmalı oyunları seçtiği dikkat çekmiştir. Çocuk duygusal olarak, kampta evdekinden daha olumlu ve dengeli bir görüntü sergilemiştir.

Bu tür araştırmalar ekolojik psikologları şöyle bir sonuca götürmüştür. İnsan davranışlarını tahmin etmek için, onların bireysel özelliklerinden çok, içinde buldukları çevre koşullarının özelliklerini bilmemiz gerekir. Çünkü kişiler, farklı çevrelerde farklı davranırlar ve genellikle aynı çevre koşullarında, farklı kişiler birbirlerine benzer davranışlar gösterirler.

Ekolojik çevrenin önemini vurgulamak amacıyla hazırlanan bir örneğin, konuyu daha iyi aydınlatacağı düşünülmektedir. Barker ve Shoggen 1973 yılında, çevre ve çevrenin kullanım olanakları birbirinden farklı iki kasaba seçerler. Biri çocuklar için hayvanat bahçesi, oyun parkları, çocuklara özel bölümleri olan restoran ve kütüphanesi bulunan Midwest adlı bir Amerikan kasabası, diğeri çocukların yaşaması ve sosyalleşmesi için yeterli donanıma sahip olmayan, kütüphanenin ve bazı restoranların çocuklara kapalı olduğu, Yordale adlı İngiliz kasabasıdır. Midwest'te yaşayan çocukların liderlik vasıflarını fazlasıyla gösterdikleri, Yordale'de ise ortamın uygun olmaması nedeniyle çocukları pasif kaldığı gözlenmiştir. Aynı şeyin yetişkinler için de söz konusu olduğu belirtilmektedir.

İki kasaba arasındaki fark değer yargılarının farklılığından da kaynaklanıyor olabilir ama sonuçta, bu farkları gözönüne almadan insan faktörünü incelemenin yetersizliğine değinilmek istenmiştir. Ekolojik kuramın psikoloji bilimine katkısı, insan davranışlarının, davranışın oluşmasında büyük önem taşıyan çevre faktöründen bağımsız incelenemeyeceği görüşünü vurgulamasıdır.

Çizelge 1'de çocuk yetiştirme tutumlarına etki eden faktörleri bünyesinde bulunduran öğrenme kuramı, gelişim kuramı ve dialektik kuramın özellikleri karşılaştırmalı şekilde sunulmaktadır.

II.4. Çocuk Yetiştirme Tutumlarına Etki Eden Faktörlere İlişkin Araştırmalar:

Giriş bölümünde de değinildiği gibi, çocuk yetiştirme tutumlarına ilişkin çok yönlü araştırmalar gerçekleştirilmiş ve anababa disiplin yöntemleri daha çok çocukların kişilik gelişimine etkileri açısından incelenmiştir. Bu bölümde ise araştırmanın yönüne uygun olarak anababanın çocuk yetiştirme tutumlarına etki eden faktörlerin sergilendiği araştırmalara yer verilecektir. Araştırmaların bir kısmı anababa tutumlarına etki eden tek bir faktörü, bir kısmı ise mevcut araştırmada olduğu gibi birden fazla faktörü incelemektedir. Bazı araştırmalar ise konuyla bağlantısız amaçlarla yola çıkmalarına karşın, konuya ilişkin bulgular elde etmişlerdir.

Araştırmalar ve elde edilen bulgular, çocuk yetiştirme tutumlarına etki ettiği düşünülen faktörlerle ilişkili olarak 4 alt bölümde özetlenecektir. Alt bölümler, demografik özellikler, anababaların kendi yetiştiriliş tarzları, çocuk gelişimine ilişkin bilgi düzeyleri ve çocuklarının mizaç özelliklerini kapsamaktadır. Birden fazla faktörün incelendiği veya konuya ilişkin birden fazla bulgunun varolduğu araştırmalar, birkaç altbölümde birden yer alacaktır.

Çizelge 1

Öğrenme Kuramı ,Gelişim Kuramı ve Dialektik Kuramın,
Özellikleri Açısından Karşılaştırılmaları

	Öğrenme Kuramı	Gelişim Kuramı	Dialektik Kuram
<u>Tarihçe</u>	Locke Wundt Watson	Kant.Rousseau Baldwin.Freud Werner.Piaget	Hegel Marx Vygotsky
<u>İlgili Akımlar</u>	Operant yaklaşım Sosyal öğrenme Bilgi işleme	Doğuşancılık Yapısalcılık Psikoanaliz	Sovyet kuramı Amerikan dia- lektik kuramı
<u>Temel Kavramlar</u>			
Analiz Düzeyi	Elementarist	Bütünsel	Bağlamsal
Bilgi Kaynağı	Ampirik	Doğuşancı Yapısalcı	Etkileşimsel
Kişi/Çevre Rolü	Aktif çevre	Aktif insan	Kişi-çevre Etkileşimi
Süreklilik Kavramı	Sürekli	Süreksiz	Süreksiz
Gelişim Sekansları	Çeşitli	Sabit	Çeşitli
Gelişimi Genelleme	Olaya özel	Genel devreler	Kontekste özel
<u>Bilimsel Strateji</u>			
Teori/Veri Önceliği	Veri önceliği	Teori önceliği	Veri-teori etkileşimi
Araştırma Yöntemleri	Deney	Klinik görüşme	Gözlem
<u>Pratikteki Kullanımı</u>	Toplumsallaştırma Eğitime	Kolaylaştırma Çözümleme	Diyalog Kontekst

II.4.1. Demografik özelliklerin etkisi:

Kültürel Farklar Sosyo-Ekonomik Düzey, ve Çocuk Yetiştirme Tutumları: Kağıtçıbaşı'nın (1989) da değindiği gibi, sosyal sınıf, kültür ve etnik açıdan farklı ailelerin, çocuk yetiştirme konusundaki inanç ve tutumlarında farklılık görüldüğü bilinmektedir. Sutherland, ailelerin çocuk yetiştirme konusunda inançları olduğunu savunurken bu inançlara anababa modeli teorisi adını vermiştir. Bu teori "American Testing Service" tarafından yapılan bir araştırmada ele alınmış ve inançların etnik gruplar arası olduğu kadar, aynı guruba mensup farklı gelir düzeyinden aileler arasında da farklılıklar gösterdiği sonucuna varılmıştır. Goodnow 1988 yılında yaptığı araştırma sonuçlarına dayanarak, bu farklılıkların grup içinde, gruplar arasında olduğu kadar belirginleşmediğini ifade etmiştir.

Farklı toplumlarda ailelerin çocuk yetiştirme tutumları arasında görülen farklılıkların kaynağı daha çok toplum gelenekleri ve ailelerin ilerki yıllarda çocuklarından beklentileridir. Örneğin Amerikan toplumunda, çocuk ergenlik yaşına gelene kadar bakım ve sevgi verilir, çocuk eğitim yaşamını tamamladığında ise kendi ayakları üzerinde durması beklenir. İlerki yıllarda çocuktan beklenti çok düşük düzeydedir. Japon toplumunda ise anababa yaşam boyu çocuğundan sorumludur. Her türlü bakımını üstlendiği çocuğunu ilerde aileye bağlı, saygılı ve işbirliği içinde yaşamasını bilen bir yetişkin haline getirme görevini de üstlenmiştir .

Nüfusunun büyük çoğunluğunu kırsal kesimde yaşayan kişilerin oluşturduğu Türkiye'de de genel anlamda çocuk, yaşlılık sigortası olarak görülmektedir. Ancak Kağıtçıbaşı'nın, 'Çocuğun Değeri' adlı araştırmasında kırsal kesim ve kentte yaşayan anababaların, çocuklarına yaklaşım şekillerinin farklılaştığı gözlenmiştir. Kırsal kesimde halen çocuğun yaşlılık sigortası

olarak görüldüğü ve buna bağlı olarak aileye bağlı kişiler yetiştirilmenin amaç edinildiği, büyük kentlerde ise çocukların yaşlılık güvencesi olarak görülme sıklığının azalmasıyla çocuklara verilen bağımsızlık eğitiminin arttığı bulunmuştur (Kağıtçıbaşı, 1981).

Rohner(1975), farklı kültürlerde anababanın çocuğu kabul ve red düzeyi ile buna etki eden faktörleri incelerken konuyla ilgili bazı bulgular elde etmiştir. Araştırmada yer alan zengin örneklem seçiminde kriter olarak dünya üzerinde 6 coğrafi bölge, her 6 bölgede 10 farklı kesim, her kesimde 10 kültürel alan, her alanda 4 topluluk ve her toplulukta en çok 18 aile alınmıştır. Toplam 101 topluluğun birbirine en az 200 mil uzaklıkta olmasına dikkat edilmiştir. 2-6 yaş arası çocukları olan ailelerde yapılandırılmış gözlem yöntemi ile araştırılan değişkenler, anababanın kabul ve red davranışı, duygusal tepkiselliği, dünya görüşü, çocuğa karşı düşmanca tavırları (hostility) ve çocuğun anababaya karşı düşmanca tavırlarıdır.

Genel olarak, duygusal çalkantıların yaşandığı ailelerde ve toplumlarda çocuğu kabul davranışının azaldığı, duygusal olarak düzenlilik gösteren ailelerde çocuğu kabul davranışının yüksek olduğu belirlenmiştir ($r=62$). Çocuklarını reddeden ailelerin çocuklarında, anababaya düşmanlık gözlenmiştir.

Toplumların ideal çocuk yetiştirme tutum ve davranışları konusundaki inançları, ailelerin çocuk yetiştirme tutumlarını etkilemektedir. Rohner'in 1984 yılında başlattığı anababaların kabul ve red davranışlarının ergen çocukları tarafından değerlendirilmesine ilişkin araştırması, bu konuya açıklık getirmiştir. Amerika'da Pettengill ve Rohner, Almanya'da Trommsdorf tarafından 1985 te yapılan araştırmada, çocuk ve ergenlerden, anababalarının tutum ve davranışlarına kabul ve red boyutunda yorum getirmeleri istenmiştir.

Her iki ülkede de katı disiplin (yüksek düzeyde kontrol) kullanan ailelerin çocukları, durumu anababaları tarafından reddedildikleri şeklinde yorumlamışlardır. Çünkü bu toplumlarda müsamahakar özgürlükçü yaklaşımlar norm olarak benimsenmiştir ve çocuklar katı disiplin ile sevgisizliği eşit olarak değerlendirmektedirler. Aynı yıl Rohner ve Pettengill Kore'de, Trommsdorf Japonyada araştırmayı tekrarladıklarında tam tersi yorumlarla karşılaşmışlardır. Aynı düzeydeki kontrol çocuklar tarafından anababalarının kendilerine duyduğu sevgi ve onları kabul davranışının bir göstergesi olarak yorumlanmıştır. Çünkü bu toplumlarda otoritenin azlığı çocuklara karşı ilgisizlik anlamına gelmektedir. Hatta Trommsdorf, Japon çocukların kontrolün az olduğu durumlarda anababalarından şikayetçi olduklarını onların kendilerini reddettikleri duygusuna kapıldıklarını ifade ettiklerini kaydetmiştir (Kağıtçıbaşı, 1992).

Toplum normlarından kaymalar sosyal çevre ve çocuklar tarafından anormal olarak nitelenmektedir ve bunun doğal sonucu olarak aileler de toplum normlarının dışına fazla çıkmamaktadırlar. Bu durum göçler sırasında yeni topluma ayak uydurmada problem olarak yaşanmaktadır. Vassaf, Almanyaya göç eden Türk işçi ailelerinin çocuklarını Türk normları ve gelenekleri çerçevesinde yetiştirme çabalarının çocuklarıyla aralarında çatışmalara ve hatta kopmalara neden olduğunu gözlemiştir. Aynı şekilde Pettengill ve Rohner de, Amerika'da yaşayan Koreli ailelerin çocuklarını kendi normları çerçevesinde yetiştirme çabalarının, çocukları tarafından Amerikalı çocuklar gibi algılandığını ve Koreli çocukların anababa kontrolünü sevgisizlikle eşdeğer tuttuklarını belirlemişlerdir (Kağıtçıbaşı, 1992).

Ailelerin çocuk yetiştirme şekillerinin, belirli bir toplum içindeki ailelerde benzerlikler gösterdiği gözlenmiştir. Karışık kültürlerin içiçe yaşadığı Amerikan toplumunda dahi, komşu ailelerin, diğer ailelere kıyasla benzer yetiştirme

yöntemleri kullandıkları belirtilmiştir(Rohner, 1975). Komşu ailelerde gözlenen benzerliklerin, hem sosyal çevreye uyum sonucu, hem de aynı çevrede yaşayan kişilerin yaşam koşullarının birbirine benzemesi sonucu olabileceği düşünülmektedir. Yaşam koşulları derken genel olarak kişilerin barınma şartları, eğitim (kendi aldıkları ve çocuklarına sunabilecekleri)ve sağlık hizmetlerinden yararlanma olanakları, okul öncesi çocuklarını güvenle gönderebilecekleri kurumların varlığı, sağlıklı ve güvenli bir çevre ve komşuluk ilişkisi yaşayıp yaşayamadıkları, spor, eğlence ve dinlence yerlerinden yararlanıp yararlanamadıkları kastedilmektedir. Yaşam koşulları kişilerin yaşamdan duyacakları tatmini ve doğal olarak birlikte yaşadıkları kişilerle kuracakları ilişkileri etkilemektedir.

Cass ve Wessen (1961), sosyo ekonomik düzeyin düşük, sosyal desteğin az olduğu ailelerde çocuklara daha az örnek olunduğunu, anababaların kendilerini güç kaynağı olarak gördüğünü, eşitlik ve demokrasiye önem verilmediğini, çocuğun aileye getireceği ekonomik katkının eğitimden üstün tutulduğunu belirtmektedirler.

Ambert(1992), çocukların aile üzerindeki etkilerine değindiği kitabında, bu konuda yapılan araştırmaları şöyle özetlemiştir: Parke ve Tinsley 1987 yılında yaptıkları araştırmalarında, olanakların kısıtlı olduğu çevrelerde, çocukların aileye olumsuz etkilerinin arttığı ve bunun karşılığında ailelerin de çocuklarına karşı daha olumsuz yaklaştığını gözlemişlerdir. Fried ve Holt 1980'de yaptıkları araştırmalarında, ailelerin stresli, isole veya zor şartlar altında yaşamalarının çocuk istismarlarını arttırdığı sonucuna varmışlardır. Telleen ve arkadaşları 1989'da, olanakların yüksek olduğu ailelerde, anababaların çocuklarına daha tahammüllü olduğu, daha olumlu yaklaştığı ve çocukların gereksinimlerine cevap verdiklerini belirtmişlerdir. Lempers ve arkadaşları'nın 1989'da tamamladıkları araştırmalarının bulguları da, ekonomik

zorlukların evlilik ilişkisini, anababaların çocuklara davranış ve disiplin şeklini kötü etkilediği yönündedir (Ambert, 1992).

Gürkaynak'ın 1979 yılında gerçekleştirdiği, yüksek ve düşük sosyo-ekonomik düzeyden gelen aileler ve çocuklarını karşılaştırdığı araştırmasında, yüksek sosyo-ekonomik düzeyden gelen ailelerin diğerlerine oranla daha sık olumlu değerlendirme ve ödül kullandıklarını belirlemiştir. Araştırmacı ayrıca, batıda yapılan araştırmalar sonucu üst sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerin çocuklarını eğitirken övgü, ödül ve sevgi kısıtlaması yöntemlerini kullandıklarının, alt sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerin ise daha çok fiziksel ceza kullandıklarının belirlendiğini ifade etmiştir (Kozcu, 1984).

Le Commpite (1978), annelerin çocuk yetiştirme tutumları ve sosyo ekonomik düzeyleri arasındaki ilişkiyi sorguladığı araştırmasında Ankara'da yaşayan düşük, orta ve yüksek sosyo ekonomik düzeylerden toplam 179 anneye çalışmıştır. Annelere , mevcut araştırmada da kullanılan PARI (Parental Attitude Research Instrument) tutum ölçeği verilmiştir. Sosyo ekonomik düzeyi yüksek olan annelerin diğer iki guruba oranla ölçeğin demokratik (yetkin) yaklaşım altboyutundan yüksek, katı disiplin (otoriter yaklaşım) ve koruyucu annelik alt boyutundan düşük puan aldıkları belirlenmiştir. Düşük sosyo ekonomik düzeydeki annelerin ise diğer iki guruba oranla katı disiplin boyutundan yüksek, demokratik yaklaşım boyutundan düşük puan aldıkları gözlenmiştir. Çocuk bakımını da içeren ev işlerini reddetme boyutundan, yüksek sosyo ekonomik düzeydeki anneler düşük puan alırken, diğer iki gurupta yer alan anneler bu konuda farklılaşma göstermemiştir.

Kozacıoğlu 1982 yılında, ergenlerin endişe (anksiyete) düzeyleri ile annelerinin çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmayı amaçladığı araştırmasında farklı sosyo ekonomik düzeylerden gelen annelerle

tutumlar arasında ilişki saptamıştır. Bu ilişki Le Compte'un (1978) araştırmasında elde edilen sonuçlara paraleldir. Kozacıoğlu da PARI tutum ölçeği kullanmış ve yüksek sosyo ekonomik düzeydeki annelerin demokrasi, orta sosyo ekonomik düzeydeki annelerin koruyucu annelik, düşük sosyo ekonomik düzeydeki annelerin ise katı disiplin alt boyutlarından yüksek puan aldıklarını saptamıştır (Küçük, 1982).

Düşük sosyo ekonomik düzeydeki annelerin çocuklarına karşı daha sert davranmalarının bir nedeni, ellerindeki olanakların kısıtlılığı nedeniyle psikolojik olarak daha çok yıpranmaları ve stres yaşamaları olabilir. Seitz ve arkadaşları'nın 1985 yılında sonuçlandırdıkları boylamsal araştırma bu varsayımı doğrular niteliktedir. Araştırmada örneklem olarak düşük sosyo ekonomik düzeydeki anneler seçilmiş ve bir grup anneye toplumsal destek (sağlık hizmetleri, sosyal hizmetler) sağlanmıştır. Bu grupta annelerin çocuklarından olumsuz etkilenmeleri azalmış, başlangıçta katı tutum içinde olan annelerin çocuklarına karşı tutum ve davranışlarında olumlu gelişmeler gözlenmiştir. Araştırmalarda genel olarak ortaya çıkan bir olgu, sosyal desteğin daha çok çocukları ile problem yaşayan ailelerde etkili olduğudur. Koeske ve Koeske 1990'daki gözlemlerine dayanarak, özürlü veya zor çocuğa sahip ailelerin sosyal desteğe daha çok ihtiyacı olduğunu belirtmişlerdir (Ambert, 1992).

Araştırma bulguları farklı çevrelerde farklı çocuk yetiştirme tutumları görüldüğünü belirtmektedir ancak asıl önemlisi, bu farkların nedenlerini ortaya koyabilmektir. Cass ve Wessen (1961), sosyo ekonomik düzeyleri farklı ailelerin çocuk yetiştirme tutum ve davranışlarındaki farklılığın nedenlerini eğitim eksikliği, işsizlik veya düşük gelirin yarattığı stres, kalabalık ve sağlıksız evler, plansız ve istenmeyen hamilelik ve doğumlarla açıklamaktadırlar. Kohn'un bu konudaki varsayımı da iyi bir açıklama olabilir, şöyle ki, farklı

sosyal sınıfa mensup ailelerin çocuk yetiştirme yöntemleri arasındaki farklar, gelecekte çocukların dünyaya adaptasyonunu rahatlatmak amaçlıdır. Örneğin orta sınıf aile çocuğuna özgürlük aşilar çünkü ilerde kararlarını doğru ve çabuk verebilmesi için özgür iradeye gereksinimi vardır, ve bu onu başarıya götürecektir. İşçi anababalar ise özgürlükten çok itaati aşilarlar, çünkü bir işinin başarısı bir ölçüde buna bağlıdır ve aile çocuğunun bu özelliklere sahip olması gerektiğini düşünür.

Sosyal Destek-Stresörler ve Çocuk Yetiştirme Tutumları: Annelere iki şekilde sosyal destek verilebilir. Birincisi, anneye sevgi ve kabul göstererek, sözel veya davranışlarla onaylayarak verilebilecek duygusal destektir. İkincisi, çocuğun bakımı konusunda öneriler getirerek veya çocuk bakımını paylaşarak direkt olarak yardımcı olmaktır. Çocuk istismarları araştırılırken ortaya çıkan ve annelerin çocuğa yaklaşımı konusunda belirleyici olduğu saptanan üç tür stresör veya destek kaynağı, evlilik ilişkisi, sosyal ilişkiler (social networks), ve iş durumudur.

Bandura ve Walters 1959'da, çocuklarına karşı haşin davrandığını gözledikleri annelerin, eşleri ile ilişkilerinin problemlili olduğunu, eşlerinden sevgi ve yakınlık görmediklerini ifade etmişlerdir. Sears, Maccoby ve Lewin de 1957'de, eşlerinden yakınlık gören annelerin, çocuklarından övgü ile söz ettiklerini gözlemişlerdir. Dielman ve arkadaşları 1977'de ve Kemper ve Reichler 1976'da, ilkokul ve ergenlik çağında çocuğu olan kişilerle yaptıkları çalışmalarda, eşine karşı düşmanlık duyan annelerin çocuklarına karşı da fiziksel ceza kullandıklarını, çocuğun davranışlarını yönlendirmek amacıyla açıklama veya mantığa vurma gibi disiplin yöntemlerini benimsemediklerini gözlemişlerdir (Belsky, 1984).

Cox ve arkadaşları, Howes ve Markham, Deal ve arkadaşları, Owen ve arkadaşları, 1989 yılında yaptıkları çalışmalar sonucu, mutlu evlilik ilişkilerinde hem anababaların çocuklarına daha olumlu yaklaştıklarını hem de çocukları tarafından bu davranışları ödüllendirilerek, ilişkilerini pekiştirdiklerini belirtmişlerdir. Çocukların problemlili oldukları durumlarda da uyumlu aile yaşamı süren ebeveynlerin sorunla başa çıkmakta daha başarılı olduklarını gözlemişlerdir. Dickie ve Gerber'in 1980, Belsky ve arkadaşları'nın 1984, Lamb ve Elster'in 1985'te, evlilik ilişkisi ve anababanın çocukla ilgili aktivitelere katılımını inceledikleri araştırmalarda, ilişkinin niteliğinin babanın katılımına etkisi olduğu, evlilik ilişkisi ile annenin katılımı arasında ilişki olmadığı belirlenmiştir (Ambert, 1992).

Johnson ve Lobitz, 2-12 yaş arasında 31 erkek çocuğu ve annelerini inceledikleri araştırmalarında, evlilik ilişkisinden tatmin olmayan annelerin, çocuklarına olumsuz yaklaştıklarını belirlemişlerdir. Olweus, bu olguyu, eşiyile problem yaşayan annelerin, bu problemi ergenlik çağındaki erkek çocuklarına yansıtması şeklinde açıklamaktadır (Belsky, 1984). Aslında annenin kişiliği, beklenti düzeyi, kendinden ve kendi yaşamından tatmini, ailenin içinde yaşadığı sosyal çevre gibi evlilik ilişkisini belirleyen faktörlerle, annelik davranışını belirleyen faktörlerin çoğu zaman içiçe olduğu gözden kaçırılmaması gereken bir noktadır.

Evlilik ilişkisinin dışında sosyal ilişkiler de annelerin çocuk yetiştirme tutumlarına yansımaktadır. Fried ve Holt çocuk istismarı konusundaki çalışmalarda, isole yaşayan kişilerin çocuklarıyla ilişkilerinin problemlili olduğunun ortaya konduğunu belirtmektedirler (Ambert, 1992). Evlilik yaşamında ve çocukla ilişkilerde görülen paralellik gibi, bu konuda da sorunun içiçe olduğu düşünülmektedir. Annenin yalnızlığı çocuğuyla kuracağı ilişkiyi

etkileyebilir ama bu ilişkideki problemle kadının izole yaşamasının altında yatan problemin kaynağı da aynı olabilir

Bu olgu arkadaş komşu veya akraba ilişkilerinin çok yoğun yaşandığı durumlarda annenin çocuğuna karşı tutumunda olumlu yaklaşım içinde olacağını öngörmez. Hatta ilişkilerin aşırıya kaçtığı durumlarda tam tersi sonuçlara da neden olabilir. French, Rodgers ve Cobb bu olguyu 'uyumun iyiliği' prensibi ile açıklayarak, annelerin gereksinim duydukları düzeyde destek almaları halinde annelik fonksiyonlarını geliştirebileceklerini, çocuklarına karşı daha olumlu yaklaşabileceklerini belirtmişlerdir.

Powell 1980 yılında gerçekleştirdikleri araştırmalarında, sosyal ilişkileri güçlü annelerin çocuklarıyla daha olumlu ilişkiler içinde olduklarını, haftada en az bir kez arkadaşları ile olan annelerin çocuklarına karşı sözel ve duygusal tepkiselliklerinin diğerlerinden daha yüksek düzeyde olduğunu belirlemiştir. Abernethy de 1973 yılında, güçlü ve düzeyli sosyal ilişkiler yaşayan annelerin, anneliğin gereklerini başarıyla yerine getirdiklerini, çocuklarındaki bireysel farklılığı ve gelişimsel kapasiteyi gözönüne alarak, davranışlarını çocuklarıyla uyumlu ilişkiler kurabilecek düzeye getirdiklerini saptamıştır. Pascoe ve arkadaşları da 1981'de sonuçlandırdıkları araştırmalarında benzer sonuçlar elde ederek sosyal desteğe sahip annelerin, çocuklarının fiziksel ve duygusal gereksinimlerine daha çok cevap verebildiklerini ve ilişkilerinde kısıtlama ve cezayı çok az düzeyde kullandıklarını belirtmişlerdir. Cochan ve Brassard'ın da değindiği gibi, sosyal desteğin, sağlıklı bir evlilik ilişkisinde olduğu gibi, annelere psikolojik destek sağladığı ve annelerin kendilerini iyi hissetmesine, benlik saygılarının güçlenmesine katkıda bulunduğu, ve bunun sonucunda annelerin diğer ilişkilerinde olacağı gibi, çocuklarıyla ilişkilerinde de daha hassas ve duyarlı olabilmelerini sağladığı düşünülmektedir.

Evlilik ilişkisi ve sosyal ilişkilerin dışında annelerin iş yaşamı da çocuklarına karşı tutumlarında farklılık yaratmaktadır. Light'ın 1973, Steinberg, Dooley ve Catalano'nun 1981'de gerçekleştirdiği araştırmalar anne ve babanın işsiz olduğu durumda çocuklara olumsuz yaklaşılması hatta çocuk istismarlarının görülebilmesi dışında annelerin çalışmasının da bazı durumlarda ilişkileri aksattığını ortaya koymaktadır. Örneğin Douvan 1963, Mc Cord ve arkadaşları 1963, Propper 1972'de, düşük sosyo ekonomik düzeydeki annelerin işe başlamasının baba-oğul arasındaki ilişkileri kötü etkilediğini ortaya koymuşlar ve bu olayı, babanın annenin çalışması durumunda kendini yetersiz görmesi şeklinde yorumlamışlardır. Türkiye'de bu konuda yapılan bir araştırma yoktur ama yapılması durumunda benzer sonuçlar elde edilebileceği beklenebilir, çünkü özellikle düşük eğitim düzeyindeki kişilerin aynı inanç içinde oldukları gözlenmektedir. Stuckey, Mc Ghee ve Bell 1982 yılında, annelerin işlerinden tatmin olmadıkları ve işyerinde stres yaşadıkları durumlarda, iş yaşamının çocuklarıyla ilişkilerini olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir. Aynı şekilde Hoffman (1963), iş yerinde stres yaşayan annelerin çocuklarına katı disiplin ve ceza uyguladıklarını, huzurlu bir iş yaşamı olan annelerin ise çocuklarına karşı sevecen yaklaştıklarını belirtmiştir. Çocuk yetiştirme tutumlarına etkisi açısından iş yaşamı da evlilik ilişkisi ve sosyal ilişkiler gibi, annenin kişiliğine ve psikolojik sağlığına etkileri ile değerlendirilmelidir.

Coletta 1979'da, açık uçlu sorular kullandığı araştırmasında, üç gurup anne ile çalışmıştır. Guruplar, yalnız yaşayan düşük ve orta sosyo ekonomik düzeydeki anneler ve eşile birlikte yaşayan orta sosyo ekonomik düzeydeki annelerden oluşmaktadır. Araştırma sonuçları arkadaş, akraba veya eşinden destek gören annelerin, çocuklarına daha ılımlı ve yumuşak davrandığını göstermiştir. En az destek alan annelerin evde en katı kuralları uyguladıkları,

otoriter yaklaşım içinde oldukları ve çocuklarına fiziksel ceza verdikleri belirlenmiştir (Belsky, 1984).

Eğitim ve Çocuk Yetiştirme Tutumları: Eğitim düzeyi insanın yaşam standardını bir ölçüde belirlemekle birlikte, Türkiye'de batıda olduğu kadar belirleyici bir faktör değildir. Kimi zaman üniversiteden yeni mezun olan bir kişi, ilkokul mezunu deneyimli bir işçi kadar ücret alamamaktadır. Bu nedenle, aşağıda sunulacak olan, çocuk yetiştirme tutumlarına ilişkin Boğaziçi Üniversitesi bünyesinde gerçekleştirilen dört araştırmadan üçünde, baz olarak batıda klasik olarak kullanılan sosyo ekonomik düzey yerine eğitim alınmıştır.

Korkmazlar 1980'de, Öner 1983'te, Boğaziçi Üniversitesi kreşinde çocukları olan toplam 50, Kozacıoğlu 1982'de, İstanbulda gelir düzeyleri farklı kişilerin bulunduğu üç liseden toplam 150, Le Compte ve Le Compte 1983'te, Hollanda'da yaşayan Türk aileleri ve onlarla aynı kökenden gelen ve Türkiyede yaşayan toplam 200 kişiyle çalışmışlardır.

Araştırmalardan elde edilen ortak bulgulardan biri eğitim ve sosyo ekonomik düzeyi yüksek olan annelerde koruyucu annelik ve otoriter annelik tutumlarına dikkat çekici düzeyde az rastlanmasıdır. Hollanda'da yaşayan işçi ailelerin hem üst sosyo-ekonomik düzeydeki annelere hem de Türkiye'de yaşayan ve onlarla aynı kökenden gelen kişilere kıyasla bu tutumlara daha çok eğilim gösterdikleri belirlenmiştir. Eğitim düzeyi yüksek olan annelerin çocuklarına daha demokratik yaklaştıkları, ancak gurup ortalamalarının ciddi bir fark yaratmadığı gözlenmiştir. Araştırmacılar bu konuya, eğitim düzeyi yüksek kişilerin otoriter ve koruyucu tutumu benimsemedikleri, demokratik yaklaşımdan yana oldukları ancak kendi yetiştiriliş tarzlarının etkisinden henüz kurtulamamış olabilecekleri şeklinde bir yorum getirmektedirler. Eğitim düzeyi düşük olan annelerin otoriter ve koruyucu tutumları ise geleneksel çocuk

yetiştirme tutumlarına bağlı kaldıkları şeklinde yorumlanmaktadır. Eğitim düzeyi ile sosyo ekonomik düzeyin araştırmalarda temel alınmasının fark yaratıp yaratmayacağı konusuna açıklık getirmek üzere Öner (eğitim) ve Kozacıoğlu'nun (sosyo ekonomik düzey) gurup ortalamaları kıyaslanmış ve eğitimin sosyo ekonomik düzeyden daha belirleyici olduğu sonucuna varılmıştır (Öner, 1984).

Zuckerman 1958 yılında. 222 anne ile yaptığı çalışmada, annelerin ocuk yetiştirme tutumları ile eğitim düzeyleri ve ocuk sayıları arasındaki ilişkiyi sorgulamıştır. Eğitim düzeyi ortalamasının 12.73 yıl ve ortalama ocuk sayısının 2.53 olduğu örneklemde, yetiştirme tutumları ile eğitim arasında bir ilişki olduğu saptanmıştır. İstatistiksel olarak eğitim ile tutumlar arası ilişki oldukça anlamlıdır (p...01). İlişkinin yönü, eğitim düzeyi düşük annelerin katı tutum içinde olduklarını göstermektedir (Küçük, 1987).

Çocuğun Cinsiyeti ve Ailenin ocuk Yetiştirme Tutumları: Anababaların gerek kız ve erkek çocuklar için farklı beklentiler içinde olmaları, gerekse kız ve erkek çocukların doğuştan getirdikleri farklı yapılar çocukların cinsiyetlerine göre farklı yetiştirme tutumlarına maruz kalmalarına neden olmaktadır.

Moss 1967 yılında cinsiyet ve anne tepkilerini incelediği araştırmasında, bebekleri 3 haftalık ve 3 aylıkken incelemiş ve erkek bebeklerin kızlara oranla daha az uyuduklarını ve daha sinirli olduklarını gözlemiştir. Bunun sonucunda annelerin az uyuyan ve sinirli olan bebeklerini daha çok kucaklarına alıp, onlara daha çok uyarım sağladıklarını belirtmiştir. Çocukların sakinleştiği durumda anne tepkilerinde farkın kalmadığı ve sonuçta farklı davranışa cinsiyetten çok mizaç özelliğinin neden olduğu sonucuna varılmıştır. Fark mizaç özelliğinden kaynaklanıyor da olsa, Moss'un araştırmasına dayanarak

genel olarak kız ve erkeklerde mizaç özelliklerinin farklılaştığı ve annelerin buna bağlı olarak kız ve erkek çocuklara farklı davrandıkları söylenebilir.

Rothbart ve Maccoby, anababaların karşı cinsten olan çocuklarına daha yumuşak ve sevecen davrandıklarını bulmuşlardır. Gözlemlerinde annelerin kız, babaların ise erkek çocuklarının konfor taleplerini daha çok reddettiklerini farketmişlerdir. Aynı şekilde Lambert, Jackley ve Hein da, anababaların karşı cinsten olan çocuklarının şımarık ve aşırı davranışlarını daha hoşgörülle karşıladıklarını ve çocuklarının bir yabancıyla tartıştığı veya kavga ettiği durumda karşı cinsten olan çocuklarını savunurken, aynı cinsten olan çocuklarına müdahale etmediklerini gözlemişlerdir (Maccoby ve Martin, 1983).

Thoman, Liederman ve Olson, annelerin bebeklerini emzirirken, kız çocukları ile daha çok konuştukları ve onlara güldüklerini saptamışlardır. Moss ve Robson da annelerin erkek bebeklerle daha çok fiziksel temas kurarken kızlarıyla daha çok konuştuklarını belirtmişlerdir. Lewis de annelerin erkek çocukları ile daha çok fiziksel temas kurduklarını belirtmiştir. Sonuç olarak annelerin doğuştan itibaren kız ve erkek çocuklara farklı davranış içinde oldukları belirlenmiştir. Korner, Bell ve Costello'nun (1964) araştırmasına dayanarak (araştırmada örtülü bir battaniyenin açılmasına veya yapay rüzgara kızların daha çok tepki verdiği bulunmuştur), bu olguyu toplumsal nedenlere bağlamak yerine, bebeklikte erkek çocukların dokunma duyularının daha az gelişmiş olmasından kaynaklanabileceği şeklinde yorumlamıştır (Korner, 1974).

Annenin yaşı ve çocuk yetiştirme tutumları: Ragozin, Basham, Crnic, Greenberg ve Robinson 1980'de yaptıkları açıklamalarında, annelerin çocuk yetiştirme tutumlarına, yaşlarından çok olgunluk düzeyleri ve kişiliklerinin

etkili olduğunu belirtmekte, aynı zamanda küçük yaşta anne olmanın olgunluk düzeyi ile ilişkisine dikkat çekmektedirler.

Field, Widmayer, Stringer ve Ignatoff 1980'de yapılan araştırmalarında, genç annelerin (ergenlik dönemindeki anneler kastedilmektedir) çocuk yetiştirme konusunda daha isteksiz olduklarını ve çocuklarından aşırı beklentilerinin olduğunu bulmuşlardır. Jones, Green ve Krauss aynı yıl genç annelerin bebeklerine doğuştan itibaren daha az tepki verdiğini (less responsive), Osofsky ve Osofsky ise bebekleriyle daha az sözel iletişim kurduklarını belirtmişlerdir. Mondel ve Tyler da 1981 yılında gerçekleştirdikleri araştırmalarında genç annelerin, iç kontrollerinin, çocuğu kabul davranışlarının, sıcaklık ve sevecenlik düzeylerinin düşük olduğunu belirtmişlerdir (Belsky, 1984).

Zuckerman, 222 anne ile yaptığı çalışmada, annelerin çocuk yetiştirme tutumları ile yaşları, arasındaki ilişkiyi sorgulamıştır. Yaş ortalamasının 37.94 olduğu örnekleme, yetiştirme tutumları ile annenin yaşı arasında bir ilişki olduğu saptanmıştır. İlişkinin yönü, yaşça büyük annelerin katı tutum içinde olduklarını göstermektedir (Küçük, 1987).

Parke ve Tinsley 1987'de, genç, özellikle de ergenlik çağındaki annelerin çocuklarına karşı ilgisiz davrandıklarını, çocukların gereksinimlerine yeterli düzeyde cevap veremediklerini ve çocuğuna karşı ilgili olan annelerin dahi, çocuklarına yeterli düzeyde sözel ve entellektüel uyarım veremediklerini saptamışlardır. Bunun nedenleri konusunda, Ambert genç annelerin eğitimlerinin ve ekonomik durumlarının düşük, yaşam tecrübelerinin az olmasını göstermektedir (Ambert, 1992).

Çocuk Sayısı ve Çocuk Yetiştirme Tutumları: Kidwell 1981, Peterson ve Kunz 1975, Richardson ve arkadaşları 1986, ve Scheck ve Emerick 1976 yılında yaptıkları araştırmaları sonucu bazı ortak bulgular elde etmişlerdir. Araştırmalarda çok çocuklu ailelerin çocuk yetiştirme yöntemlerinin farklılaştığı, bu ailelerin daha otoriter oldukları ve diğer ailelere kıyasla esnek olmadıkları belirlenmiştir (Ambert, 1992).

Stolz'un (1967), çocukların anababa üzerindeki etkilerini araştırdığı çalışmasının örneklemini 111 çocuk ve 78 anababa oluşturmaktadır. Çalışmada toplam 21.000 veri alınıp analiz edilmiştir. Aileleri etkileyen pek çok faktörün ortaya çıkarıldığı araştırma sonuçlarından biri de annelerin saldırgan davranışlara, babaların ise itaatsizlik ve yemek zamanı çıkan problemlere daha çok tepki verdiğidir. Aynı konularda çıkan problemler küçük ailelerde daha rahat geçirilebilmektedir. Araştırmacı bu sonucu, büyük aileleri yönetmenin daha güç olduğu ve bu nedenle de çıkan problemlerin küçük ailelere oranla daha yoğun yaşandığından kaynaklandığı şeklinde yorumlamıştır.

Blake 1989'da, çok çocuklu ailelerin çocuklarına zaman ayıramadıklarını belirlemiş ve kalabalık ailelerden gelen çocukların okul başarılarının diğer çocuklardan düşük olmasını bu nedene bağlamıştır. Koch 1955'te, Powell ve Steelman 1990'da yaptıkları araştırmaları sonucu kalabalık ailelerde çocukların, anababalarından çok birbirlerinden etkilendiklerini belirtmişlerdir. Anababaların daha otoriter davranmalarının bir nedeninin de evde kendi etkilerini artırma çabası olabileceği düşünülmektedir (Ambert, 1992).

Çocuk Yaşı, Doğum Sırası ve Çocuk Yetiştirme Tutumları: Corners (1963); Lasko (1954); Waldrop ve Bell (1964), araştırmalarında doğum sırasının ailenin çocuklarına yaklaşım şeklini etkilediğini ortaya çıkarmışlardır. Araştırmacılar çocuk sayısı arttıkça ailelerin daha çok tecrübe kazandığını

ancak çocuklarına karşı ilgilerinin azaldığını ve çocuklara daha katı davranıldığını belirtmişlerdir.

Altus da ailelerin ilk çocuklarını, beklentilerinin yüksek düzeyde olmasından ötürü, daha olgun yetiştirdiklerini, onlara yetişkinmiş gibi davrandıklarını, aile genişledikçe, kontrolün arttığını, çocuklara verilen otonominin azaldığını ve küçük çocuklara daha az sorumluluk verildiğini gözlemiştir. Hilton, 4 yaş çocuklarını ve annelerini, çocukların bulmaca çözdüğü bir ortamda gözlemiş ve annelerin ilk çocuklarına daha çok dikkat ettiği ve onları yönlendirdiğini belirtmiştir. Annelerin ilk ve tek çocuklara daha fazla karışmasının yanısıra, bu çocukların da annelerinden daha fazla yardım beklediği kaydedilmiştir (Bell, 1961). Stolz (1967), ise ailelerin küçük çocuklarda bağımlılık, büyük çocuklarında saldırgan davranışlara daha çok ve daha sert tepki verdiğini belirlemiştir.

II.4.2. Anababaların Kendi Yetiştiriliş Tarzlarının Etkisi:

1960'lı yıllarda çocuk yetiştirme tutumlarının iki tip araştırma metodu ile incelendiği dikkat çekmektedir. Birincisi, sosyolog ve sosyal psikologların yürüttüğü, geniş çapta anketlere dayanan ve çocuk yetiştirme tutumlarının türlerini ve çocuğa etkilerini araştıran çalışmalardır. İkincisi ise psikiyatrist ve klinik psikologların yürüttüğü, vaka çalışmalarıdır. Bu araştırmacılar daha çok anababanın benlik kavramı ve duygularının çocuğa etkileri gibi kişisel konularla ilgilenmişlerdir.

Sears 1957'de, Miller ve Swanson 1958'de bireyi odak aldıkları çalışmalarda, kişilerin çocuklarına karşı tutumlarının kendi anababalarıyla kurdukları identifikasyondan etkilendiği ve çocuklarına anababalarının kendilerine davrandığı biçimde yaklaştıklarını belirlemişlerdir. O dönemde,

çocukların bilişsel gelişimlerini tamamlamadan önce, anababa tutumlarını algılayıp benimsemeleri tartışmalara yol açmıştır. Ayrıca bunun mümkün olması halinde de istenmeyen tutumlara sahip anababaların çocuklarının kendilerini geliştirememeleri halinde ilerleme olamayacağı ve bunun gelişmeyi engelleyici bir tez olduğu vurgulanmıştır. Öğrenme kuramcıları ise çocuğun küçük yaşta, anneye çok yakın olmasından ötürü onun davranışlarını içselleştirdiğini savunmuşlardır. Gerçekte de nevroitik ve suçlu ailelerden gelenlerin, kurdukları ailelerde aynı anababa davranışını gösterdikleri çoğu kez gözlenmektedir (Cash ve Wessen, 1961).

Parke ve Collmer ve Belsky, çocuk istismarına yol açan en önemli faktörlerden birinin, kişilerin çocukluklarında anababalarından gördükleri yaklaşım şekli olduğunu savunurlar. Araştırma sonuçları ilgi ve sevginin az olduğu ortamlardan gelen ve istismar edilen kişilerin, yetişkin olduklarında, çocuklarına benzer şekilde davrandıklarını göstermiştir. Belsky, Lerner ve Spanier, bebeklikten itibaren sağlıklı bilişsel-motivasyonel ve duygusal gelişimin, bakıcının sıcak, ilgili, yumuşak davranışı, çocuğa tepki ve uyarım vermesi ile ilişkisini vurgulayarak, istismara uğrayan çocukların, yetişkinlikte benzer davranışlar göstermelerinin anababayla identifikasyon kadar, sağlıklı bir kişilik yapısı geliştirememelerinden kaynaklanabileceğini savunurlar (Belsky, 1984).

II.4.3.Çocuk Gelişimine İlişkin Bilgi Düzeyinin Etkisi:

Giriş bölümünde de değinildiği gibi, annelerin çocuk gelişim basamakları konusundaki bilgi düzeylerini ölçmeye yönelik herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Ancak çocuğa toplumsal kuralların öğretilmesinde zamanından önce veya geç verilen eğitimin tarzı ve çocuklar üzerinde yaratacağı etkiler konusuna değinilmiştir.

Minton ve arkadaşları, 2 yaşındaki çocuklar ve anneleriyle 1971 yılında yaptıkları araştırmada, anne-çocuk ilişkisinin, anne çocuk arasında daha önce yaşanan deneyimlerden etkilendiğini ve başlangıçtaki aşırı beklentilerin sonraki ilişkilere de yansıdığını göstermişlerdir. Çocuğun bilişsel gelişim düzeyinin üstündeki talepler, çocuğun bu taleplere cevap verememesine, bu durum annenin ısrarcı ve zorlayıcı davranışına neden olmaktadır. Başlangıçta bu tür deneyimlerin yaşanması anne ve çocuğun birbirlerinden beklentilerini etkileyerek, çocuğun yaşı büyüdükçe de paralel ilişkilerin yaşanmasına yol açmaktadır. Örneğin, bir çocuğun bilişsel gelişim düzeyi, annenin emir cümlesi kullandığını algılayacak düzeyde değilse ve anne bunu, çocuğun isteneni yerine getirmemesi ve uyum eksikliği olarak nitelerse, çocuğa karşı yanlış bir yargı geliştirmesine ve bu tür yargıların birikimi annenin çocuğun kişiliğini yanlış yorumlamasına ve daha sonra da çocuğa yanlış yaklaşmasına neden olabileceği belirtilmiştir (Maccoby ve Martin, 1984).

Whiting ve Child (1962), ilkel toplumlarda 6 ay ile 5.5 yaş arasındaki çocukları gözlem yoluyla inceleyerek, çocukların yaşları ile toplumsallaştırma eğitiminin sertliği arasında ters bir ilişki olduğunu saptamışlardır. Yani, çocuğun yaşı küçüldükçe eğitim vermenin zorlaştığını ve annelerin çocuklarına daha katı davrandıklarını, geç verilen eğitimin amacına çabuk ulaştığı için çok daha yumuşak olduğunu belirtmişlerdir. Yapılandırılmış gözlem yönteminin kullanıldığı bu araştırmada, çocukların yaşı ile anne tutumları arasındaki korelasyon katsayılarına bakılmıştır. Freud'un psikoanalitik kuramına dayanan araştırmada ailelerin çocuklarına oral, anal seksüel eğitim, saldırganlığa karşı eğitim ve bağımsızlık eğitimi verirlerken kullandıkları yöntemler incelenmiştir. Çocuklara saldırganlığa karşı verilen eğitimde katsayı -0.77 ile diğer konulardan daha yüksektir. Katsayı seksüel eğitim konusunda -0.53, tuvalet terbiyesi (anal eğitim) konusunda -0.52, yemek (oral eğitim) konusunda -

0.41'dir. Bağımsızlık eğitimi konusunda çocuğun yaşıyla eğitimin sertliği doğru orantılıdır, ancak katsayı 0.11'dir ve istatistiksel olarak anlamlı düzeyde değildir. Korelasyonların dayandığı gözlem sayısı, sırası ile 15, 17, 25, 46 ve 41'dir. Bağımsızlık eğitimi dışında her konuda görülen ters orantı, gözlemlerin güvenilir olduğunu kanıtlamaktadır. Fakat araştırmacılar gözlemi yapanların aynı tür ve şiddetteki bir ceza 1 yaşındaki çocuğa veya 5 yaşındaki bir çocuğa verildiğinde, ilkinin daha şiddetli olarak niteleme olasılıklarının bulunduğunu da belirtmişlerdir. Sears ve Wise, ise yukardaki görüşlerin tamamen tersini savunarak, çocuklar belli bir davranışı alışkanlık haline getirirler ve aileler uzun süre sonra bu davranışı değiştirmeye kalkarlarsa, hem çocuğun bocalayacağını, hem de anababaların katı eğitim vermek durumunda kalacaklarını belirtirler (Whiting ve Child, 1962).

Ailelerin çocuk gelişimine ilişkin bilgi düzeylerinin yetersizliği, aşırı beklentiler kadar eksik sunumlara da neden olmakta ve çocuklara kimi zaman, bilgisizlik nedeniyle gereksinim duydukları uyarımlar verilememektedir.

Tayland'da, Kotchabhakdi, Winichagoon, Smitasiri, Dhanamitta ve Valyasevi, tarafından 1987 yılında gerçekleştirilen araştırmada anababaların, bebeklerin sağlık ve psikososyal gelişimleri üzerine bilgilendirilmelerinin anababa tutumları ve bebekler üzerindeki etkilerine bakılmıştır. Tayland'ın kuzeybatısında bulunan 48 köy araştırmanın örneklemini oluşturmuş, bunlardan 24'ünde yaşayan anne babalara çocuk gelişimi ve sağlığına ilişkin video kasetler gösterilmiş, diğer 24 köyde yaşayanlar ise araştırmanın kontrol gurubunu oluşturmuştur. Video kasetler 4 ay boyunca muhtelif zamanlarda toplam 930 kadın, 478 erkek ve 3225 çocuğa seyrettirilmiş ve programdan yararlananlarda gelişmeler gözlenmiştir. Bu araştırma kapsamında ayrıca, köylerden üçünde yaşayan, çocukları 2 yaşından küçük veya hamile olan genç annelere, kasetler dışında evlerinde ve guruplar halinde eğitim verilmiş ve anneler eğitimden önce

ve sonra incelenmiştir. Köylerden, 322, 279 ve 273'er kişi olmak üzere toplam 874 anne bu incelemede yer almıştır. Eğitim verilmeden önce çocuklarda yetersiz beslenme, annelerin çocuk gelişimine ilişkin bilgilerinde büyük eksiklik ve çocuklarına karşı tutum ve davranışlarında problemler kaydedilmiştir. Anne-çocuk ilişkisinin psikolojik yönüne ve bebeklerin ilk aylardan itibaren gelişimine ilişkin verilen eğitimde, bebeklerin görme, duyma, ilişki kurma kapasiteleri, ilk aylarda uyaranlara ve anne ile iletişim kurma konusunda duydukları gereksinim gibi konulara yer verilmiştir. Eğitim verilen annelerin, eğitimden önceki durumları ve kontrol gurupları ile kıyaslandığında, hem çocuklarını besleme hem de çocuklarıyla kurdukları ilişkiler konusunda büyük gelişmeler gösterdikleri kaydedilmiştir. Örneğin, bu annelerin %53'ü çocuklarının refleksif olarak dil çıkarma ve başlarını diğer tarafa çevirme durumunda çocuklarını beslemeyi sürdürmüşlerdir (kontrol gurubunda bu oran % 27'dir). Bu annelerden % 73'ü bebek doğduğu anda onları beslemişlerdir (kontrol gurubunda bu oran %43'tür). Eğitim gören anneler, bebeklerine ilk aydan itibaren uyarım vermenin gerekliliğini öğrenerek beşiklerin üzerindeki örtüleri kaldırmış, çocuğun dış dünyayla ilişki kurmasına olanak sağlamışlardır. Ayrıca eğitim programında gösterildiği ve önerildiği gibi çocuklarına kendi imkanlarıyla oyuncaklar yapmışlardır. Bu eğitim herşeyden önce anne ve babaların çocuğun büyüme ve sağlıklı gelişmesinde kendi potansiyellerini harekete geçirerek aktif rol oynayabileceklerini farketmelerine yardımcı ve aileler çocukları için imkanlarını sonuna kadar kullanmayı öğrenmişlerdir (Kağıtçıbaşı, 1992).

Anababaların çocuk gelişimi ve çocukla sağlıklı iletişim kurma konusundaki bilgileri nasıl edindikleri, hangi kaynaklardan edinilen bilgilere güvendikleri de bazı araştırmacıların ilgi alanına girmiştir. Araştırma sonuçları babaların daha çok gördükleri, bildikleri, varolan inançları doğrultusunda

çocuklara yaklaştıkları, annelerin ise bu konuda daha çok okuduğu, yenilikleri izlediği ve bunları uygulamaya çalıştığı şeklindedir.

Örneğin Littman, anababaların %25'inin kitle iletişim araçlarından yararlandığını ifade ederken, Stolz, bu oranın kadınlarda %95 erkeklerde %82 olduğunu belirlemiştir (Araştırma sonuçları Amerikan orta sınıf aileler için geçerlidir). Stolz'un araştırmasına katılan kadınlardan %95'i, erkeklerden %82'si çocuk gelişimine ilişkin en az bir kitap, okuduklarını belirtmişlerdir. Kadınların %92'si, erkeklerin %74'ü magazinlerde; kadınların %56, erkeklerin ise %54'ü gazetelerde çocuklara ilişkin yazıları okuduklarını ifade etmişlerdir. Aynı araştırmada kadınların %85.5'i erkeklerin %68.5'i, akraba, arkadaş veya komşularından bilgi alma veya nasihat şeklinde yardım gördüklerini belirtmişlerdir. Hoeflin ise Ohio'da kırsal kesimde yaptığı incelemede, annelerin %37'sinin akraba ve arkadaşlarından, %25.5'inin yazılı basından, %9'unun profesyonel yardımdan etkilendiklerini belirlemiştir. Araştırmalarda ailelerin sosyo ekonomik düzeyleri ile çocuk yetiştirmede dış kaynaklardan etkilenmeleri arasında farklılık olmadığı kaydedilmiştir (Stolz, 1967).

II.4.4.Çocuğun Mizacının Etkisi:

1980'lerde feminist dalgalarıyla etkilenen araştırmacılardan Thomass ve Chess ile Caplan ve Hall Mc Corquodale, çocuk yetiştirme tutumlarına ilişkin klinik literatürü eleştirmişlerdir. Çünkü klinik literatürde, çocuğun tüm duygusal ve uyum problemleri anababayı suçlar niteliktedir. Chodorow, Konstantareas ve arkadaşları, Chodorow ve Contratto da Friday ve Dinnerstein gibi kadın yazarları, problemlerinde annelerinin kendi üzerlerindeki sonsuz gücü vurgulamalarından ötürü eleştirmişlerdir. Araştırmacılar, kuşkusuz bu eleştirileri getirirken anababanın çocuk üzerindeki etkisini göz ardı

etmeden, ilişkilere tek yönlü bakmanın araştırmaları yanlış yargılara yönlendireceğini belirtmeye çalışarak, anababa çocuk ilişkilerinde etkileşimi vurgulamayı amaçlamışlardır. Segal ve Yahreas da 1978 yılında basılan "Bringing Up Mother" adlı kitaplarında, annelerin çocukları tarafından şekillendirildiklerini ifade ederlerken, aslında annelik davranışının, çocuk gözönüne alınmadan yargılanamayacağını vurgulamak istemişlerdir. Roskies, de tüm toplumların normal bir çocuğun nasıl davranması gerektiğine ilişkin değer yargıları ve beklentilerinin olduğunu ve anababaların daha çocuk doğmadan bu beklentileri paylaştığını belirterek, çocuğun mizaç itibarıyla bu beklentilerden sapması ile anababanın çocuğa karşı sert tavır almaları arasındaki ilişkiyi vurgulamaktadır(Ambert,1992).

Belsky 1980'deki araştırma sonuçlarına dayanarak, yatıştırılmayan, çok ağlayan bebeklerin, uslu ve sakin bebeklere oranla istismara uğrama risklerinin daha çok olduğunu belirtmiştir. Rutter da 1982 yılında aynı konuya değinmiş ve aynı evde yaşayan farklı mizaçtaki çocukların annelerinden farklı tepkiler aldığını ortaya koymuştur. Patterson, normal ve zor olarak nitelenen erkek çocuklar ve anneleriyle 1982'de yaptığı çalışmada, zor çocukların zamanın % 75inde anneye problem çıkardığını, bu oranın normal çocuklarda %31 olduğunu gözlemiştir. Problem olarak nitelenen davranışlar, ağlama, tutturma, bağırma, mızızlanma, şımarma, yok farzetme, söz dinlememe, olumsuzluk ve bağımlı davranmadır. Annelerin de bu çocuklara karşı farklı tutum içinde oldukları gözlenmiştir. Loeber ve Stouthamer'in 1986'da, Madden ve Harbin'in 1983'de gerçekleştirdikleri çalışmalardan benzer sonuçlar elde edilmiş ve araştırmacılar aşırı derecede zor çocukların genelde ailede kontrolü ele geçirdiklerini belirtmişlerdir. Loeber 1982'de ve Farrington 1986'da yaptıkları araştırmalarda, çocukta davranış problemleri ne kadar erken yaşta başlarsa ve ne kadar güçlüyse anababanın problemle başa çıkma şansının o kadar zayıf olduğunu belirlemişlerdir. Ayrıca araştırmalarından elde ettikleri ilginç bir

bulgu da problemlili ve normal çocukların annelerine, problem davranışları kaydetmeleri söylendiğinde, problemlili çocuğa sahip anneler, büyük olasılıkla bu davranış biçimine alışmış olmalarından ötürü, problem davranış episodlarının bir çoğunu normal olarak nitelemişlerdir (Ambert,1992). Araştırmalara genel olarak bakıldığında, annelerin yalnız davranış bazında değil, değer yargıları konusunda da çocuklarından etkilendikleri görülmektedir.

Thomas ve Chess'in, çocuğun mizaç özelliklerini inceledikleri, 10 yıl süren boylamsal araştırmalarının (New York Boylamsal Çalışması) sonuçları da çocuğun mizacının anababanın çocuğa karşı tutum ve davranışlarını etkilediği yönündedir. Araştırmacılar çocukların doğuştan getirdikleri davranış repertuarlarının hem çevreye verecekleri tepkiyi, hem de ailelerine verecekleri uyarımları ve dolayısıyla ailenin onlara karşı tepkisini belirlediğini ortaya koymuşlardır. Hatta ailelerin yaşam biçimlerinin de çocuğun mizacından etkilenebileceği görüşünü benimsemektedirler.

Thomas ve Chess, yaptıkları boylamsal araştırma sonucu 3 tip mizaç özelliği olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu özelliklerin oluşturduğu kategoriler, "kolay", "zor" ve "yavaş ısınan" çocuk şeklinde adlandırılmaktadır. Araştırmacılar her bir kategoriye giren çocukların, anababalarını farklı şekillerde etkilediklerini belirlemişlerdir. Şöyle ki; "Kolay" çocuğun anababasının, çocuğun kolay ve çabuk uyum sağlama özelliğinden dolayı çocuk eğitiminde zorlanmadıklarını ancak çocuğun bazı gereksinimlerini gözden kaçırma ve dikkatlerini problemlili bir diğer çocuğa yöneltme olasılıklarının yüksek olduğunu belirtmişlerdir.

"Zor" çocukların ihmal edilme olasılıkları ise çok düşüktür, çünkü ailelerini sürekli uyarırlar. Yeni durumlara kolay uyum sağlayamadıkları için anababanın sabırlılı olması, çocuğun aynı durumla bir kaç kez karşı karşıya

kalmasını sağlamaları gerekmektedir. Ancak genellikle "zor" çocuğun, ailenin sabrını zorladığı için, ailesinin daha olumsuz duygular içinde olduğu ve çocuğu zorladığı belirlenmiştir. "Zor" çocukların daha çok baskı ve cezaya maruz kaldığı da gözlenmiştir.

"Yavaş ısınan" çocuğa sahip aileler, çocuğun yeni durumlara sessizce karşı çıkması nedeniyle çocuklarının davranışlarını daha rahat kabullenirler. Ancak çocukların yaşı ilerleyip, yeni bir yiyeceğe gösterdikleri inkar davranışını, okula başlarken de gösterdiklerinde, anababaların yine zorlayıcı oldukları belirtilmiştir. Uyum güçlüğü çeken çocukların uyum için zorlanması, onlardaki çekingenliği daha da arttıracaktır. Bu nedenle, çocukların sağlıklı psikolojik gelişim göstermeleri için, anababaların çocuklarının mizaç özelliklerini tanımaları, buna uygun tutumlar geliştirmeleri önerilmiştir (Kohen, 1989).

Martin 1981 yılında, 10 ve 42 aylık çocukları incelediği araştırmasında, çocukların uyum davranışları ve buna bağlı olarak anababaların çocuklarına karşı davranışları arasında fark olduğunu kaydetmiştir. Anababaların taleplerine cevap veren çocukların ailelerinin diğer guruba oranla daha ilgili olduğu, uyumsuz çocukların ailelerinin çocuklarını daha çok ihmal ettiklerini belirtmiştir.

Bates de 1980 yılında çocuğun mizacının çocuk aile ilişkilerine yansımalarını araştırmıştır. Araştırmasında 168 anne çocuk çifti kullanmış ve gözlemler çocuklar 6, 13, 24 ve 36 aylıkken yapılmıştır. Bundan başka, hem annelere çocuğun mizacını değerlendirebilecekleri Infant Characteristic Scale (ICS) adlı ölçek uygulanmış hem de çocuklar diğer annelerce değerlendirilmişlerdir. Bates'in zor çocuk tanımı, sık ağlayan, huysuzlanan, zor yatıştırılabilen, rutin bakım işlemlerine karşı çıkan (alt değiştirme, beslenme,

banyo vs.) istenmeyen davranışlarından kolay vazgeçirilemeyen çocuk şeklindedir. Gözlem, anket ve diğer annelerin yorumlarının genellikle birbirine paralel olduğu belirtilmektedir. Araştırmadan elde edilen ilk önemli bulgu, çocukların mizaç özelliklerinin fazla değişmemesidir. Ailenin etkisiyle davranışlarda küçük farklılaşmalar olsa da ilk ölçüm ve gözlemlerde zor olarak nitelenen çocuklar sonrakilerde de zor, kolay çocuklar ise hep kolay olarak nitelenmişlerdir. 6. ve 13. aylarda çocuğun mizacı ile annenin tepkiselliği, çocuğa eğitim verme çabası, duygusal vericilik ve anne ile çocuğun birbirine uyumu arasında fark gözlenmezken, 24. ayda çocuğun karakteri ile anne-çocuk ilişkisi arasında belirgin bir korelasyon olduğu gözlenmiştir. İlişkilerin yönü diğer araştırmalarla paralellik göstermektedir. Zor çocukların daha çok kontrole maruz kaldığı ve kontrol durumlarında anne-çocuk arasında çatışmaların yaşandığı kaydedilmiştir. Zor çocukların annelerinin daha çok uyarı ve güç kullandıkları, çocuklarına daha çok sınırlamalar koydukları belirlenmiştir. Zor çocuk olarak nitelenen çocuklar arasında anneye diğerlerinden fazla prolem çıkarmayanlar da çıkan prolem üzerinde daha çok durdukları, tutturup ısrar ettikleri ve annenin girişimlerini hiçe saydıkları için diğer çocuklara oranla üzerlerine daha sert tepkiler çekmişlerdir(Maccoby ve Martin, 1983).

Maccoby ve Jacklin 1984 yılında Bates'in araştırmasını tekrarlayarak, 6, 12 ve 18 aylık iken bebekleri inceledikleri araştırmalarında ilk incelemede, bir davranış dışında annelerde fark kaydetmemişlerdir. Fark yalnızca zor çocukların yatıştırılmak üzere daha çok kucağa alınması şeklinde belirlenmiştir. 12. ayda fark daha belirginleşmiş ve zor çocukların annelerinin, çocuklarına sosyalizasyon için daha az zaman ve çaba harcadıkları ortaya konmuştur. Araştırmacılar bunun kısır bir döngü yarattığı ve 18. ayda zor çocukların daha asosyal ve zor, dolayısıyla annelerinin de daha ilgisiz olduklarını saptamışlardır(Maccoby ve Martin, 1984).

Campbel 1979 de, 3 aylıkken çocuklarının zor mizaçlı olduğunu belirten annelerin, çocuklarına 3. ve 8. aylarda daha az tepki verdiklerini gözlemiştir (Belsky, 1984). Korner(1974), bebeklerin doğdukları andan itibaren iletişimi şekillendirmeye aktif olarak katıldıklarını savunur ve bebeklerin uyarılma eşikleri, cinsiyetleri ve nerofizyolojik fonksiyon düzeylerinin anababa çocuk arasındaki iletişimin niteliğini belirleyen kategoriler olduğunu kabul eder. Moss ve Robson da, 1968 yılında yapılan araştırmalarında ilk ay anne-bebek ilişkisinin 4/5'inin bebeğin ağlaması ile başlatıldığını belirleyerek, bebeğin uyarılma eşığının anne-bebek ilişkisindeki önemine değinmişlerdir. Korner de 1971'de, bebekleri gözlediği araştırmasında aynı sonuca varmış ve çok ağlayan, az uyuyan ve yerinde durmak istemeyen bebeklerin anneyi çok daha fazla yanına çektiğini belirlemiştir. Wolf, Robson ve Moss, bazı bebeklerin daha fazla göz kontağı kurduğunu ve bunun anneye haz verdiğini belirtmişlerdir. Weller ve Waldrop'un 1971 yılındaki, araştırması da kolay yatıştırılabilen bebeklerin annede daha sevecen duygular uyandırdığını ortaya koymaktadır (Korner, 1974). Bu araştırmalardan, zor mizaçtaki bebeklerin anneleriyle daha sık ilişki kurdukları ancak, kolay mizaçtaki bebeklerin kurdukları ilişkilerin niteliğinin daha iyi olduğu sonucu çıkarılabilir.

Stevenson, Hinde ve Simpson 1982'de yaptıkları araştırmalarında, 3 yaşında zor çocuğu olan annelerin anksiyete ve sinirlilik testlerinden yüksek puan aldıklarını belirterek, araştırmanın sonucunu, otoriter annenin çocuğu etkilemesinden çok, çocuğun mizacı anneyi etkiler ve otoriter davranmasına neden olur şeklinde yorumlamışlardır. Aynı şekilde Kochanska ve arkadaşları da, 1989 yılındaki araştırmalarında, annelerin, annelik rolünden tatmin olmaları ile çocuğun uyum davranışı arasında korelasyon olduğunu ortaya çıkarmışlardır. Araştırmacılar uyumsuz çocukların annelerinin otoriter olabileceği gibi, çocukla başedemeyeceği duygusuna kapılan pek çok annenin de çocuğu disipline etmekten vaz geçerek, ilgisiz anne kategorisine girebileceği

fikrini savunurlar. Uç noktalarda sayılan, ağıladığı zaman katılan, nefessiz kalan çocukların ise aileleri tarafından hiç bir şekilde disipline edilmediği, ailelerin bu tür çocuklara karşı çok müsamahakar davrandıkları belirlenmiştir (Ambert,1992).

Yukarıda özetlenmeye çalışılan araştırmalardan görülebileceği gibi, anababa tutumları pek çok faktörden etkilenmektedir. Ailenin içinde yaşadığı geniş kontekst gözönüne alındığında, anababanın çocuk yetiştirme tutumları üzerinde, anne ve babanın doğuştan getirdiği özelliklerin, toplumsallaşma süreci içinde aileleri, içinde yaşadıkları sosyal çevre ve eğitim kurumlarının etkisiyle kazandıkları bilgi, tutum ve değer yargılarının, kendi kurdukları düzen içinde eş ve çocuklarıyla olan ilişkilerin niteliğinin etkili olabileceği sonucuna varılmaktadır. Tutumlara etkisi olduğu kanıtlanan faktörlerden herhangi birinin diğerleri üzerinde üstünlük taşıyıp taşımadığı şimdiye kadar yapılan araştırmalarda belirlenmemiştir. Çünkü araştırma düzenleri buna olanak sağlayacak şekilde kurulmamış, genel olarak araştırmalarda bir veya az sayıda faktörün tutumlar üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Türkiye'de bu konuda yapılan araştırmalarda çocuk yetiştirme tutumları üzerinde ailelerin eğitim ve sosyo-ekonomik düzeylerinin etkisi araştırılmıştır. Aile çocuk ilişkilerinde çok yönlü etkileşimlerin varlığı gözönüne alınarak, tatmin edici bilgiler edinebilmek için, konunun daha fazla ve çok yönlü ele alınması gerektiği düşünülmektedir. Sağlıklı bir toplumun temellerinin, aile içinde sağlıklı bireyler yetiştirmekle atılabileceğine olan inançla, bilimsel çevrelerin konuya daha duyarlı yaklaşmaları, kişileri bu konuda aydınlatma çabalarına bir an önce girişmeleri beklenmektedir.

III. BÖLÜM

YÖNTEM ve UYGULAMA

Bu araştırmada annelerin çocuk yetiştirme tutumları ve bu tutumlara etki etmesi olası faktörler arasındaki ilişkileri belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda seçilen örnekleme, örneklemin özellikleri, verilerin toplanması, çözümü ve yorumlanmasına ilişkin bilgiler aşağıda sunulmaktadır.

III.1. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme:

Araştırmanın örneklemini, İzmir ilinde yaşayan, 3 ile 6 yaş arası çocuğu olan ve çocukları anaokuluna gitmekte olan toplam 145 anne oluşturmaktadır.

Çalışmada annelerin seçilmesinin bir nedeni, Umberson'un da değindiği gibi, annelerin çocuk bakımı ve eğitiminde birincil rolü oynamaları ve çocukla babanın olduğundan daha fazla birlikte olup daha çok iletişim içinde bulunmalarıdır. Baranowski de, boşanmalarda çoğunlukla 0-6 yaş arasındaki çocukların anneye verildiğini ve babaların rolünün en az %50 azaldığını belirtmiş ve ayrıca anababanın birlikte olduğu durumlarda da çocuğun mizacının en çok anne üzerinde etkili olduğunu savunmuştur. Araştırmacı ilginç bir konuya da değinerek, çocukların bilinçli olarak anababa davranışlarını değiştirmeye uğraştıklarını ve bunu da daha çok anne üzerinde denediklerini belirlemiştir. Kazak ve Marvin de, 1984 yılında yaptıkları araştırmada, çocukların anne davranışını daha fazla etkilediğini belirlemişlerdir. Pek çok yerde olduğu gibi, ölkemizdeki toplumsal değerler açısından da annelerden çocuğu beslemesi, eğitmesi, sosyal ve duygusal destek vermesi beklenir. Hochschild 1983'teki araştırmasında, çocukların biraz da bu durumu farketmeleri nedeniyle annelerinden daha fazla talepte bulduklarını ve onun davranış şekline etki ettiklerini saptamıştır (Ambert, 1992).

3-6 yaş arası çocuğu olan annelerin seçilme nedenlerinden biri, annenin bu yaş gurubundaki çocukla, yaşça büyük çocuklara oranla daha yoğun birlikte olmasıdır. Bir diğer neden de, toplumsallaştırma eğitiminin en yoğun biçimde bu yaşlar arasında verilmeye çalışılması ve daha küçük yaşta çocuğu olan annelere kıyasla, bu yaş gurubunda çocuğu olan annelerin çocuk yetiştirme tutumları veya disiplin yöntemlerinden birine karşı olası eğilimlerinin belirginleşmiş olacağıının düşünülmesidir.

Çocuğu anaokuluna gitmekte olan annelerin seçilmesinin bir başka nedeni, 3-6 yaş arasında çocuğu olan annelere anaokulları yardımıyla daha kolay ulaşılabilceğinin, bunun da zaman ve maddi açıdan daha ekonomik olacağıının düşünülmesidir.

Yukarda sayılan sınırlamalar dışında, örneklem seçiminde, araştırmanın dayandırılmaya çalışıldığı bağlamsal kurama sadık kalınarak, herhangi bir faktör sabit tutulmaya çalışılmamıştır. Annelerin farklı kültürlerden, farklı eğitim ve sosyo-ekonomik düzeylerden gelmesine özen gösterilmiştir. Bu amaçla örneklemi çocukları, İzmir'in Karşıyaka ilçesinde bulunan ve orta ve üst sosyo-ekonomik düzeyde ailelerin çocuklarının devam etmekte olduğu özel bir anaokuluna gitmekte olan anneler ile çocukları, üst orta ve düşük sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerin çocuklarının devam ettiği, çeşitli kamu kuruluşlarına ait anaokullarına gitmekte olan anneler oluşturmuştur.

Araştırmaya katılan annelerden, 18'i ilkokul, 15'i ortaokul, 64'ü lise ve 48'i üniversite veya yüksek okul çıkışlıdır. Annelerin 29'u ev hanımı, 116'sı çalışan annedir. Çalışan annelerden 39'u kamu kuruluşlarında işçi, 57'si özel ve kamu kuruluşlarında memur, 9'u yönetici olarak, 11 anne de kendine ait özel

işyerinde çalışmaktadır. Annelerin yaşı 21 ile 42 arasında değişmektedir, ortalama yaş 32'dir.

III.2. Verilerin Toplanması:

Araştırmaya ilişkin verileri, annelerden soru formu yöntemi ile toplanan bilgiler oluşturmaktadır. Soru formları annelere, çocuklarının gitmekte olduğu anaokulunun yöneticisi tarafından ulaştırılmış ve formlar birkaç gün içinde geri toplanmıştır. Okul yöneticileri, formları annelerden geri alırken kontrol ederek, eksik bırakılan soruların o anda annelerce tamamlanmasını sağlamışlardır.

Ekte bütünüyle sunulan soru formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm annelerin çocuk yetiştirme tutumlarına etki edebileceği düşünülen faktörleri ortaya çıkarmak amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Soruların her kesimden anne tarafından anlaşılabilir olmasına özen gösterilmiş ve bu konuyu test etmek amacıyla soru formunun ilk bölümü, araştırma öncesinde 20 anne ile yapılan ön çalışmada denenmiş ve olumlu sonuç alınmıştır. Araştırmanın ikinci bölümü ise annelerin çocuk yetiştirme tutumlarını ölçmek amacıyla geliştirilen PARI tutum ölçeğini içermektedir.

Soru formunun ilk bölümü, anne tutumlarına etkisi düşünülen faktörlerin sınıflandırıldığı dört alt bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm annelerin yaşı, medeni hali, eğitim durumu, işi, kardeş sayısı, çocuk sayısı, çocukların yaşları ve cinsiyetleri gibi demografik özellikleri; annenin çocuk yetiştirme tutumuna olumlu katkı sağlayabileceği düşünülen, çocuk yetiştirme konusunda yakınlarından veya kitle iletişim araçlarından aldığı olası desteği ve tutumları olumsuz etkileyebileceği düşünülen olası stresörleri belirlemek amacıyla oluşturulan soruları; ayrıca annelerin yapmak zorunda oldukları işlerin dışında kendilerine ve çocuklarına, yalnız veya çocukları ile birlikte yapmaktan

hoşlandıkları aktivitelere, zaman ayırıp ayıramadıkları konusundaki düşüncelerini belirlemeyi amaçlayan soruları içermektedir.

İkinci alt bölüm, annelerin kendi yetiştiriliş tarzlarını belirlemek amacıyla, kendi anne ve babalarının (eğer varsa ailede eğitimleri ile ilgilenen diğer yetişkinlerin) tutumlarını ve bu konuda anababalarını (varsa diğer yetişkinleri) onaylayıp onaylamadıklarını ortaya çıkarmayı amaçlayan sorulardan oluşmaktadır.

Üçüncü alt bölüm, annelerin çocuk gelişim basamakları konusunda bilgi düzeylerini ölçmek amacıyla hazırlanan soruları içermektedir. Toplam 20 sorudan 8'i bu konudaki bilgilerinin doğruluğunu ölçerken, 5 soru annelerin aşırı beklentilerini, 2 soru eksik beklentilerini, 5 soru hem aşırı hem eksik beklentilerini ortaya çıkarabilecek şekilde düzenlenmiştir.

Dördüncü alt bölüm, annelerin çocuklarının mizacına ilişkin algılarını ölçmek üzere hazırlanan sorulardan oluşmaktadır. Sorular, Thomas ve Chess'in New York Boylamsal çalışmasından elde edilen mizacı belirleyen 9 faktöre dayanılarak hazırlanılmıştır(Kohen, 1989). Bunlar çocuğun hareketlilik düzeyi, çevredeki değişikliklere uyum sağlama süresi, duygularını dışa vurma şekli ve şiddeti, neşeli mutlu veya mutsuz olduğu zamanların sıklığı, dikkat süresi ve yoğunluğu, uyku, tuvalet ve yemek saatlerinin düzenliliği ve yabancı bir kişi, yiyecek veya oyuncağa gösterdiği ilk tepkilerin ne olduğuna ilişkin annelerin algılarını saptamaya yönelik soruları kapsamaktadır. Çocukların yemek, uyku ve tuvalet saatlerinden biri düzenliken bir diğerinin düzensiz olabileceği ve yabancı bir kişi, yemek veya oyuncağa vereceği tepkilerin birbirinden farklı olabileceği düşünülerek, bu iki alt boyut ayrı ayrı üçer soru haline getirilerek hazırlanmıştır. Böylece bu bölüm toplam 12 soruyu içermektedir.

İkinci bölümü oluşturan, PARI tutum ölçeği, Schaefer ve Bell(1958) tarafından Amerika'da geliştirilmiştir. Orjinal PARI formu 23 alt ölçekten oluşan 115 soru içermektedir. 23 alt ölçeğin bir kaçından söz etmek gerekirse, ölçekte sıkı disiplin, aşırı kontrol, gelişimi hızlandırmak, demokratik olmak, çocuğu fikirlerini açmaya teşvik etmek, arkadaşlık, paylaşma, sinirlilik, geçimsizlik, ev kadınlığı rolünü reddetmek gibi maddeler yer almaktadır. Ölçeğin Türkçeye çevirilmesi ve Türkiye'ye uyarlanması çalışmaları LeCompte, LeCompte ve Özer(1978), tarafından gerçekleştirilmiştir. Türkçeye uyarlanan PARI tutum ölçeği araştırmacılar tarafından Ankara'da yaşayan orta ve düşük sosyo-ekonomik düzeyden 179 anne ile yapılan çalışmada güvenilirlik açısından test edilmiş ($r=.64$) ve ölçeğin araştırmalarda güvenle kullanılabilceği sonucuna varılmıştır. Ölçeğin içerdiği soruların birbiriyle kavramsal guruplaşmalarını incelemek amacıyla yapılan faktör analizinde, 5 alt boyut saptanmış ve bu alt boyutlarda ağırlıkla yer alan maddeler seçilip diğerleri elenerek ölçek 60 soruya indirilmiştir.

Ölçeğin 5 alt boyutunu oluşturan faktörler sırasıyla, aşırı annelik boyutu(Faktör 1), demokratik tutum ve eşitlik tanıma boyutu (Faktör 2), ev kadınlığı rolünü reddetmek boyutu (Faktör 3), geçimsizlik boyutu (Faktör 4) ve artık boyut olarak ifade edilen, genel bir baskı örüntüsünü ifade eden boyuttur (Faktör 5). Ölçekte yer alan 1, 3, 4, 7, 11, 12, 14, 26, 27, 28, 32, 34, 36, 56, 51 ve 55. sorular 1. faktörle; 2, 13, 18, 22, 29, 37, 44, 45ve 56. sorular 2. faktörle; 6, 9, 16, 17, 21, 23, 31, 38, 41, 42, 49, 52 ve 55. sorular 3. faktörle; 8, 19, 33, 40, 48 ve 54. sorular 4. faktörle, 5, 10, 15, 20, 24, 25, 30, 35, 39, 43, 47, 50, 53, 56, 58 ve 60. sorular 5. faktörle ilişkili olarak değerlendirilmektedir.

Le Compte ve arkadaşlarının (1978), aşırı annelik olarak adlandırdıkları ilk boyuta yüklenen alt ölçekler, aşırı kontrol, müdahalecilik,

çocuktan bağımlı faal ve çalışkan olmasını isteme, annenin son derece fedakar olması ve çocuğun bunu anlaması gereğine inanması gibi konuları kapsamakta ve varyansın % 37'sini içermektedir. 2. Boyut olan demokratik tutum ve eşitlik tanıma boyutu, çocuğa eşit haklar tanımak, fikirlerini açıkça belirtmesini desteklemek, onunla arkadaşlık etmek ve bir çok şeyi paylaşmak gibi konuları kapsamakta ve varyansın % 10'unu içermektedir. Ev kadınlığı rolünü reddetme boyutu olarak adlandırılan 3. boyut, kadının kendi annesi yada başkalarına bağımlılığı, sinirlilik, çocuklarla uzun süre birarada kalmaktan hoşlanmamak, yeni doğan bebeğin bakımından ürkmek gibi konuları kapsamakta ve varyansın % 7'sini içermektedir. 4. boyut olan geçimsizlik boyutu, eşler arasındaki geçimsizliğin çocuk yetiştirmekteki rolü, kocanın düşüncesizliği, anneye yardımcı olmaması gibi konuları kapsamakta ve varyansın % 5'ini içermektedir. Artık boyut olarak nitelenen 5. boyut, olumsuz bir çocuk yetiştirme tutumuna işaret eden, cinsel davranışı ve saldırganlığı bastırmak, sıkı disipline inanmak, çocuğu zorlamak, anababanın mutlak hakimiyetine inanmak gibi alt ölçeklerden oluşmuştur. Mevcut araştırmada faktörler kısaca şöyle adlandırılacaktır: Koruyucu annelik tutumu (Faktör 1), yetkin annelik tutumu (Faktör 2), ilgisiz annelik tutumu (Faktör 3), evlilik yaşamındaki çatışmalar (Faktör 4) ve otoriter annelik tutumu (Faktör 5) .

III.3. Verilerin Çözümü ve Yorumlanması:

Verilerin çözümü, dört aşamada gerçekleştirilmiştir. Birinci aşamada çocuk gelişimine ilişkin bilgi düzeyi, ikinci aşamada çocuğun mizacına ilişkin annenin algısı, üçüncü aşamada ise annelerin çocuk yetiştirme tutumları sayısal olarak ifade edilebilir hale getirilmiş ve anneler her bir bölümden aldıkları puanlara göre guruplandırılmıştır. Dördüncü aşamada ise bir bölümde belirlenen puanların diğer bölümlerdeki guruplara dağılımı incelenmiştir. Son aşama çalışma sırasını yansıtmamaktadır, çünkü bu işlem ilk üç aşama ile

birlikte yürütülmüştür. Puanların guruplara dağılımı açısından değerlendirilmesi işleminde hem ilk üç aşamadaki analizlerden elde edilen guruplar hem de özel bir analiz gerektirmeyen, annelerin kendi yetiştiriliş tarzlarının ve demografik özelliklerinin oluşturduğu guruplar incelemeye alınmıştır. Aşağıda ilk üç aşama ve bu aşamaların içinde yer alan dördüncü aşamada yapılan çalışmalar detaylı şekilde sunulmaktadır.

Birinci aşamada, çocuk gelişimi konusunda annelerin bilgi düzeyini ölçmek üzere geliştirilen sorular kendi içinde guruplandırılmıştır. Bu soruların bir bölümüne verilen yanıtlarla, annelerin doğru ve yanlış yanıtladıkları soruların toplamı hesaplanmıştır. Diğer bölüme verilen yanıtlarla da, annelerin aşırı ve eksik beklenti gösterdikleri soruların toplamı belirlenmiştir. Alınan toplam puanlar kimi yerde ham puan olarak analize sokulmuş, kimi yerde ise her bir bölümden yüksek puan alan (puanı ortalama ve yarım standart sapmadan yüksekte kalan kişiler) anneler guruplandırılarak bu guruplarda yer almanın tutum ölçeğinden alınan puanlar açısından farklılık yaratıp yaratmadığı analiz edilmiştir.

Bilgi puanlarının hesaplanması şu şekilde yapılmıştır. Öncelikle her anne için doğru, yanlış, aşırı beklenti ve eksik beklenti puan haneleri oluşturulmuş. Daha sonra annelerin doğru olarak işaretledikleri her bir madde için, doğru puan hanelerine 1 puan eklenmiştir. Aynı işlem yanlış, aşırı beklenti ve eksik beklenti puanlarını oluşturmak için de uygulanmıştır. Bu bölümde yer alan 20 maddeden 8'i yalnız doğru ve yanlış bilgiyi ölçmektedir (12, 14, 15, 16, 17, 18, 19 ve 20. maddeler). Geri kalan 12 madde yanıtın doğru olmadığı durumda annelerin bu konudaki aşırı veya eksik beklentilerini saptamak üzere düzenlenmiştir. Maddelerden 5'i, doğru bilgi ve aşırı beklentiyi (1, 3, 8, 9 ve 13. maddeler), 2'si doğru bilgi ve eksik beklentiyi (4 ve 10. maddeler), 5'i de doğru bilgi, aşırı beklenti ve eksik beklentiyi birlikte

ölçebilmektedir(2, 5, 6, 7 ve 11. maddeler). Sonuç olarak 10 soru aşırı beklentiyi, 7 soru ise eksik beklentiyi ortaya çıkarma olanağına sahiptir. Örneğin " Çocuğun yasaklanan bir şeyi, anne babası yanında olmadığı zaman da yapmaması için en az üç yaşında olması gerekir" şeklinde bir ifadenin a şıkında "doğru", b şıkında "daha küçük yaşta olabilir", ve c şıkında "daha büyük olmalıdır" şeklinde seçenekler verilmiştir. Bu maddede a şıkkı doğrudur ve a şıkkını işaretleyen annelerin doğru yanıt hanelerine, b şıkkını işaretleyen annelerin aşırı beklenti puan hanelerine ve c şıkkını işaretleyen annelerin eksik beklenti puan hanelerine 1 puan eklenmiştir. Beklenti konusunda fikir vermeyen maddelerden bir örnek vermek gerekirse, "Çocuğun 2.5-3.5 yaş arasında, çok sık hayır demesi, anababayla çatışması, ailenin disiplin şeklinde bir yanlışlık olduğunu gösterir" şeklinde bir ifadede annelere, a-doğru, b-yanlış şeklinde iki seçenek verilmiştir. Doğru yanıt b şıkkıdır ve bu seçeneği işaretleyen annelerin doğru bilgi puan hanelerine, a şıkkını işaretleyenlerin, yanlış bilgi puan hanelerine 1 puan eklenmiştir. Çizelge 2'de, bilgiye ilişkin soruların cevap anahtarı sunulmaktadır.

Çizelge 2
Çocuk Gelişimi Bilgisine İlişkin Soruların
Cevap Anahtarı

Soru	1.Scçenck (a)	2.Scçenck (b)	3.Scçenck (c)
1	A	A	D
2	D	A	E
3	A	A	D
4	E	D	E
5	D	A	E

6	D	A	E
7	D	A	E
8	A	A	D
9	A	A	D
10	E	D	E
11	D	A	E
12	Y	D	
13	A	A	D
14	D	Y	
15	D	Y	
16	Y	D	
17	Y	D	
18	D	Y	
19	D	Y	
20	D	Y	

* D=Doğru yanıt, Y=Yanlış yanıt, A=Aşırı beklenti, E=Eksik beklenti

Verilerin çözümünün ikinci aşamasında, annelerin çocuklarının mizacına ilişkin algılarının belirlendiği bölüm sayısal olarak analiz edilebilir hale getirilmiştir. Bu bölümde yer alan maddelerde seçenekler birden beşe kadar sıralanmaktadır. Birinci seçeneği işaretlemiş olmak, o konuda kolay çocuk, beşinci seçeneği işaretlemiş olmak, o konuda zor çocuğa sahip olmak anlamına gelmektedir. Annelerin tüm maddelerden aldıkları toplam puanlar belirlenmiş ve bilgiye ilişkin bölümde olduğu gibi bazı guruplarla bu puanların ilişkilerine bakılmıştır. Daha sonra bu bölümden alınan puanlarla anneler "kolay" (puanı ortalamasının bir standart sapma altında yer alan kişiler), "zor" (puanı ortalamasının bir standart sapma üstünde yer alan kişiler) veya "yavaş ısınan" (iki bölümün ortasında yer alan kişiler) çocuğa sahip olma durumlarına göre

guruplandırılmışlardır. Bu gurupların, tutum ölçeğinin alt boyutlarından aldıkları puanlar veya beklenti puanları konusunda farklılaşma gösterip göstermediklerine bakılmıştır.

Üçüncü aşamada anneler PARI tutum ölçeğinden aldıkları puanlara dayanılarak sınıflandırılmak istenmiştir. Ancak bu aşamada karşılaşılan bir zorluk, her annenin belirli bir tutuma karşı eğilim göstermemesi hatta annelerin önemli bir bölümünün bir kaç alt boyutta birden yüksek veya düşük puan almalarıdır. Türkiye'ye uyarlanan PARI tutum ölçeğinin norm tablosu bulunmamaktadır. Daha önce PARI tutum ölçeği kullanılan çalışmalar belli bir boyuttan yüksek puan alanlarla düşük puan alanların, araştırılmak istenen değişkenle karşılaştırılması şeklinde yapılmıştır ve örneğin farklı eğitim düzeyinden gelen kişilerin demokratik yaklaşım boyutundan aldıkları puanların farklılaşıp farklılaşmadıklarına bakılmıştır. Mevcut araştırmada da öncelikle aynı yol izlenmiş ve annelerin demografik özellikleri ile tutum ölçeğinin alt boyutlarından aldıkları puanlar arasındaki farklılaşmalar varyans analizi yöntemi ile saptanmaya çalışılmıştır. Örneğin çocuk sayısı ile çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak amacı ile anneler çocuk sayısına göre guruplanarak, bu gurupların koruyucu, yetkin, ilgisiz ve otoriter annelik boyutlarından aldıkları puanların farklılaşıp farklılaşmadığına bakılmıştır. Veya anneler, çocuklarının mizacı boyutundan elde edilen puanlarla, zor, kolay ve yavaş ısınan çocuğa sahip anneler olarak üç gurupta toplanarak, yine bu guruplar arasında tutum ölçeğinin alt boyutlarından alınan puanların farklılaşıp farklılaşmadığı araştırılmıştır.

Soru formunun ilk bölümünde yer alan faktörlerin hemen hemen tamamı yukarda belirtilen yöntemle (ilk bölümdeki faktörlerin guruplanarak, tutum ölçeğinin alt boyutlarından alınan ham puanlarla analiz edilmesi) incelendikten sonra, anneler PARI tutum ölçeğinden aldıkları puanlara göre

guruplandırılmışlardır. Bu amaç doğrultusunda PARI tutum ölçeğinin alt boyutlarından alınan puanların ortalama ve standart sapmaları saptanmış, ortalamanın bir standart sapma altında ve üstünde yer alan denekler elenerek herhangi bir boyuttan yüksek veya düşük puan alanlar o boyutun iki zıt gurubunu oluşturmuştur. Örneğin otoriter annelik boyutundan yüksek puan alanlar (otoriter anneler) ve aynı boyuttan düşük puan alanlar (otoriter yaklaşımı benimsemeyen, başka deyişle müsamahakar anneler) o gurubun iki karşıt gurubunu oluşturmuştur. Daha sonra her bir boyutun iki karşıt gurubunun, ilk bölümde yer alan faktörlerden elde ettikleri puanlar açısından farklılaşıp farklılaşmadıkları incelenmiştir. Örneğin otoriter annelerle müsamahakar annelerin, aşırı beklenti puanlarının farklılaşıp farklılaşmadığına bakılmıştır.

Yukarıda da belirtildiği gibi, PARI tutum ölçeğinin alt boyutlarından birkaçında birden yüksek veya birkaçında birden düşük puan alan annelerin varlığı alt boyutlarda yer alan soruların birbirleriyle tutarlılıkları konusunda kuşku uyandırmıştır. Bu kuşkuyu ortadan kaldırmak amacıyla bu bölümde yer alan sorulara faktör analizi uygulanmış ve analiz sonucunda 18 faktör elde edilmiştir. Kimi faktörler bir veya çok az sayıda soru içermeleri nedeniyle ihmal edilebilir niteliktedir. Ancak bazı faktörler dikkat çekicidir, çünkü anneler bu faktörlerde yer alan soruları yanıtlarken kendi tutumlarından sapma göstermiş sayılmayacakları fikrini vermektedirler. Örneğin annelik ve ev işlerini reddetme boyutunda yer alan ve genç veya deneyimsiz annelerin, bebek bakımında zorlanabilecekleri, bebek doğduğunda bebekle yalnız kalmaktan korkabilecekleri şeklindeki maddeler ayrı bir faktör olarak belirmiş ve çoğu anne bu maddeleri otoriter de olsa, yetkin de olsa onaylamıştır. Schaefer ve Bell'in (1958), çocuk bakımında tecrübesiz olmak ve çocuğa zarar vermekten korkmak gibi maddeleri ilgisiz annelik boyutuna katmalarındaki amaç, sorunlu kişilerin, çocuğa karşı duydukları olası bilinç altı düşmanlığı açığa

çıkartmaktır. Mevcut araştırmada yer alan örneklemin, hangi boyuta eğilim gösterirse göstereceği bu maddeleri onayladığı gözönüne alınarak, bu maddeleri onaylayanın çocuğa bilinç altı duyulan düşmanlıktan kaynaklanamayacağı düşünülmüştür. Bu maddelerin çoğunluk tarafından onaylanması, büyük olasılıkla toplumumuzda kişilerin çocuk bakımı ve eğitimi konusunda yeterince eğitilmeden çocuk sahibi olduklarının düşünülmesiyle ilişkilidir. Bu gibi toplumsal farklılıkların olabileceğini gözönüne alarak ve faktör sayısını arttırmamaya özen göstererek tutum ölçeğini bir de farklı biçimde yorumlamak yolu denenmiştir. Bu amaç doğrultusunda PARI tutum ölçeğinin herhangi bir alt boyutuna ait sorular arasından, yapılan faktör analizinde birlikte işlediği saptananlar (kimi yerde ilişkili görülen komşu faktörler birleştirilmiştir) seçilmiş, diğerleri dışarda bırakılmıştır. Bu haliyle ölçek 29 soru içermektedir.

Yukarıda belirtilen düzenleme ile faktörler şu sorular ile sınırlanmıştır: Koruyucu annelik boyutu, 1, 3, 4, 7, 57; Yetkin annelik boyutu, 18, 22, 37, 45, 59; İlgisiz annelik boyutu 6, 16, 17, 23, 31, 55; Otoriter annelik boyutu 5, 10, 15, 20, 24, 25, 39, 43; Evlilik yaşamında çatışma boyutu 8, 19, 33, 40, 48 numaralı maddeleri içermiştir. Bu düzenleme ile yukarıda belirtilen analizler tekrarlanmış, hem demografik özellikler, annelerin kendi anababalarının tutumları, bilgi düzeyleri, çocukların mizacı gibi konularda ayrı gruplar oluşturan annelerin tutum ölçeğinden aldıkları puanların farklılaşp farklılaşmadığı, hem de tutum ölçeğinden alınan puanlarla guruplanan annelerin bilgi, beklenti ve çocuğun mizacı bölümlerinden aldıkları puanların farklılaşp farklılaşmadığı konusunda araştırılmıştır.

Anneler tutum ölçeğinden aldıkları puanlara göre guruplandırılırken (guruplama işlemi, o boyuttan alınan ortalama puanların bir standart sapma üstü ve altında puan kalan kişilerin seçilmesi ile yapılmıştır), bir bölümünün tutum ölçeğinin tek bir boyutundan yüksek diğerlerinden düşük puan aldıkları,

bir başka deyişle, tutarlı bir şekilde belirli bir tutuma eğilim gösterdikleri gözlenmiştir. Bu anneler eğilim gösterdikleri tutuma göre tekrar guruplandırılmışlardır. Yalnız, otoriter ve koruyucu annelik boyutlarının ikisinden de yüksek puan alan annelerin sayısının ihmal edilemeyecek miktarda olduğu saptanmıştır. Kuramsal olarak da otoriter ve koruyucu annelik birbirinden kesin çizgilerle ayrılmamaktadır. Bu nedenle, otoriter ve koruyucu annelik tutumu boyutlarından birden yüksek puan alan kişiler ayrı bir gurup olarak analizlere katılmıştır. Evlilik yaşamında çatışma yaşayıp yaşamamanın da annelerin tutumlarından bağımsız işleyen bir boyut olarak kendini göstermiş olmasından ötürü, bu guruplamanın ikinci aşamasında herhangi bir tutuma eğilim gösteren ve aynı zamanda evlilik yaşamında çatışma boyutunda yüksek puan alan anneler analizde birlikte yer almışlardır (örneğin yalnız koruyucu annelik boyutundan yüksek puan alanlarla, hem koruyucu annelik hem evlilik yaşamında çatışma boyutundan yüksek puan alan anneler tek bir gurupta toplanmışlardır). Araştırmanın ilk bölümünden alınan ham puanların guruplar arasında farklılık yaratıp yaratmadığı her iki şekildeki guruplama için ayrı ayrı analiz edilmiştir.

IV. BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde araştırma verilerinin analizi sonucu elde edilen bulgular, bulguların kuramsal temel içinde aldıkları yere ilişkin yapılan yorumlar ve elde edilen bulgularla, konuya ilişkin diğer araştırmalardan elde edilmiş olan bulguların karşılaştırmaları yer almaktadır.

Araştırmadan elde edilen bulgular, yorum ve benzer araştırmalarla yapılan karşılaştırmalar iki bölüm halinde sunulmaktadır. Beş alt bölümden oluşan birinci bölümde, sırasıyla demografik özelliklere, annelerin yetiştiriliş tarzlarına, çocuk gelişim basamakları konusundaki bilgi düzeylerine, çocuklarının mizacına ilişkin algılarına ve kendi çocuk yetiştirme tutumlarına ilişkin bulgular ve yorum, yine beş alt bölümden oluşan ikinci bölümde ise söz konusu faktörlerin çocuk yetiştirme tutumlarına etkisi ve kendi aralarındaki etkileşimlere ilişkin bulgular ve yorum yer almaktadır.

IV.1. Örnekleme Yeri Alan Annelerin Özellikleri:

Bu bölümde, araştırmada yer alan annelerle sınırlı olmak kaydıyla, annelerin genel yaşam biçimleri, çocuklarına ilişkin algıları, çocuklarına karşı tutumları ve çocuklarıyla ilişkilerini etkileyeceği düşünülen sosyal destek veya stresörlerin varlığı, annelerin kendilerine ve çocuklarına ayırabildikleri zamanı yeterli bulup bulmadıkları gibi konulardan başka; bir nesil önce çocuklara nasıl yaklaşıldığı, o günkü çocukların büyüyüp anne olduklarında, kendi anababalarının yaklaşımı konusunda neler düşündükleri, annelerin tutumlarına etkisi olacağı düşünülen, çocuk gelişimine ilişkin bilgilerinin ne düzeyde olduğu gibi konulara, araştırma bulgularının ışığında açıklık getirilmeye çalışılacaktır.

IV.1.1. Demografik Özellikler:

Yöntem ve uygulama bölümünde de değinildiği gibi, örneklemini oluşturan annelerin yaşları 21 ile 42 arasında değişmektedir ve ortalama yaş 32'dir. Annelerden 144'ü evli, 1'i duldur. Örnekleimde biri hariç parçalanmış aile bulunmamaktadır. Özellikle seçilmiş olmamasına karşın annelerin medeni hali araştırmada sabit değişken olarak ortaya çıkmıştır ve dolayısıyla bu konu analizlerde yer almayacaktır.

Annelerden 18'i (%12.4) ilkokul, 15'i (%10.3) ortaokul, 64'ü (%44.2) lise ve 48'i (%33.1) üniversite veya yüksek okul çıkışlıdır. Örneklemini oluşturan annelerin eğitim durumları çizelge 3'te sunulmaktadır.

Çizelge 3

Örneklemini Oluşturan Annelerin Eğitim Durumları

	N	%
İlkokul	18	12.4
Ortaokul	15	10.3
Lise	64	44.2
Üniversite	48	33.1
Toplam	145	100

Annelerin 29'u (%20) ev hanımı, 116'sı (% 80) çalışan annedir. Özellikle bu konunun örneklem dışında genellenmesi sakıncalıdır. Çünkü kadınların çalışma oranının yüksekliğini, örneklemin yarıdan çoğuna, çalışan annelerin çocuklarının kabul edildiği yuvalar aracılığıyla ulaşılmış olması etkilemektedir. Örneklemin %80'ini oluşturan 116 çalışan anneden, 39'u (%26.9) kamu kuruluşlarında işçi,

57'si (39.3) özel ve kamu kuruluşlarında memur, 9'u (%6.2) yönetici olarak, 11 anne de (%7.6) kendine ait özel iş yerinde çalışmaktadır. Annelerin çalışma durumları çizelde 4'te özetlenmektedir.

Çizelge 4

Örnekleme Oluşturan Annelerin Çalışma Durumları

	N	%
Ev hanımı	29	20.0
İşçi	39	26.9
Memur	57	39.3
Yönetici	9	6.2
Özel iş sahibi	11	7.6
Toplam	145	100

Annelerin 136'sının (%93.8) kardeşi vardır. Yalnız 9'u (%6.2) ailesinin tek çocuğudur. Araştırma sırasında bu kişilerden, 73'ünün tek (%50.3), 60'ının (%41.4) iki, 10'unun (6.9) üç, 2'sinin (%1.4) dört çocuğu vardır. Çocuk sayıları çizelge 5'te sunulmaktadır.

Çizelge 5

Örnekleme Oluşturan Annelerin Çocuk Sayıları

	N	%
Tek çocuk	73	50.3
İki çocuk	60	41.4
Üç çocuk	10	6.9
Dört çocuk	2	1.4

İkinci bölümde çocuk gelişimine ilişkin bilgi düzeyiyle ilişkilendirilmek üzere annelere, kendilerinden küçük kardeşleri ve şu anda anaokuluna gitmekte olan çocuklarından daha büyük çocukları olup olmadığı sorulmuştur. Kendinden küçük kardeşi olan 90 (%62.1) anne, anaokuluna giden çocuğundan daha büyük çocuğu olan 51 anne (%35.2) saptanmıştır. Aynı amaçla, çalışırken çocuklarla muhatap olunup olunmadığı araştırılmış ve annelerin 27'si her zaman, 11'i sıklıkla, 22'si bazen, 19'u nadiren muhatap olduklarını, 37'si hiçbir zaman olmadıklarını belirtmişlerdir.

Yine aynı amaçla annelerin radyo, televizyon, kitap, gazete, dergi gibi kitle iletişim araçlarında yer alan, çocuk sağlığı ve gelişimine ilişkin bilgi veren yayınları izleyip izlemedikleri sorulmuştur. Radyo ve televizyondan annelerin 52'sinin (%35.9) yararlandığı, 93'ünün (%64.1) yararlanmadığı, yazılı yayınlardan ise yalnız 11 (%7.6) annenin yararlanıp 134 (%92.4) annenin yararlanmadığı belirlenmiştir. Bu konuda kitle iletişim araçlarından yararlanan annelerin azlığı şaşırtıcıdır. Radyo ve televizyonda bu konuyla ilgili yayınların daha çok kişinin (çalışan annelerin de) izleyebileceği saatlerde yer almasına ve konuyu daha çarpıcı, renkli hale getirerek sunmaya özen gösterilmesi, ilgili kurumlara önerilebilir. Bu konuda yazılı basından çok daha az kişinin yararlandığı dikkati çekmektedir. Bunun da kitap ve gazete okuma alışkanlığının azalmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Çocuklarının bakımını paylaşmak konusunda, örnekleme oluşturan annelerin çoğunun şanslı oldukları gözlenmiştir. Annelerden 105'i (%72.4) çocuğunun bakımını eşi veya bir yakını ile paylaşmaktadır. 40 anne (%27.6) bu konuda destek almamaktadır. 125 anne (%86.2) çocuğunu güvenle bırakabileceği bir yer olduğunu belirtirken, 20 anne (%13.8) böyle bir olanaktan yoksun olduğunu ifade etmiştir. Örnekleme, çocukları anaokuluna gitmekte olan annelerin oluşturduğu da

gözönüne alınacak olursa, çocuk bakımı ve eğitimi konusunda annelerin genel anlamda sosyal desteğe sahip oldukları söylenebilir.

Annelere, onların yaşamını renklendirip, morallerini arttırarak çocuklarıyla kuracakları ilişkiyi de dolaylı olarak etkileyeceği düşünülen, kendilerine ve çocuklarına ayırabildikleri zamana ilişkin iki soru yöneltilmiştir. Annelerden 47'si (%32.4) işleri dışında kendilerine, yapmaktan hoşlandıkları aktivitelere, hobilerine zaman ayırabildiklerini, 98'i (%67.6) kendilerine ve hoşlandıkları etkinliklere zaman ayıramadıklarını belirtmişlerdir. Parka gitmek, oyun oynamak, kitap okumak gibi, çocuklarıyla birlikte yapmaktan hoşlandıkları aktivitelere ise annelerden 100'ü (%69) yeterince zaman ayırabildiğini, 45'i (%31) ise ayıramadığını belirtmiştir. İki sorunun yanıtları arasındaki fark ise annelerin çocukları için yaptıkları fedakarlığa işaret etmektedir. Çoğunluğu çalışmakta olan annelerin işlerinden arta kalan zamanlarında önce çocuklarıyla birlikte yapmaktan hoşlandıkları aktivitelere yöneldikleri, bundan da zaman kalırsa, bu zamanı kendileri için kullandıkları anlaşılmaktadır.

Yine annelerin yaşamını ve çocuklarıyla ilişkilerini etkileyebileceği düşünülerek, son 5 yıl içinde yaşadıkları ve kendilerini derinden etkileyen kötü bir olay olup olmadığı sorulmuştur. Annelerin %50'si böyle bir olay yaşamadıklarını belirtirken, 36'sı (%24.8) anne, baba, kardeş veya bir yakınlarını yitirdiklerini belirtmişlerdir. Annelerden biri eşini kaybetmiştir. Diğer stresörler ise hastalık (%16.6), anlaşmazlık (%6.2) ve sevdikleri bir kişiden ayrı kalmak (%2.1) şeklinde açıklanmıştır.

IV.1.2. Kendi Yetiştiriliş Tarzları:

Araştırmanın ikinci aşamasında, annelerin çocuklarına karşı tutumlarının, kendi anababalarından ne düzeyde etkilendiğini ortaya çıkarmak amacıyla annere kendi yetiştiriliş tarzlarına ilişkin sorular yöneltilmiştir. Çünkü organizmik model, anababanın tutum ve davranışlarının olduğu gibi özümsemiğine ve sosyal öğrenme kuramı da anababanın model alınarak tutum ve davranışlarının büyük ölçüde öğrenilip, benimsendiğine işaret etmektedir. Bu soruları, çocukluk yaşantısına ilişkin olmaları nedeniyle, annelerin ne denli doğru hatırlayıp, doğru değerlendirdikleri tartışılabilir, ancak erken çocukluğa ilişkin deneyimler unutulsa da anababaların genel tutum ve davranışlarının ilerki yıllarda da benzerlikler göstereceği ve annelerin en azından geç çocukluk ve ergenliğe ilişkin yaşantılarına dayanarak bu soruları gerçeğe yakın biçimde yanıtlayabilecekleri düşünülmüştür.

Kendi yetiştiriliş tarzlarını belirtirken annelerden 30'u (%20.7), kendi annesini otoriter, 28'i (%19.3) müsamahakar, 82'si (%56.6) yetkin ve 5'i (%3.4) de ilgisiz olarak nitelendirmiştir. Babalarını ise, 50 anne (%34.5) otoriter, 24 anne (%16.6) müsamahakar, 52 anne (%35.9) yetkin ve 12 anne (%8.3) de ilgisiz olarak nitelmiştir. Annelerden 7'si babalarının tutumları konusunda yanıt verememiştir. Bunlardan ikisi babalarını küçük yaşta kaybettiklerini, 5'i ise babalarıyla küçük yaşta ayrı kaldıklarını ifade etmişlerdir.

Babaları hayatta olmasına rağmen 5 kişinin babası konusunda söyleyecek bir şeyi olmaması düşündürücüdür. Babasını ilgisiz olarak niteleyen kişiler de, annesini ilgisiz olarak niteleyenlerin iki katından fazladır. Bu iki bulgu, daha önce de değinildiği gibi, bir kuşak önceki anneler için, çocuk yetiştirme konusunda annelerin birincil önemini kanıtlamaktadır. Konuyla ilgili araştırmalar bölümünden de görüleceği gibi, bu nedenle çocuk yetiştirme tutumlarına ilişkin araştırmaların çoğu annelere yönelik olarak düzenlenmektedir.

Annelerden 42'si anne ve babaları dışında bakım ve eğitimleri ile ilgilenen kişiler olduğunu ifade etmişlerdir. Bu kişilerden 10'u (%22.2) otoriter, 8'i (% 17.7) müsamahakar, 26'sı (%57.7) yetkin ve 1'i ilgisiz (%2.2) olarak nitelenmiştir. Yüzdelerin anne tutumlarıyla tutarlılık gösterdiği dikkat çekmektedir.

Anneler, anne ve babalarının tutumunu değerlendirirken bir tek yetkin anababa tutumunun çoğunluk tarafından onaylandığı gözlenmiştir. Müsamahakar tutum bazı anneler tarafından onaylanırken, bazıları tarafından onaylanmamaktadır. Annelerin çoğunluğunun otoriter tutuma karşı olumsuz tepki gösterdiği belirlenmiştir. İlgisiz anababa tutumu ise hiç kimse tarafından onaylanmamıştır. Annelerin dört tip çocuk yetiştirme tutumuna karşı verdikleri tepkilerin, istatistiksel olarak da yüksek düzeyde anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir (anne tutumlarına verilen tepkiler için Chi kare=82.8; sd=3; p=.0000; baba tutumlarına verilen tepkiler için Chi kare=228.1; sd=8; p=.0000). Örnekleme oluşturan kişilerin annelerinin çocuk yetiştirme tutumları ve kişilerin bu konudaki görüşleri çizelge 6'da, babalarının tutumları ve kişilerin bu konudaki görüşleri çizelge 7'de yer almaktadır.

IV.1.3. Çocuk Gelişimine İlişkin Bilgi Düzeyleri:

Yöntem bölümünde de değinildiği gibi, annelerin çocuk gelişimi konusunda bilgi düzeyini ölçen 20 soruya verilen yanıtlardan 8'i bilginin doğruluğuna veya yanlışlığına işaret etmektedir. Geri kalan 12 soru hem bilginin doğruluğunu, hem de doğru olmadığı durumda, annelerin çocuklarından, gelişim düzeyinin üstündeki ve altındaki beklentilerini belirtmektedir.

Çizelge 6

Örnekleme Oluşturan Kişilerin Annelerinin Çocuk yetiştirme Tutumları ve
Kişilerin Bu Konudaki Görüşleri

	N	%	Onaylayan		Onaylamayan	
			N	%	N	%
Otoriter	30	20.7	5	17	25	83
Müsamahakar	28	19.3	12	43	16	57
Yetkin	82	56.6	79	94	3	6
İlgisiz	5	3.4	-	0	5	100

Chi kare=82.8; sd=3; p=.0000.

Çizelge 7

Örnekleme Oluşturan Kişilerin Babalarının Çocuk yetiştirme Tutumları ve
Kişilerin Bu Konudaki Görüşleri

	N	%	Onaylayan		Onaylamayan	
			N	%	N	%
Otoriter	50	34.5	7	14	43	86
Müsamahakar	24	16.5	14	59	10	41
Yetkin	52	35.8	50	96	2	4
İlgisiz	19	13.2	-	0	19	100

Chi kare=228.1; sd=8; p=.0000.

Anneler 20 sorudan ortalama 10.8 soruya doğru yanıt vermişlerdir. 6 anne yalnızca bir soruyu, 7 anne 3 soruyu doğru olarak yanıtlamıştır. Bu da örnekleme oluşturan annelerden % 8.9'unun (13/145) çocuk gelişimine ilişkin bilgisinin çok düşük olduğunu göstermektedir. Bilgi düzeyi yüksek olan kişilerin sayısı da çok

azdır. İki anne 15, üç anne 16, birer anne 17 ve 18 soruyu doğru yanıtlamıştır. En yüksek doğru yanıtlar iki psikolog anneden gelmiştir, bu da gelişim konusunda özel eğitim almayan annelerin en çok 16 soruya doğru yanıt verebildiklerini göstermektedir.

Aşırı beklentiye işaret eden 10 soruya verilen yanıtların ortalaması 3.7'dir. Bu konuda belirlenen en yüksek puanları bir anne 9 soruya, dört anne ise 8 soruya aşırı beklenti eğiliminde yanıt vererek almışlardır. Eksik beklentiye işaret eden 7 soruya verilen yanıtların ortalaması ise 2.3'tür. Bu konuda en yüksek puanları dokuz anne 5 soruya, 1 anne 7 soruya eksik beklenti eğiliminde yanıtlar vererek almışlardır.

Doğru yanıtlar dışında, çocukların motor gelişimine ilişkin sorularda genellikle annelerin eksik beklenti içinde oldukları, aşırı beklentilerin duygusal gelişimle ilgili sorularda yoğunlaştığı gözlenmiştir. Doğru yanıtlar da daha çok fiziksel gelişime ilişkin sorulardan alınmıştır. Örneğin tuvalet terbiyesinin verilmesi gereken yaşa ilişkin sorulara anneler genellikle doğru yanıt vermişlerdir. Bu sonucu, konunun medyada daha sık ele alınmasının etkilediği düşünülmektedir. Bunun dışında fiziksel gelişimle ilgili konuların somut olmaları nedeniyle anneler tarafından daha rahat gözlenebilmesi ve hatırlanabilmesi de yanıtlar üzerinde etken olabilir. Duygusal gelişime ilişkin sorularda ise daha çok boş bırakılan maddeye ve yanlış yanıtla rastlanmıştır. Bu konulardaki soruları doğru yanıtlayabilmenin daha geniş bir bilgi ve dikkat gerektirdiği düşünülmektedir.

IV.1.4. Çocuklarının Mizacına İlişkin Algıları:

Bu bölümde çocukların "kolay", "yavaş ısınan" ve "zor" çocuklar olarak sınıflandırılmaları, annelerin çocuklarının mizacına ilişkin verdikleri yanıtlardan aldıkları puanlara göre yapılmıştır. 5 maddeli seçeneklerin her biri yanındaki rakamın değerini almaktadır. Bu bölümden alınan puanlar yükseldikçe çocuğun mizacı daha zor olarak kabul edilmektedir. Buna göre örneğin, çok kolay çocuğa sahip bir anne, tüm maddelerde birinci seçeneği işaretlemesi halinde 12 maddelik bu bölümden en düşük 12 puan, çok zor çocuğa sahip bir kişi tüm maddelerde beşinci seçeneği işaretlemesi durumunda bu bölümden en yüksek 60 puan alabilecektir.

Örnekleme oluşturan annelerin bu bölümden aldıkları puanların ortalaması 28.58, standart sapma 4.94'tür. Bu bölümden en düşük 16, en yüksek 40 puan alınmıştır (birer anne). Ölçek üzerinde, anne yanıtları gözönüne alınmadan üç guruplama yapılması halinde 12-28 puan arası kolay, 28-44 puan arası yavaş ısınan, 44-60 puan arası zor çocuğa sahip olmak anlamına gelmektedir. Bu bölümden alınan en yüksek puanın 40 olmasından görüleceği gibi hiç bir anne çocuğunu "zor" çocuk olarak nitelendirmemiştir. Sınıflama işlemi bu bölümden alınan puanların ortalamasına göre düzenlenerek, ortalamanın 1 standart sapma üstünde yer alan çocuklar "zor", ortalama da yer alan çocuklar "yavaş ısınan", ortalamanın bir standart sapma altında yer alan çocuklar ise "kolay" çocuk olarak kabul edilmiştir.

Hiç bir annenin çocuğunu "zor çocuk" olarak nitelememesi, annelerin toplumsal olarak kabul gören sınırların dışında kalmaktan duydukları endişe sonucu olabilir. Veya anneler çocuklarının zor mizacına alışarak, çocuklarını normal sınırlar içinde algılıyor olabilirler, çünkü annelerden çoğu tek çocuk sahibi, çalışan kişilerdir ve çocuklarını kıyaslayabilecekleri çok çocuklu ortamlarda bulunamıyor olabilirler. Loeber'in 1982, ve Farrington'un 1986 yılında

gerçekleştirdikleri araştırmalarından elde ettikleri bulgu, bu savı destekler niteliktedir. Araştırmacılar, problemlı çocukların annelerinden, çocuklarında gördükleri problem davranışları kaydetmelerini istemişler ve annelerden bir çoğu problem davranış episodlarını normal olarak nitelemişlerdir (Ambert, 1992). Bu bölümde kullanılan kategorileri açıklamalar ışığında değerlendirmekte yarar görölmektedir.

IV.1.5. Çocuk Yetiştirme Tutumları:

Araştırmaya başlanırken, PARI tutum ölçeğinin alt boyutlarından alınan puanlarla, annelerin yetkin, otoriter, müsamahakar, koruyucu veya ilgisiz annelik tutumuna karşı gösterdikleri eğilimle kategorilere ayrılacakları düşünölmüştür. Oysa sonuçlar böyle bir kategorizasyona olanak tanımamaktadır. Çünkü annelerden bir çoğu birden fazla tutuma karşı eğilim göstermekte, bir çoğu da tüm boyutlardan ortalamanın altında puanlar alarak hiç bir guruba girmemektedir.

Bu nedenle sayısal ve oransal olarak annelerin genel eğilimleri üzerine bulgular elde edilememiştir. Bir başka deyişle, örnekleme oluşturan annelerden ne kadarı otoriter veya müsamahakardır veya, örnekleme oluşturan annelerin yüzde kaçı belirli bir grupta yer almaktadır şeklinde açıklamalar getirilememektedir.

Bu durumun, PARI tutum ölçeğinin alt boyutlarında yer alan soruların birbirleriyle tutarlılık göstermemesinden kaynaklanabileceği düşünölererek, sorulara faktör analizi uygulanmıştır. Aynı tutumu değerlendirmekte olan maddelerden, yapılan faktör analizinde birlikte yer almayanlar çıkarılmış ve 29 soruya indirilen ölçek üzerinde, çalışmalar tekrarlanmıştır. PARI tutum ölçeğinin kısaltılmış şeklinin alt boyutlarından alınan puanlarla bazı annelerin çocuk yetiştirme tutumlarından birine eğilim gösterdikleri gözlenmiştir ve böylece aynı tutuma eğilim gösteren annelerin gruplaştırılmaları söz konusu olabilmıştir. Belirli bir

tutumuna eğilim gösteren annelerin sayısı 53'tür. Bu annelerin 9'u koruyucu annelik, 18'i yetkin annelik, 6'sı otoriter annelik, 9'u ilgisiz annelik, 11'i de hem otoriter hem koruyucu annelik boyutlarından yüksek. diğer boyutlardan düşük puan almışlardır. Yalnız 5. boyuttan (çocuk bakımını paylaşma konusunda eşyle çatışma içinde olmakla ilişkili boyut) yüksek puan alan annelerin sayısı da 8'dir. Bu boyuttan ve diğer bir boyuttan yüksek puan alan anneler de tek bir gurup altında toplanmıştır. Örneğin koruyucu annelik boyutundan yüksek puan alan kişilerle, hem koruyucu annelik hem eşle çatışma boyutundan yüksek puan alan anneler birlikte guruplanmıştır. Bu durumda analizde yer alan kişilerin sayısı toplam 61'dir. Guruplara düşen örneklem sayısının azlığı nedeni ile, yalnız bu annelerin seçildiği durumda yapılan analizlerin bir kısmı, istatistiksel olarak anlamlı sayılabilecek sonuçlar vermemiştir. Ancak tek bir tutuma eğilim gösteren annelerin sayısının azlığı, kendi başına anlamlı bir sonuç olarak nitelendirilebilir.

145 kişiden oluşan örneklem içinde yalnızca 61 kişinin tek bir yaklaşıma eğilim göstermesi, 84 kişinin farklı tutumlara birden eğiliminin olduğuna işaret edebilir. Daha önce de değinildiği gibi, batıda okul öncesi yaştaki çocuklara ciddi bir eğitim verilirken, Türkiye'de çocukların eğitilmesi daha çok ilkokul döneminde ağırlık kazanmaktadır. Annelerin çocuk yetiştirirken tek bir tutuma, kararlı eğilim göstermemeleri, bu yaş çocuğunun eğitimini ciddiye almamalarından kaynaklanıyor olabilir. Bir sonraki bölümde görüleceği gibi, çocukların yaşı büyüdükçe annelerin PARI tutum ölçeğinin tutumlara ilişkin tüm alt boyutlardan aldıkları puanlar da yükselmektedir.

Aynı bulgu, etkileşim kuramından hareketle, farklı şekilde de açıklanabilir. Etkileşim kuramı, kişilerin tutum ve değerlerinin, yaşam boyu etkileşimde buldukları sosyal çevreden bağımsız düşünülmemeyeceğini vurgulamaktadır. Kuramda geçmiş deneyimler sonucu edinilen tutum ve değerlerin sabit olmadığı, farklı çevre şartlarıyla karşılaşıldığında, tutumlarda değişimler olabileceği veya

farklı zaman ve durumlarda kişilerin farklı tutumlar içine girebilecekleri belirtilmektedir. Dinamik aile ilişkileri ve anne çocuk ilişkisi gözönüne alındığında da, anne tutumlarının geçmiş deneyimler sonucu belirli bir eğilim gösterirken, aile içinde ve dışında etkileşime girdiği kişi ve koşullardan etkilenecek zaman zaman farklılık göstermesi beklenebilir. Anneler kimi yerde kendi anne ve babalarından gördükleri yaklaşımı, kimi yerde sonradan öğrendikleri ve uygunluğuna inandıkları yaklaşımları, kimi yerde ise çocuklarının gereksinimine en iyi yanıt verecek yaklaşımları gösteriyor olabilirler. Ancak araştırma planlandığında, kullanılan tutum ölçeğinin genel eğilimleri belirleyebileceği düşünülmüştür. Ancak annelerin çevre şartlarının etkisi ile çocuklarına farklı zamanlarda farklı yaklaşımlarda bulunmaları ve soru formunu yanıtlarken de, o an soruyla ilişkilendirdikleri örneklerden hareket etmelerinin, çocuk yetiştirme tutumlarından birine olabilecek genel eğilimlerini belirleme şansını azalttığı düşünülmektedir. Sonuç olarak birden fazla tutuma eğilimin çocuk yetiştirme tutumlarındaki tutarsızlıktan mı, yoksa farklı zamanlarda davranışlarda gösterilen esnekliğin ankete yansımından mı kaynaklandığını belirlemek olası görünmemektedir. Daha önce de değinildiği gibi, araştırmada kullanılan tutum ölçeği Amerika'da geliştirilmiş ve daha sonra Türkiye'ye uyarlanmıştır. Ancak mevcut araştırmada yapılan faktör analizinde 18 faktör belirlenmesi, tutumlarda gözlenen tutarsızlığın ölçeğin uyarlanmasındaki bir aksamadan kaynaklanmış olabileceğini düşündürmektedir, çünkü orjinal PARI tutum ölçeğinde 23, PARI tutum ölçeğinin Türkiye'ye uyarlanmış şeklinde 5 faktör mevcuttur.

PARI tutum ölçeğinin alt boyutlarından alınan puanların ortalamaları şöyledir. Koruyucu annelik boyutundan alınan puanların ortalaması 42.52, yetkin annelik boyutundan alınan puanların ortalaması 23.95, ilgisiz annelik boyutundan alınan puanların ortalaması 29.29, otoriter annelik boyutundan alınan puanların ortalaması 30.94 ve eşle çatışma boyutundan alınan puanların ortalaması 13.99'dur. Ortalamalar kıyaslanarak herhangi bir boyuta diğerlerinden daha fazla

eğilim gösterildiği sonucuna varılamaz, çünkü her bölümde farklı sayıda madde bulunmaktadır. Ortalamaları vermekle benzer araştırmalara kaynak oluşturmak ve araştırmalar arası kıyaslama yapma imkanı sağlamak amaçlanmıştır. Aynı amaç doğrultusunda PARI tutum ölçeğinin alt boyutlarından alınan puanların ortalamaları, standart sapmaları, minimum ve maksimum değerleri Çizelge 8'de sunulmaktadır.

Çizelge 8
PARI Tutum Ölçeğinin Alt Boyutlarından Alınan
Puanların Ortalaması

Alt boyutlar	Ortalama Puan	Standart Sapma	Minimum Değer	Maksimum Değer	N
Koruyucu Annelik	42.52	9.49	21	63	145
Yetkin Annelik	23.95	3.82	16	32	145
İlgisiz Annelik	29.29	7	14	50	145
Otoriter Annelik	30.94	8.52	16	59	145
Eşle Çatışma	13.99	4.16	6	24	145

IV.2. Annelerin çocuk yetiştirme tutumlarına etki eden faktörler:

IV.2.1. Demografik Özelliklerin Etkisi:

Annenin Eğitim Düzeyi: Çocuk yetiştirme tutumlarını belirleyen en önemli faktörün annenin eğitim düzeyi olduğu belirlenmiştir. Bu faktör, çocuk yetiştirme tutumları üzerinde etkisi olduğu saptanan diğer tüm faktörlerin önünde yer almaktadır. Türkiye'de konu ile ilgili yapılan diğer araştırmalarda da eğitim düzeyinin anne tutumları üzerindeki etkisi saptanmıştır (Korkmazlar, 1980; Öner, 1983; Le compte ve Le Compte, 1983). Zuckerman'da, eğitim düzeyi ile çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir. İlişki tüm araştırmalarda aynı yönde görünmektedir. Eğitim düzeyi arttıkça katı disiplinde azalma ve demokratik yaklaşım biçimlerine olan eğilimde artma gözlenmektedir.

Mevcut araştırma sonuçlarından da, annelerin eğitim düzeyi yükseldikçe, yetkin tutuma eğilimin arttığı, annelerin geleneksel çocuk yetiştirme tutumu olan otoriter yaklaşımdan uzaklaştıkları, çocukları ile demokratik ilişkiler kurdukları gözlenmektedir. İlkokul, ortaokul, lise ve üniversite çıkışlı annelerin, PARI tutum ölçeğinin yetkin annelik boyutundan aldıkları puanların ortalaması sırasıyla, 12.4, 14.2, 15.5 ve 17.6'dır. Tek yönlü varyans analizi ile incelendiğinde, farklı eğitim düzeyindeki annelerin bu boyuttan aldıkları puanların ortalamaları arasında, istatistiksel olarak yüksek düzeyde anlamlı bir farklılaşma olduğu saptanmıştır ($f=9.32$; $sd=3$; $p=.0000$).

Diğer çocuk yetiştirme tutumları ile annelerin eğitim düzeyi arasında ters orantılı bir ilişki söz konusudur. Eğitim düzeyi yükseldikçe annelerin koruyucu annelik tutumuna eğilimleri azalmaktadır. Bu boyuttan alınan ortalama puanlar ilkokul, ortaokul, lise ve üniversite çıkışlı anneler için sırasıyla, 16.4, 13.4, 12.7 ve

11.1'dir. Ortalamalar arasında anlamlı bir farklılaşma gözlenmektedir ($f=4.51$; $sd=3$; $p=.006$).

İlgisiz annelik tutumu olarak adlandırılan, ev işleri ve çocuk bakımını reddetme boyutundan alınan ortalama puanların da eğitim düzeyi yükseldikçe düşüş gösterdiği belirlenmiştir. Düşükten yükseğe dört eğitim düzeyinde belirlenen ortalama puanlar , 14.2, 13.0, 12.5 ve 10.7'dir. Ortalamalar arasındaki farkın istatistiksel anlamlılık düzeyi yüksektir($f=2.2$; $sd=3$; $p=.001$).

Aynı şekilde otoriter annelik tutumuna olan eğilim de, annelerin eğitimi ile azalmaktadır. İlkokul çıkışlı annelerin otoriter yaklaşım boyutundan aldıkları puanların ortalaması, 22.7 ile diğer üç gruptan çok daha yüksektir. Bu boyuttan ortaokul çıkışlı annelerin aldıkları puanların ortalaması 18.8, lise çıkışlı annelerin 16.0 ve üniversite çıkışlı annelerin 13.9'dur. Ortalamalar arasındaki fark istatistiksel olarak da yüksek düzeyde anlamlıdır ($f=7.73$; $sd=3$; $p=.0002$). Yukarıda da değinildiği gibi bu sonuçlar, Türkiye'de aynı konuda yapılan araştırma sonuçları ile paralellik göstermektedir.

Eşle çatışma boyutundan alınan puanların ortalaması da eğitim düzeyi ile ters orantılı ve istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir($f=8.06$; $sd=3$; $p=.0001$). Bu boyutta, eşlerin çocuk bakımında annelere yardımcı olup olmamalarına ve eşlerin yardımcı oldukları durumda yaşamın ve çocukların bakım ve eğitiminin daha rahat olabileceğine ilişkin sorular ağırlıklı şekilde yer almaktadır. Annelerin bu boyuttan yüksek puan almaları, daha çok eşlerinin çocuk bakımı ve eğitimi konusundaki ilgisiz tutumundan şikayetçi olmaları ile ilişkilidir. Annelerin eğitim düzeyi arttıkça eşlerinin çocuklarla ilişkisinden daha hoşnut olduğu, bu konuda eşleriyle anlaşip onları onayladıkları gözlenmektedir. Bu sonuçların annelerin eğitim düzeylerinin yanısıra eşlerin eğitim düzeyi ile de ilişkili olduğu düşünülmektedir. Bu konuda elde veri bulunmamasına karşın

eşlerin yaklaşık olarak aynı eğitim düzeyinde olma olasılıkları yüksektir. Sonuçlar, eğitim düzeyi düşük erkeklerin çocuk bakımı ve eğitimi konusuna daha tutucu yaklaşımları ve eşlerine bu konuda yardımcı olmamaları ile açıklanabilir. Eğitim düzeyi yükseldikçe erkeklerin geleneksel cinsiyet rollerinde gösterdikleri esneklik ile, eşlerine çocuk bakımı ve ev işleri konusunda daha çok destek verdikleri düşünülmektedir.

Çizelge 9'da farklı eğitim düzeyinden annelerin PARI tutum ölçeğinin alt boyutlarından aldıkları puanların ortalamaları verilerek, annelerin eğitim düzeyi ile çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişki özetlenmektedir. Analize belirli bir tutuma karşı eğilim gösteren anneler dahil edilerek, birden fazla tutuma eğilim gösteren anneler dışarda bırakılmıştır (N=61).

Çizelge 9
Annelerin Eğitim Düzeyi ve PARI Tutum Ölçeğinin Alt Boyutlarından
Alınan Puanların Ortalaması

	İlkokul Çıkışlı Anneler	Ortaokul Çıkışlı Anneler	Lise Çıkışlı Anneler	Üniversite Çıkışlı Anneler
Koruyucu Tutum	16.4	13.4	12.7	11.1
Yetkin Tutum	12.4	14.2	15.5	17.6
İlgisiz Tutum	12.4	12.4	12.3	10.3
Otoriter Tutum	24.0	17.0	16.5	13.9

N=61; Koruyucu tutum için $f=4.51$; $sd=3$; $p=.0065$; Yetkin tutum için $f=9.32$; $sd=3$; $p=.0000$; İlgisiz tutum için $f=2.2$; $sd=3$; $p=.001$; Otoriter tutum için $f=7.73$; $sd=3$; $p=.0002$.

Annenin yaşı: Araştırmada yer alan anneler yaşlarına göre üç guruba ayrılmışlardır. Birinci gurubu 20-29 , ikinci gurubu 30-39 yaş arasındaki anneler, üçüncü gurubu ise 40 yaşın üstündeki anneler oluşturmaktadır. Annelerin yaşı ile yetkin, otoriter ve ilgisiz anne tutumlarına gösterilen eğilim arasında ilişki bulunmadığı belirlenmiştir. Koruyucu annelik tutumuna ise ilk iki grupta, üçüncü guruba göre daha fazla rastlandığı görülmüştür. Gurup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak yüksek düzeyde anlamlılık göstermemektedir.

Çocuğun yaşı: Çocukların yaşı büyüdükçe, annelerin PARI tutum ölçeğinin çocuk yetiştirme tutumlarına ilişkin alt boyutlarından aldıkları puanların ortalamasında yükselme olduğu saptanmıştır.

Beklenenin tersine, çocukların yaşı büyüdükçe, annelerin daha koruyucu tutum içine girdikleri gözlenmiştir. 3, 4, 5 ve 6 yaşında çocuğu olan annelerin koruyucu annelik boyutundan aldıkları puanların ortalaması sırasıyla, 32.2, 38.9, 41.2 ve 43.0'dır. Ortalamalar arasındaki fark istatistiksel olarak da anlamlıdır($f=3.42$; $sd=3$; $p=.02$).

Yetkin annelik tutumuna eğilim de çocuğun yaşı ile orantılı bir şekilde artmaktadır. Ortalamalar 3, 4, 5 ve 6 yaş için sırasıyla 21.3, 23, 23.8 ve 25'tir ($f=2.43$; $sd=3$; $p=.07$). İstatistiksel anlamlılık düzeyi düşük olmakla beraber, otoriter yaklaşıma olan eğilimin de çocuğun yaşı ile orantılı olarak arttığı saptanmıştır.

Bu sonuç, küçük çocukların daha özgür bırakılması, çocukların yaşı büyüdükçe, annelerin çocuk eğitimine ağırlık vererek, tutumlarını belirlemeleri ve tutumlarında kararlılık göstermeleri ile açıklanabilir. Daha önce de değinildiği gibi, batı toplumlarının tersine, Türkiye'de okul öncesi çocuk özgür bırakılmakta, yaramazlık ve şımarıklık hoş görülmekte, çocukların yaşı büyüyüp, ilkokul çağına

geldiklerinde, çocuklar disipline edilmeye çalışılmaktadır. Araştırmanın ilkökul çocuklarının annelerini de kapsaması durumunda farkın daha belirgin olacağı beklenmektedir. Anaokulu çağında çocuğu olan annelerin "ilişkiyi nasıl başlatırsam öyle devam eder" şeklinde bir kaygılarının olmadığı çocuklarını zaman içinde yavaş yavaş disipline etme yoluna gittikleri düşünülebilir. Ayrıca çocukların yaşı ilerledikçe, kişiliklerinin belirlenmesi ve ilişkiye aktif katılımları ile anneleri etkilemeleri ve bunun sonucunda anne tutumlarının belirlenmesi de söz konusu olabilir. Bir başka deyişle, araştırmadan elde edilen sonuç, başlangıçta durum ve zamana göre esneklik gösteren anne tutumlarının, çocuğun yapısını ve gereksinimlerini kavradıkça, durumsal değişikliklerden daha zor etkilenecek, çocuğa uygun şekilde tutarlılık göstermekte olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Çocuğun cinsiyeti: Annelerin yetkin, otoriter ve ilgisiz annelik olarak nitelenen çocuk yetiştirme tutumlarının, kız ve erkek çocuklar için farklılaşmadığı, yalnız kız çocuklara erkek çocuklara oranla daha koruyucu bir tutum içinde bulunduğu belirlenmiştir. PARI tutum ölçeğinin koruyucu annelik alt boyutundan alınan puanların ortalaması kız ve erkek çocuklar için istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir. Bu alt boyuttan kızı olan annelerin aldıkları puanların ortalaması 13.0, oğlu olan annelerin aldıkları puanların ortalaması 10.44'tür ($f=7.07$; $sd=1$; $p=.01$).

Koruyucu tutumu belirleyen maddelerin bir bölümünün içeriği, annelerin çocuklarını, çocukların kendilerine olan güvenlerini sarsacak güç işlerden sakınmaları, onların düş kırıklığına uğramaması için çaba göstermeleri şeklindedir. Kız çocuğuna sahip olan annelerin bu soruları daha yüksek oranda onaylamaları, kız çocuklarına daha yumuşak yaklaşıldığı, onların özgüvenini sarsmaktan, onları incitmekten kaçınıldığı izlenimini vermektedir. Oysa Rothbart ve Maccoby (1966), anababaların karşı cinsten çocuklarına daha yumuşak ve sevecen davrandıklarını

belirtmektedirler. Mevcut araştırmadan elde edilen bulgular, bunun tersini destekler niteliktedir.

Koruyucu annelik tutumunu ölçen maddelerin bir bölümü de boşa geçen dakikaların geri dönmeyeceği, çocuğun bunu bir an önce kavrayarak, zamanını iyi değerlendirmeyi öğrenmesi gerektiği şeklinde bir içerik taşımaktadır. Kız çocukların annelerinin bu konuyu daha fazla onaylamalarının, annelerin bu soruları yanıtlarken, çocukları ile daha fazla birlikte oldukları ev ortamını baz almalarından kaynaklandığı ve ev ortamında kız çocuklardan daha fazla iş ve yardım bekleniyor olmasının ortalamaları etkilediği düşünölmektedir. Sonuçlar, ev ortamının baz alınmasından kaynaklanmıyor ise, kız ve erkek çocuklara zamanı değerlendirmenin öğretilmesi konusunda farklı standart uygulanmasının mantığını açıklamak çok güçtür.

Sosyal destek: Evde çocuklarının bakımını eşleri veya eşlerinin dışında bir yetişkinle paylaştıklarını belirten annelerin, koruyucu ve otoriter yaklaşımlarında düşüş, yetkin yaklaşımlarında artış olduğu belirlenmiştir. Ortalamalar arasındaki fark istatistiksel olarak da anlamlı sayılabilecek düzeydedir. (koruyucu annelik için $f=4.34$; $sd=1$; $p=.04$, otoriter annelik için $f=3.84$; $sd=1$; $p=.05$ ve yetkin annelik için $f=2.92$; $sd=1$; $p=.09$).

Stresörler: Annelerin son beş yıl içinde yaşadıklarını belirttikleri kötü olaylarla, çocuk yetiştirme tutumları arasında ilişkiye rastlanmamıştır. Yalnız, son beş yıl içinde eşlerinden iş veya benzer nedenlerle ayrı kaldıklarını belirten ve bunu kötü bir olay olarak niteleyen kişilerin, eşleriyle çatışma düzeylerinin yüksek olduğu belirlenmiştir.

Soru fomunda, eşe çatışma başlığı altında yer alan ve eşlerinden ayrı kaldıklarını ifade eden kişilerin onayladıkları sorular daha çok, eşlerin çocuk

bakımı ve eğitiminde üzerlerine düşen görevi yapmadıklarına ilişkin sorulardır. Eşinden ayrı kalan kişilerin çocuk bakımı ve eğitiminde kendilerini yalnız hissedip, zorlanmaları ve dolayısıyla bu soruları onaylamaları doğaldır.

Coletta (1969), isole ve parçalanmış ailelerde çocuklara karşı en katı kuralların uygulandığına ve otoriter davranıldığına ilişkin bulgular elde etmiştir. Ancak mevcut araştırmada yer alan örnekleme, eşinden ayrı kaldığını belirten annelerin çocuklarına karşı tutumlarında fark gözlenmemiştir. Çocuklara karşı tutumlarda fark gözlenmemesi hem örnekleme parçalanmış aile olmamasından hem de Türk toplumunda sosyal ilişkilerin batıya oranla daha yoğun yaşanarak, Coltta'nın belirttiğinin aksine eşinden ayrılan veya ayrı kalan annelerin izole bir yaşam sürmemesinden kaynaklanıyor olabilir. Ancak Türkiye'de genel olarak babaların otorite kaynağını oluşturduğu düşünülecek olursa, babanın yokluğunda bu görevi annenin üstlenerek, çocuklarına daha otoriter yaklaşımları beklenebilecekken, mevcut araştırmada böyle bir sonuca da rastlanmamıştır.

IV.2.2. Kendi Yetiştiriliş Tarzlarının Etkisi:

Annelerin kendi yetiştiriliş tarzları konusunda bilgi edinmek, gerek bir nesil önce kullanılan yetiştirme tutumları, gerekse ne tür tutumların onay gördüğü konusunda bir fikir vermektedir. Ancak bu bölümün hazırlanışı sırasında yaşanan bir çelişki, annelerin çocuk yetiştirme tutumları ile kendi yetiştiriliş tarzlarını her boyutta, bire bir karşılaştırma amacına gölge düşürmüştür. Şöyle ki, mevcut araştırmada kullanılan soru formu geliştirilirken, kişilerin kendi yetiştiriliş tarzlarının sorgulandığı bölümde, PARI tutum ölçeğinde yer alan aşırı annelik boyutu, yanlış algılanarak, Maccoby ve Martin'in çocuk yetiştirme tutumu boyutlarından biri olan, çocuğun her türlü davranışını hoş gören, fedakar, kontrol kullanmayan müsamahakar annelik ile eşdeğer olarak nitelendirilmiştir. Dolayısıyla bu

bölümde kişilere, annelerinin tutumları konusunda verilen seçeneklerde koruyucu annelik yerine müsamahakar annelik yer almıştır. Sonuçta, koruyucu annelik boyutundan yüksek puan alan annelerin, kendi anneleri tarafından benzer şekilde yetiştirilip yetiştirilmedikleri konusunda veri toplanamamıştır. Ancak annesini müsamahakar olarak nitelendiren kişilerin otoriter annelik boyutundan aldıkları puanlar baz alınarak annelerine benzer tutum içinde olup olmadıkları konusunda fikir edinilebilmektedir. Çünkü Maccoby ve Martin'in sınıflandırmasında yer alan müsamahakar annelik tutumu (sevgi boyutu yüksek, kontrol boyutu düşük), otoriter annelik tutumunun (sevgi boyutu düşük, kontrol boyutu yüksek) tam tersi boyutları içermektedir. Bu kuramsal temele dayanarak, otoriter annelik boyutundan düşük puan alan kişilerin müsamahakar anneliğe eğilimleri olabileceği şeklinde bir yorum getirilmesinde sakınca görülmemiştir.

Annelerin kendi yetiştiriliş tarzları ile çocuklarına karşı tutumları arasındaki ilişki istatistiksel olarak yüksek düzeyde anlamlı sayılmayabilir. Çünkü bu konudaki analizin, tutum ölçeğinin yalnız bir boyutundan yüksek puan alan annelerle yürütülmesinin daha açıklayıcı bilgiler vereceği düşünülerek, örneklem sayısı 61 kişi ile sınırlandırılmıştır. Ancak bu durum da istatistiksel olarak yüksek düzeyde anlamlı sonuçlar elde edebilmekte yetersiz kalmaktadır. Yine de PARI tutum ölçeğinin alt boyutlarından alınan puanların ortalamalarının, annelerin kendi yetiştiriliş tarzlarından etkilenecek farklılaştığı söylenebilir. Annelerin kendi annelerinden, babalarına oranla daha çok etkilendikleri görülmektedir. Bu olgu, organizmik model çerçevesinde, kişilerin aynı cins ebeveynle kurdukları özdeşim şeklinde açıklanabilir. Sosyal öğrenme kuramı ise aynı olguyu, toplumsallaşma süreci içinde annenin oynadığı birincil rol sonucu, çocuk yetiştirme tutum ve davranışları konusunda annelerin taklit edilip, model alınması ile açıklayabilir.

Annelerin çocuk yetiştirme tutumları ile kendi yetiştiriliş tarzları arasındaki ilişkinin yönü şu şekildedir. Annelerini müsamahakar olarak nitelendiren kişilerin, yetkin yaklaşıma daha eğilimli oldukları (yetkin yaklaşım boyutundan alınan puanların ortalaması 17.0), bu gurubu annelerini yetkin olarak niteleyen kişilerin izlediği (15.8), anneleri otoriter olan kişilerin ise en düşük puanları aldıkları (14.5) gözlenmektedir ($f=2.17$; $sd=2$; $p=.1$). Yukarıda değinildiği gibi annelerini müsamahakar olarak niteleyen kişiler, otoriter annelik boyutunda en alt sırada yer almakta ve kendi yetiştiriliş tarzlarıyla çocuk yetiştirme tutumları bir paralellik göstermektedir.

Annelerin koruyucu annelik tutumundan aldıkları puanlar, kendi yetiştiriliş tarzlarından en az etkilenen tutumun koruyucu annelik olduğunu göstermektedir. Annesi otoriter olan kişilerin koruyucu annelik tutumuna daha eğilimli oldukları (bu gurubun koruyucu annelik boyutundan aldığı puanların ortalaması 13.3'tür), bu gurubu annesi yetkin olan kişilerin izlediği (12.7) ve annesi müsamahakar olan kişilerin bu tutuma daha az eğilimli oldukları (11.2) söylenebilir. Ortalamalar arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı değildir($f=1.44$; $sd=2$; $p=.2$).

Annelerini otoriter olarak niteleyen kişilerin, ilgisiz annelik boyutundan aldıkları puanların ortalaması 13.0'dır. Onları, 12.6 ortalama puan ile, annelerini müsamahakar olarak niteleyen kişiler izlemektedir. Annelerini yetkin olarak niteleyen kişilerin bu konuda en düşük puanı aldıkları gözlenmektedir (11.0). Ortalamalar arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı sayılabilir ($f=2.67$; $sd=2$; $p=.07$).

Otoriter annelik boyutundan yüksek puan alan kişilerin annelerini daha çok otoriter ve yetkin olarak niteledikleri görülmektedir. Annelerini otoriter olarak niteleyen kişilerin otoriter annelik alt boyutundan aldıkları puanların ortalaması 16.6, yetkin olarak niteleyenlerin ise 16.7'dir. Annelerini müsamahakar olarak

niteleyen kişilerin ortalamaları 14.4 ile diğer iki guruptan farklılaşmaktadır. Ancak bu fark da istatistiksel olarak anlamlı değildir ($f=1.1$; $sd=2$; $p=.3$).

Tek bir tutuma eğilim gösteren kişilerin seçilerek örneklem sayısının 61 kişiye düşürüldüğü durumda, annesini ilgisiz olarak niteleyen kişiye rastlanmamıştır. Bu nedenle annelerin ilgisiz tutumunun kişilere nasıl yansıdığı açık değildir. Ancak bu kişilerin belli bir tutuma karşı eğilim göstermediği, olasılıkla tutumlarında tutarsızlık gösterdikleri düşünülebilir.

Annelerini otoriter, müsamahakar ve yetkin olarak niteleyen kişilerin, eşleriyle, çocuk bakımı ve eğitimini paylaşamamaktan ötürü yaşadıkları çatışma düzeyi de farklılaşmaktadır. Annelerini otoriter olarak niteleyen kişilerin bu alt boyuttan aldıkları puanların ortalaması 13.8, müsamahakar olarak niteleyenlerin 12.8 ve yetkin olarak niteleyenlerin 11.3'tür. Ortalamalar arasındaki fark istatistiksel olarak da anlamlı sayılabilir ($f=2.87$; $sd=2$; $p=.06$).

Özetlenecek olursa, müsamahakar annelerin yetiştirdiği kişilerde öncelikle müsamahakar anneliğe ikinci olarak da yetkin anneliğe karşı eğilim görülmektedir. Otoriter annelerce yetiştirilen kişilerin otoriter veya yetkin yaklaşım içinde oldukları, anneleri yetkin olan kişilerin ise ilgisiz annelik tutumu dışında kalan tutumlardan birine yönelebildikleri belirlenmiştir. İlişkilerin yönünden, anne tutumlarının tam anlamıyla özümsemiş sayılamayacağı görülmekle birlikte, kişilerin kendi yetiştiriliş tarzlarının tersi sayılabilecek tutumlara eğilim göstermedikleri açıktır.

Annelerin çocuk yetiştirme tutumları ile babalarından gördükleri yaklaşım arasında belirgin ilişkilere rastlanmamaktadır. Yalnız otoriter tutuma eğilimi olan kişilerin babalarının daha çok ilgisiz kişiler oldukları gözlenmiştir. ($f=2.02$; $sd=3$; $p=.1$).

Annelerin kendi anne ve babalarının çocuk yetiştirme tutumlarını onayladıkları ve onaylamadıkları durumda, çocuk yetiştirme tutumlarının anababalarına benzerliği çift yönlü varyans analizi ile incelenmiştir. Bu analize örneklemin tamamı katılmıştır (145 kişi), çünkü anne ve babasını tutumlar konusunda dört kategoride niteleyen ve bu tutumları onaylayan ve onaylamayan kişiler araştırıldığında örneklemin eşit olmayan sekiz guruba ayrılması söz konusu olmaktadır ve 61 kişi (tutumlarında kararlılık gösteren kişiler) ile böyle bir çalışmadan sonuç almak olası değildir. 145 kişi ile yapılan inceleme sonucunda da tüm boyutlarda farklılaşma gözlenmemektedir. Farklılaşma ilgisiz ve otoriter annelik boyutlarında belirmiştir. Aşağıda istatistiksel olarak anlamlı sayılabilecek ilişkiler özetlenmektedir.

İlgisiz annelik boyutundan alınan puanların ortalamaları, kişilerin annelerinin yaklaşımını onayladıkları ve onaylamadıkları durumda farklılaşmaktadır. Annesini otoriter olarak niteleyen ve bunu onaylamayan kişilerin, bu boyuttan aldıkları puanlar annelerini onaylayanlara oranla daha yüksektir. Bu sonuç, otoriter anneye sahip olan kişilerin kontrole duydukları tepki ile, kendi çocuklarını kontrol etmeyi reddetmeleri şeklinde açıklanabilir. Bu sonuç batı kaynaklı kuramlarla uyusuna içindedir. Çünkü otoriter annelikte ve ilgisiz annelikte çocuklara düşük düzeyde sevgi gösterilir (Türkiye'de otoriter annelikte sevgi boyutunun düşük olmadığı tartışılmaktadır). Sevgi gösterme boyutu ele alındığında kişilerin anneleri ile tutumları uyusuna içindedir, yani annelerin davranışı bir şekilde özümsemiştir. Ancak otoriter davranışları onaylamamanın kişileri ilgisiz anneliğe götürdüğü düşünülmektedir.

Annesini ilgisiz olarak niteleyen beş kişiden beşi de annesinin tutumunu onaylamamaktadır. Ancak ilgisiz annelik boyutundan aldıkları puanlar diğer tüm annelerin (annelerini otoriter, müsamahakar, yetkin olarak niteleyen, bu durumu

onaylayan ve onaylamayan) puanlarından daha yüksektir. Gurup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak da anlamlıdır ($f=2.6$; $sd=4$; $p=.03$). Bu kişilerin, annelerini onaylamamalarına rağmen, bu boyuttan en yüksek puanları almaları, annelerin kendi yetiştiriliş tarzlarından ister istemez etkilendiklerini göstermektedir.

Annelerinin otoriter yaklaşımını onaylayan kişilerin, otoriter annelik boyutundan aldıkları puanlar, annelerini onaylamayanlara oranla daha yüksektir. Annesinin yetkin olduğunu belirten ve bunu onaylamayan annelerin otoriter annelik puanları da yüksektir. Annesinin ilgisiz olduğunu belirten ve bunu onaylamayan kişilerin (zaten bu tutumu onaylayan anne yoktur) de otoriter annelik boyutundan aldıkları puanlar yüksektir ($f=3.54$; $sd=4$; $p=.009$). Yukarıda da değinildiği gibi, otoriter anne tutumu, onay görmediği durumlarda ilgisiz anneliğe eğilimi arttırırken, ilgisiz annelik de onay görmediği durumda otoriter tutuma eğilimi arttırmaktadır. Sevgi boyutu sabit tutulduğunda bu kez de annelerin ilgisiz olmalarına duyulan tepki kişileri otoriter davranmaya yöneltmiş olabilir. Annesini otoriter ve ilgisiz olarak niteleyen kişilerin, annelerini onayladıkları ve onaylamadıkları durumda, otoriter annelik ve ilgisiz annelik alt boyutundan aldıkları puanların ortalamaları Çizelge 10'da özetlenmektedir.

Genel olarak kişiler, babalarının çocuk yetiştirme tutumlarından etkilenmemektedirler. Yalnız babalarını ilgisiz olarak nitelendiren kişilerin de (bu tutum kimse tarafından onaylanmamıştır), annelerini ilgisiz olarak nitelendirenler gibi otoriter tutuma eğilimleri diğer guruplardan daha fazladır. Aradaki fark istatistiksel olarak anlamlı sayılabilecek düzeyde değildir.

Çizelge 10

Annelerini Otoriter ve İlgisiz Olarak Niteleyen Kişilerin Aynı Tutumlara
İşaret Eden Alt Boyutlardan Aldıkları Puanlar

		Otoriter Annelik Boyutundan Alınan Puanlar	İlgisiz Annelik Boyutundan Alınan Puanlar	N
Annesini Otoriter Olarak Niteleyen Kişiler	Otoriter Yaklaşımı Onaylayanlar	1.47	0.08	5
	Otoriter Yaklaşımı Onaylamayanlar	0.33	0.71	25
Annesini İlgisiz Olarak Niteleyen Kişiler	İlgisiz Yaklaşımı Onaylayanlar	-	-	-
	İlgisiz Yaklaşımı Onaylamayanlar	1.51	1.80	5

Otoriter annelik boyutundan alınan puanlar için $f=3.54$; $sd=4$; $p=.009$.
İlgisiz annelik boyutundan alınan puanlar için $f=2.66$; $sd=4$; $p=.03$.

Kuramsal olarak, çocukluk yıllarında dahi bir davranışın taklit edilmesi, biriyle özdeşim kurulması için bazı kriterlerin olması gerekir. Anne ve babalar, daha önce de değinildiği gibi, genellikle çocuklarının kendilerini taklit etmesi için yeterli özelliklere sahiptirler (güç kaynağı ile özdeşim, rakiple özdeşim, sevgi kaynağı ile özdeşim vb.). Ancak çocuklar taklitlerinde seçici olabilmektedirler. Kişiler sevgi boyutunda anneleri ile benzerlik göstermekle birlikte, aynı kişilerin kontrol boyutunda annelerine benzer tutum içinde olmaları, annelerini bu konuda onaylayıp onaylamamalarına bağlıdır.

Kişilerin kendi anababaları dışında bakım ve eğitimleri ile ilgilenen kişilerin tutumlarından da benzer şekilde etkilendikleri görülmektedir. Bu kişiyi ilgisiz olarak niteleyen annelerin ilgisiz annelik ve otoriter annelik tutumundan aldıkları puanlar diğer guruplardan daha yüksektir. Bu gurubu otoriter tutuma maruz kalan

anneler izlemektedir. Gurup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak da anlamlıdır($f=3.39$; $sd=3$; $p=.02$).

Kısaca denebilir ki, annelerin hiçbiri sevgi boyutunda, kendi yetiştiriliş tarzının tersi bir tutum göstermemekte, kontrol boyutunda ise anne, baba veya onu yetiştiren bir diğer kişinin tutumunu onayladığı durumda benzer, onaylamadığı durumda ise aksi tutum içine girmektedir.

IV.2.3. Çocuğun Mizacının Etkisi:

Annelerin, koruyucu annelik boyutundan aldıkları puanlar, "kolay çocuk", "yavaş ısınan çocuk" ve "zor çocuk" kategorisindeki çocuklar için önemli oranda farklılaşmamaktadır. "Zor" çocuğa sahip annelerin bu boyuttan aldıkları puanların ortalaması, diğer iki guruba oranla biraz daha yüksektir. Ortalamalar sırasıyla kolay, yavaş ısınan ve zor çocuk için 12.5, 12.3 ve 13.5'tir.

"Yavaş ısınan" çocukların anneleri yetkin annelik boyutundan diğer guruplara oranla daha yüksek puanlar almışlardır. Gurup ortalamaları kolay, yavaş ısınan ve zor çocuk için sırasıyla, 14.3, 16.5 ve 14'tür($f=5.53$; $sd=2$; $p=.006$). Sonuç, kuramsal temel içinde aldığı yer açısından da anlamlıdır. Anneler zor çocuklara daha az sevgi gösterirken, yavaş ısınan çocuklardan sevgi esirgenmez, yani yetkin yaklaşımdaki sevgi boyutu bu tür çocuklar için uygundur. Aynı zamanda yavaş ısınan çocuklar için, zor çocuklara kullanılan yüksek düzeyde otorite veya kolay çocukların annelerinden beklenen düşük düzeydeki kontrolün yerini yetkin yaklaşım için tanımlanan kabul edilebilir düzeyde kontrol almaktadır.

İlgisiz annelik boyutundan yüksek puan alan kişilerin çocuklarını "zor" çocuk olarak niteledikleri belirlenmiştir. Ortalamalar arasındaki fark istatistiksel olarak yüksek düzeyde bir anlamlılığa erişmemektedir, ancak yine de üzerinde

konuşulabilecek düzeydedir. "Kolay", "yavaş ısınan" ve "zor" çocuk için ortalamalar sırası ile, 10.2, 11.5 ve 13.3'tür($f=2.49$; $sd=2$; $p=.09$). Bu sonuç bazı araştırma bulgularına ters düşmektedir. Moss ve Robson'un 1968, Korner'in 1971 yılında bebeklerle yaptıkları araştırmalardan, çok uslu ve kolay bebeklere daha az ilgi gösterildiği şeklinde bulgular edinilmiştir(Korner, 1974). Bates ise 1980 yılındaki araştırmasında, zor çocuklara çok daha otoriter yaklaşıldığını gözlemiştir. Diğer araştırma bulguları ise sonucu desteklemektedir. Örneğin, Martin'in 1981 yılında, 10 ve 42 aylık çocuklarla ailelerini incelediği araştırmasında, uyumsuz çocukların ailelerinin çocuklarını daha çok ihmal ettiklerini belirlemiştir. Maccoby ve Jacklin 1984'te, Bates'in araştırmasını tekrarlayarak 6, 12 ve 18 aylık çocukları incelemişler ve ilk aylarda anne tutumlarında önemli bir fark olmadığını, yalnız zor çocukların yatıştırılmak üzere daha çok kucağa alındıklarını saptamışlardır. 12. ayda anne tutumlarında gözle görülür farkların oluştuğunu ve zor çocukların annelerinin çocuklarına sosyalizasyon için daha az zaman ayırdıklarını, 18. ayda çocukların daha zor ve asosyal olmaları ile annelerin de daha ilgisiz bir yaklaşım içine girdiklerini belirtmişlerdir (Maccoby ve Martin, 1983). Campbell 1979 yılında yaptığı araştırmasında, 3 aylıkken çocuklarının zor mizaçlı olduğunu belirten annelerin, 3. ve 8. aylarda çocuklarına daha az tepki verdiklerini belirlemiştir(Belsky, 1984). Kochanska ve arkadaşları 1989 yılında yaptıkları araştırma sonuçlarına dayanarak, annelerin annelik rolünden tatmin olmaları ile çocuğun uyum davranışı arasında korelasyon olduğunu belirtmişler ve uyumsuz çocukların annelerinin otoriter olabileceği gibi, çocukla baş edemeyeceği duygusuna kapılan annelerde, bu eğilimin ilgisiz anneliğe kayabileceği fikrini öne sürmüşlerdir(Ambert, 1992).

Otoriter annelik boyutundan yüksek puan alan annelerin daha çok zor ve kolay çocuğa sahip oldukları belirlenmiştir. Zor çocuğu dengeye çekebilmek için otoriter davranıldığına ilişkin örnekler benzer araştırmalar bölümünde ve yukarıda yer almaktadır. Kolay çocuklara otoriter davranılmasının nedenini açıklamak

zordur, ancak korelasyonlarda sebep sonuç ilişkisi belirlenmediği için, otoriter annelerin çocuklarının anne baskısı altında kolay çocuk olarak nitelenebilecek kişilik yapıları geliştirmiş olabilecekleri düşünülebilir. Baldwin, otoriter yaklaşım içindeki annelerin çocuklarının, özgün kişilik yapılarından uzaklaşıp, pasif bir kişilik geliştirdiklerini ve aşırı itaatkar olduklarını belirtmiştir(Maccoby ve Martin, 1983). Çünkü bu yaklaşım şeklinde çocuklara sürekli olarak ne yapmaları gerektiği söylenmekte ve çocukların hür iradesi baskı altına alınmaktadır. Sonuçta ailede düzen sağlamak uğruna çocuklar ağır bir bedel ödemektedirler. Mevcut araştırmada da, otoriter annelik sonucunda, çocukların düzenli ve itaatkar davranmalarının, onların kolay çocuk gurubunda yer almalarına neden olabileceği düşünülmektedir.

Özetlenecek olursa annelerin, kolay olarak nitelenen çocuklara otoriter, yavaş ısınan çocuk olarak nitelenen çocuklara yetkin, zor olarak nitelenen çocuklara ise ya otoriter yada ilgisiz yaklaşım içinde oldukları belirlenmiştir. Bu tür bir ilişkide, hem annenin tutumunun çocuğun kişilik ve davranış biçimini etkileyebileceği hem de çocuğun mizacının annenin tutumunu etkileyebileceği düşünülebilir.

IV.2.4. Çocuk Gelişimine İlişkin Bilgi Düzeyinin Etkisi:

Annelerin çocuk gelişimine ilişkin bilgi düzeyleri ile çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişki hem 60 soruluk standart PARI tutum ölçeği, hem de faktör analizi sonucu kısaltılan 29 soruluk kısaltılmış PARI tutum ölçeği ile araştırılmıştır. 60 maddelik ölçek kullanıldığı durumda, sorulara doğru yanıt vermek ile çocuk yetiştirme tutumları arasında yüksek düzeyde anlamlı sayılabilecek ilişkilere rastlanmamakla birlikte yetkin annelerin daha fazla, ilgisiz

annelerin ise diğerlerine oranla daha az soruya doğru yanıt verdikleri gözlenmiştir. Yetkin annelik boyutundan yüksek puan alan annelerle düşük puan alan annelerin doğru olarak yanıtladıkları soruların miktarı istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma göstermektedir ($f=4.1$; $sd=1$; $p=.05$). İlgisiz annelik boyutundan yüksek puan alan annelerin doğru yanıtları, bu boyuttan düşük puan alan annelere oranla daha düşüktür. Aradaki fark istatistiksel olarak yüksek düzeyde anlamlılığa sahip değildir ($f=2.68$; $sd=1$; $p=.1$). Bu analizde aşırı beklentiler ile çocuk yetiştirme tutumları arasında ilişki kaydedilmemiştir. Eksik beklenti ise daha çok koruyucu tutum içindeki annelerde gözlenmiştir, ama fark istatistiksel olarak anlamlı sayılabilecek düzeyde değildir.

Yukarıdaki sonuçların, annelerin çocuk yetiştirme tutumları açısından homojen guruplanamamasından kaynaklandığı düşünülerek, aynı analiz 29 soruya indirilen ölçek kullanılarak tekrarlanmıştır. Bu durumda, yetkin annelerin yanlış olarak yanıtladıkları soruların diğer annelere oranla çok az olduğu ($f=7.32$; $sd=1$; $p=.01$), eksik beklenti puanları açısından da diğer guruplardan ayrıldıkları ($f=3.65$; $sd=1$; $p=.06$) belirlenmiştir. Otoriter annelerin yanlış olarak yanıtladıkları soru sayısı diğer guruplardan daha fazladır.

Bilgi düzeyi ile çocuk yetiştirme tutumları arasında belirlenen ilişki, eğitim düzeyi ve çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişki ile paraleldir. Annelerin çocuk gelişimine ilişkin bilgi düzeyleri ile eğitimleri arasındaki ilişki araştırıldığında da anlamlı sonuçlar elde edilmiştir. Üniversite çıkışlı annelerin doğru yanıtladıkları soru adedi diğer guruplardan daha fazladır ($f=2.82$; $sd=3$; $p=.04$). Yanlış yanıtlar ise eğitim düzeyi yükseldikçe daha belirgin bir düşüş göstermektedir ($f=3.31$; $sd=1$; $p=.02$). Annelerin ilkokul, ortaokul veya lise çıkışlı olmalarının çocuk gelişimine ilişkin bilgi düzeylerini fazla etkilemediği, üniversite mezunu annelerin diğer üç guruptan belirgin şekilde ayrıldığı görülmektedir. Üniversite mezunu annelerin tamamının, çocuk bakımı ve gelişimine ilişkin kitap

okumaları ve yazılı basında konuyla ilgili yayınları izlemelerinin bu duruma etken olduğu düşünülmektedir.

IV.2.5. Çocuk Yetiştirme Tutumlarına Etki Eden Faktörlerin Kendi Aralarındaki Etkileşimler:

Bu bölümde, araştırmanın birincil amacı olan, çocuk yetiştirme tutumlarına etki eden faktörler dışında, elde edilen bazı bilgiler ve bazı faktörler arasındaki ilişkiler sunulacaktır. Bu bilgilerin önceki bölümlerde akla gelen sorulardan bir kısmına yanıt oluşturabileceği umulmaktadır.

Çocuk sayısı açısından iki nesil arasında kıyaslama: Annelerin demografik özellikleri sunulurken, iki nesil arasında çocuk sayılarında azalma görüldüğü belirtilmiştir. Kuşkusuz kişilerin çocuk sayılarında artış olabilir ama mevcut durum annelerin bir nesil önceyle kıyaslandığında daha az çocukla yetindiklerini göstermektedir. Çünkü, yaş ortalamasının 32 olduğu düşünüldüğünde % 50.3 olan tek çocuk sahibi olma oranının, % 6'lara inmesi pek olası görünmemektedir. Ayrıca örnekleme yaş büyüdükçe, çocuk sayısındaki oranlar değişmemektedir. 20-29 yaş arası tek çocuklu olma oranı %50 iken, 30-39 yaş arası bu oran %50.4, 40 yaş üstünde ise % 50'dir.

Örnekleme oluşturan kişilerin anne ve babalarının çocuk yetiştirme tutumları açısından kıyaslanması: Bir nesil önce anne ve babaların çocuk yetiştirme tutumları konusunda farklılaştıkları gözlenmiştir. Babasını ilgisiz olarak niteleyen kişiler, annesini ilgisiz olarak niteleyenlerin iki katından fazladır. Müsamahakar tutum dışında diğer konularda da anne ve baba tutumları farklılaşmaktadır. Babaların annelere kıyasla daha otoriter (3:5 oranında), annelerin babalara kıyasla daha yetkin (yaklaşık 8:5 oranında) tutum içinde

oldukları gözlenmektedir. Anne baba tutumları arasında belirlenen fark istatistiksel olarak da yüksek düzeyde anlamlıdır (Chi kare=47.08; sd=12; p=.00000).

Kitle iletişim araçlarından yararlanma oranları: Kitle iletişim araçlarından yararlanma oranlarının hem kitle iletişim aracının türü hem de annelerin eğitim düzeyi ile ilişkili olduğu belirlenmiştir. Daha önce, çocuk gelişimine ilişkin bilgiler içeren radyo ve televizyon programlarından annelerin %36'sının yararlanıp, %64'ünün yararlanmadığı, yazılı basından ise %8'inin yararlanıp, %92'sinin yararlanmadığı belirtilmiştir. Sözlü ve yazılı kaynaklardan yararlanma arasındaki fark istatistiksel olarak da anlamlıdır (Chi kare=7.03; sd=1; p=.008). Sözlü basından yararlanma ile annelerin eğitimi arasında ilişki yoktur. Yazılı basından yararlanma ise tahmin edilebileceği gibi eğitimle doğru orantılı biçimde artmaktadır (f=31.6; sd=3; p=.00000). Üniversite çıkışlı annelerin tamamı bu konuda yazılı basından yararlandıklarını belirtmişlerdir.

Eğitim düzeyi sabit tutulup, radyo ve televizyonda çocuk gelişimine ilişkin bilgi veren programlardan yararlanma ile bilgi düzeyi arasındaki ilişkilere bakıldığında, ortaokul ve lise çıkışlı annelerden, programları izleyenlerin izlemeyenlerden daha fazla soruya doğru yanıt verdikleri (f=2.07; sd=4; p=.08), lise ve üniversite çıkışlı annelerin ise programlardan yararlanmaları halinde yanlış yanıtlarının azaldığı (f=2.76; sd=4; p=.03) belirlenmiştir. Okuma ile aşırı ve eksik beklenti puanları arasında ilişki gözlenmemiştir. Eğitim sabit tutulduğunda bu konuda bilgi içeren yazıları okuyanlarla okumayanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı sayılabilecek bir fark oluşmamakla birlikte, kitap okuduğunu belirten ilkokul, ortaokul ve lise çıkışlı annelerin doğru yanıtlarında artış olduğu kaydedilmiştir.

Çocuk gelişimine ilişkin bilgi düzeyini etkileyen faktörler: Bu konuda en önemli etkenin eğitim olduğu belirlenmiştir. Bilgi düzeyinin eğitim dışında hangi

faktörlerden etkilendiği araştırıldığında, annelerin çalışırken çocuklarla muhatap olmasının, bilgi düzeylerini etkilemediği belirlenmiştir. Bilgi düzeyi çocuk sayısı ile doğru orantılı olarak artmaktadır. 1, 2, 3 ve 4 çocuklu annelerin doğru yanıtladıkları soruların ortalaması sırası ile 15.7, 16.7, 18.2 ve 21.5'tir. Bu konudaki farklılaşma istatistiksel olarak da anlamlıdır($f=3.06$; $sd=3$; $p=.03$). Anaokuluna gitmekte olan çocuğundan daha büyük çocuğa sahip olan annelerin eksik beklenti puanlarındaki artış dikkat çekicidir($f=3.47$; $sd=1$; $p=.06$). Bu farkın, abisi veya ablası olan bir çocuğu annelerin gözünde büyütememesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Daha önce de değinildiği gibi Altus da, büyük çocuklara yetişkinlermiş gibi davranıldığını, küçük çocuklara ise daha az sorumluluk verilip, onlardan daha az beklentide bulunulduğunu belirlemiştir(Belsky, 1961).

Annelerin kendilerine ve çocuklarına ayırabildikleri zamanı etkileyen faktörler: Annelerin kendilerine ve çocuklarına zaman ayırabilmeleri ile çalışıp çalışmamaları arasında ilişki vardır. Çalışan annelerin bu konuda verdikleri yanıtlar iş kolundaki farklılıklardan önemli düzeyde etkilenmemektedir. Çalışmayan anneler her iki konuda da zamanlarının yeterli olduğunu belirtirken, çalışan anneler zamanı yetersiz bulmaktadırlar (Kendilerine zaman ayırma için, Chi kare=14.69; $sd=5$; $p=.01$; Çocuklarına zaman ayırma için Chi kare=15.43; $sd=5$; $p=.008$). Kendilerine zaman ayıramadığını belirten annelerin başında işçi anneler, çocuklarına zaman ayıramadığını belirtenlerin başında ise memur anneler gelmektedir. Çalışan annelerin, kendilerine ve çocuklarına çalışmayan anneler kadar zaman ayıramamaları çok doğaldır. Ancak anne çocuk ilişkileri söz konusu olduğunda her zaman değinildiği gibi, çocukla birlikte geçirilen zamanın niceliğinden çok niteliği önemlidir. Zamanın doğru değerlendirilmesi ile kısa sürede yaşanacak yoğun bir ilişki, hem annenin hem çocuğun ilişkiden tatmini ile sonuçlanabilir.

Çocuk sayısı ile annelerin kendilerine ayırabildiklerini belirttikleri zaman konusunda ilişki yoktur. Aradaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı değilse de, çocuk sayısının, annelerin çocuklarına ayırdığı zamanı etkilemekte olduğu ve tek çocuklu annelerin diğer annelere kıyasla çocuklarına daha fazla zaman ayırabildiklerini belirttikleri gözlenmiştir.

Annelerin kendilerine ve çocuklarına zaman ayırabilmeleri ile sosyal destek arasında ilişki olduğu da gözlenmiştir. Çocuğun bakımını paylaşabilecekleri bir yetişkinin varlığı, annelerin kendilerine ayırdıkları zamanı etkilemezken, çocuklarını güvenle bırakabilecekleri bir yerin varlığı, etkilemektedir. Bu da evdeki paylaşımın eşit olmadığını, çocuğun bakımını eşi veya bir yakını ile paylaştığını belirten annelerin dahi çocukların bakımının büyük bölümünü üstlendiklerini düşündürmektedir. Çünkü anneler ancak çocuklarını bir başkasına güvenle bırakabildiklerinde kendilerine zaman ayırabilmektedirler.

IV.3. Sonuç ve Öneriler:

Çocuk yetiştirme tutumlarına etki eden faktörlerin araştırıldığı çalışma sonucunda, konu üzerinde en etkili faktörün annelerin eğitim düzeyi olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu, gerek yurt içinde gerekse yurt dışında yapılmış olan benzer çalışmalardan elde edilen bulgularla uyuma içindedir. Annelerin eğitim düzeyi yükseldikçe, demokratik yaklaşıma olan eğilimlerinin artmakta, geleneksel yaklaşım biçimi olarak kabul edilen otoriter tutuma eğilimlerinin azalmakta olduğu gözlenmiştir. Aynı şekilde eğitim düzeyi yükseldikçe, koruyucu annelik ve ilgisiz annelik tutumlarına olan eğilimde de düşüş olduğu kaydedilmiştir. Kuşkusuz eğitim düzeyini diğer yaşam koşullarından soyutlamak olanaksızdır, çünkü eğitim düzeyini belirleyen, kişilerin motivasyonu, içinde yetiştikleri ailenin yapısı, sosyo-ekonomik geçmişleri gibi faktörler, aynı zamanda kişilerin kurdukları ailenin

yapısını ve aile içindeki bireylerle ilişkilerini de belirlemektedir. Araştırmada eğitim düzeyi yükseldikçe annelerin çocuk bakımını ve eğitimini eşleriyle paylaştıkları ve bu paylaşımın hem eşleriyle hem çocuklarıyla ilişkilerini olumlu yönde etkilediği belirlenmiştir.

Diğer demografik özelliklerin çocuk yetiştirme tutumları üzerinde eğitim düzeyi kadar etkili olmadığı söylenebilir. Çocukların yaşı büyüdükçe ölçülen tüm tutumlar üzerindeki eğilimin belirginleştiği, yani kişilerin çocuk eğitimini ciddiye alarak tutumlarında daha kararlı davranmaya başladıkları belirlenmiştir. Bu sonucun ülkemizde çocuk eğitime batıya oranla daha geç başlanmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Araştırmada annenin yaşı ve çocuğun cinsiyetinin yalnız koruyucu annelik tutumu üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Genç annelerin diğerlerine oranla daha koruyucu tutum içinde oldukları ve yaş gurubundan bağımsız olarak annelerin kız çocuklara, erkek çocuklara oranla daha koruyucu yaklaştıkları belirlenmiştir. Bu sonuç üzerinde, kız çocukların daha yumuşak ve hassas olarak algılanmaları ve aileye daha bağlı yetiştirilmeye çalışılmalarının etkili olduğu düşünülmektedir.

Annelerin kendi yetiştiriliş tarzları da çocuk yetiştirme tutumları üzerinde etkili olmaktadır. Kişilerin bu konuda babalarından çok annelerinden etkilendiği gözlenmiştir. Bu durumun hem çocukların yetişmesinde annelerin birincil rolü üstlenmiş olmalarından, hem de kişilerin bu konuda annelerini model alma olasılıklarının yüksek olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu bulgu psikoanalitik kuram çerçevesinde aynı cins ebeveynle özdeşim, sosyal öğrenme kuramı çerçevesinde ise aynı cins ebeveynin model alınması kavramları içinde yerini almaktadır. Çocuk yetiştirme tutumları sınıflandırılırken temel alınan sevgi ve kontrol boyutlarının bu ilişkide farklı şekilde yer aldıkları görülmektedir. Annelerin sevgi boyutunda, kendi anneleri ile tam bir uyuşma içinde oldukları söylenebilir. Annelerini müsamahakar olarak niteleyen kişilerin otoriter anneliğe

en az eğilim gösteren kişiler olduğu. PARI tutum ölçeği içinde sevgi boyutunda müsamahakar anneliğe en yakın olan yetkin anneliğe eğilim gösterdikleri belirlenmiştir. Annesini otoriter olarak niteleyen kişilerden bu durumu onaylayanların otoriter ve yetkin yaklaşımlara eğilim gösterdikleri belirlenmiştir. Kişilerin kendi annelerinden etkilenmeleri çok doğaldır, fakat tek etken bu olduğunda nesiller arası gelişim söz konusu olamaz. Bu bağlamda anneleri otoriter olan kişilerden bazılarının yetkin yaklaşıma eğilim göstermeleri sevindiricidir ve eğilimlerdeki bu farkın eğitim sonucu kazanıldığı düşünülmektedir. Annelerinin otoriter tutumunu onaylamayan kişilerin ise ilgisiz annelik tutumuna daha eğilimli oldukları gözlenmiştir. Aynı şekilde annelerini ilgisiz olarak niteleyen kişilerin de otoriter anneliğe eğilimli oldukları belirlenmiştir. Bu kişilerin sevgi boyutunda anneleri ile uyuşma içinde oldukları ancak kontrol konusunda annelerine duydukları tepki sonucunda tam tersi bir tutuma yöneldikleri görülmektedir.

Çocukların mizacının anne tutumları üzerinde önemli etkileri olduğu saptanamamıştır. İstatistiksel olarak yüksek düzeyde anlamlı olmamakla birlikte, "zor" olarak nitelenen çocuklara otoriter veya ilgisiz yaklaşıldığı, "yavaş ısınan çocuk" kategorisinde yer alan çocuklara yetkin, "kolay" olarak nitelenen çocuklara ise otoriter yaklaşıldığı gözlenmiştir. "Zor" olarak nitelenen çocuklara otoriter yaklaşılması Bell'in denge modelinde öne sürdüğü, üst limiti kontrol davranışı ile açıklanabilir. Bell(1971), anababa beklentilerinin üzerinde uyumsuz ve düzensiz davranış gösteren çocukların, dengeye çekilebilmesi için anababaların normalin üzerinde kontrol kullandıklarını belirlemiştir. Aynı mizaç özelliği gösteren çocuklara ilgisiz yaklaşılması ise annelerin, uyguladıkları kontrolden sonuç alamamaları ve bundan vazgeçmeleri ile açıklanabilir. Aynı olgu farklı bir bakış açısı ile yorumlandığında, otoriter ve ilgisiz yaklaşıma maruz kalan çocukların "zor çocuk" olarak nitelenecek davranışlar içine girmeleri şeklinde de açıklanabilir. Otoriter yaklaşımla "kolay çocuk" olarak nitelenen çocuklar arasındaki enteraksiyon ise, kimi çocukların otoriter yaklaşıma tepki getirmeyip annenin

beklentilerine ve kontrole uyum sağlamaları şeklinde açıklanabilir. Baldwin, otoriter annelerin çocuklarının otoriteye itaat sonucu pasif kişilik yapıları geliştirdiklerini belirtmiştir. Bu durum annelerin çocuklarını kolay çocuk olarak algılamalarına neden olabilir. Araştırmada "yavaş ısınan" çocukların annelerinin yetkin davranışa daha eğilimli oldukları belirlenmiştir. Yavaş ısınan çocuklar için, zor çocuklara uygulanması beklenen sıkı kontrol veya kolay çocuklara uygulanması beklenen düşük kontrolün yerini, yetkin yaklaşım için tanımlanan kabul edilebilir düzeydeki kontrolün alması normaldir. Çocukların mizaç özelliklerinin anne tutumları üzerinde beklenen düzeyde etkili olmaması ve karşıt mizaçtaki çocuklara sahip kişilerin aynı yetiştirme tutumlarına eğilim göstermelerinin, araştırmanın bu aşamasında annelere (çocuklarının mizacına ilişkin) yöneltilen soruların eksikliğinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu konuda yapılacak araştırmalarda, daha kesin sonuçlar alınabilmesi için, konuyla ilgili hazırlanmış olan ölçeklerden yararlanılması önerilmektedir.

Araştırmada, annelerin çocuk gelişimine ilişkin bilgi düzeylerinin, çocuk yetiştirme tutumlarını bir ölçüde etkilediği saptanmıştır. Bilgi düzeyi arttıkça, yetkin çocuk yetiştirme tutumuna olan eğilimde artış gözlenmiştir. Annelerin çocuklarının gelişim düzeyinin üzerinde ve altında beklenti içinde olmalarının çocuklarına karşı tutumlarını fazla etkilemediği, yalnız eksik beklenti içindeki kişilerin çocuklarına karşı daha koruyucu bir tutum içinde oldukları belirlenmiştir.

Bağlamsal görüş açısından bakıldığında, tüm faktörlerin birlikte değerlendirilmesi gerektiği ve bir faktörün tutum ve değerler üzerinde etkisini belirtirken, diğerlerini gölgelememesi gerektiği gözönüne alınmalıdır. Çünkü etkileşim içindeki faktörlerin herhangi bir davranışın sebebi mi yoksa o davranış üzerinde etkili olan diğer faktörlerin bir sonucu mu olduğunu belirlemek çoğu kez olası görünmemektedir. Örneğin, çocuk gelişimine ilişkin bilgi sahibi olmak hem kişileri doğru yaklaşımlara yönelten bir etken, hem de aynı yaklaşımlar üzerinde

etkisi olduğu belirlenen eğitim faktörünün bir sonucudur. Aynı şekilde eğitim düzeyi yüksek olan kişilerin kurdukları ailelerin yapıları farklılaşmakta ve bu kişiler çocuk bakımı ve eğitimini eşleriyle paylaşmaktadırlar. Bu durumda belirlenen çocuklara karşı eşitlikçi ve demokratik yaklaşımın, eğitim düzeyinin sonucu mu, yoksa aile yapısı sonucu mu olduğuna karar vermek ve iki faktörü birbirinden bağımsız ele almak olası değildir. Sonuç olarak insan davranışları, tutum ve değerleri üzerine yapılacak araştırmalarda görüş açısının geniş tutularak, konuyla ilgili bir çok faktörün araştırmalarda yer almasına özen gösterilmesi önerilmektedir.

Yöntem ve uygulamaya yönelik önerilerin dışında, araştırma bulgularının ışığında pratiğe yönelik bazı öneriler de getirilmek istenmektedir. Tutumlar kişilerin yaşadığı pek çok deneyim sonucu oluşmaktadır ve geçmiş zamanda yaşanan deneyimleri değiştirmek olası değildir. Bu nedenle tutumlar üzerinde etkili olan faktörlerden, değiştirme şansına sahip olabileceğimiz üzerine öneride bulunulabilir. Eğitim, çocuk yetiştirme tutumları konusunda en belirgin etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitim düzeyi yükseldikçe kişilerin doğru yaklaşımlara eğilimlerinin artmakta olduğu gözlenmiştir. Herşeyden önce yüksek düzeydeki eğitimin kişilere, çocuk yetiştirme dikkat ve sorumluluk gerektiren bir iş olduğu bilincini kazandırarak, kişilerin bu yönde kendilerini geliştirmelerine olanak sağladığı düşünülmektedir. Annelerin tümüne yüksek eğitim sağlama olanağı bulunmamakla birlikte, çocuk gelişimi ve eğitimi, çocuklara karşı doğru yaklaşım biçimi gibi konuların ortaokul ve lise düzeyinde, temel eğitim kapsamında ele alınarak, gençlere bilgi verilmesinin, anababa okulları yaygınlaştırılarak, anababaların bu konularda eğitilmelerinin yararlı olacağına inanılmaktadır. Daha önce de değinildiği gibi, kitle iletişim araçlarında konuyla ilgili yayınların çekici hale getirilerek, anababaların izleyebilecekleri saatlerde yayınlanması, yazılı basında da konuya daha sık yer verilmesi önerilebilir. Bu denli önemli bir konunun gözardı edilerek, temel eğitim programlarında yer

almaması toplumsal bir eksikliğe neden olmaktadır. Oysa bu konuda gösterilecek çaba ile, yetkin çocuk yetiştirme tutumlarının yaygınlaşacağı, dolayısıyla kendine güvenli, orjinal fikirler üretebilen, yaratıcı ve sağlıklı bireylerin sayılarında artış olacağı ve bunun sağlıklı bir toplumun temellerini oluşturacağı düşünülmektedir.

ÖZET

Bu araştırmada, annelerin çocuk yetiştirme tutumlarına etki eden faktörlerin belirlenmesi ve hangi faktörlerin söz konusu tutumlar üzerinde daha etkin olduğunun ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda, özel ve kamu kuruluşlarına ait anaokulları aracılığı ile 3-6 yař arasında çocuğu olan 145 anneye ulaşılarak, kendilerinden soru formu aracılığı ile, hem çocuk yetiştirme tutumları hem de bu tutumlara olası etkileri dūřünölen faktörler konusunda bilgi alınmıştır. Soru formu annelerin demografik özellikleri, kendi yetiştiriliş tarzları, çocuk gelişimine ilişkin bilgi düzeyleri, çocuklarının mizacına ilişkin algılarını belirlemek ve çocuk yetiştirme tutumlarını ölçmek üzere hazırlanmıştır.

Araştırmadan elde edilen bulgular şöyle özetlenebilir: Çocuk yetiştirme tutumları üzerinde en etkin faktörün eğitim düzeyi olduğu, eğitim düzeyi yükseldikçe kişilerin yetkin yaklaşıma eğilimleri artarken, otoriter, koruyucu ve ilgisiz olarak nitelenen diğer tutumlara eğilimlerinin azaldığı belirlenmiştir. Eğitim düzeyi kişilerin kurdukları aile yapısını da bir ölçüde belirlemektedir. Eğitim düzeyinin yüksek olduğu ailelerde eşlerin çocuk bakımı ve eğitimini paylaştıkları ve bunun eşler arasındaki ilişki kadar anne çocuk ilişkisini de olumlu yönde etkilediği gözlenmiştir. Çocukların cinsiyetinin anne tutumları üzerinde önemli rol oynamadığı, yalnız kız çocuklara erkek çocuklardan daha koruyucu yaklaşıldığı belirlenmiştir.

Annelerin kendi yetiştiriliş tarzları da tutumları üzerinde etkili olmaktadır, ancak bu etkinin yönü, kişilerin kendi yetiştiriliş tarzlarını onaylamaları ve onaylamamaları halinde farklılaşmaktadır. Annelerinin çocuk yetiştirme tutumunu onaylayan kişilerin annelerine benzer tutumlar geliştirdikleri,

onaylamayanların ise sevgi boyutunda anneleri ile uyuşma gösterirken, kontrol boyutunda annelerine ters tutumlar içine girdikleri gözlenmiştir. Annelerinin ilgisiz tutumunu onaylamayan kişilerde otoriter, otoriter tutumunu onaylamayan kişilerde ilgisiz tutuma eğilim belirlenmiştir. Bu durum Freud'un psikoanalitik kuramında belirttiği aynı cinsiyetten ebeveynle özdeşimden çok sosyal öğrenme kuramında yer alan model alma davranışı ile bağdaşmaktadır, çünkü kuramda kişilerin taklit ve model alma durumlarında seçici olabilecekleri belirtilmektedir.

Çocukların mizacının anne tutumları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı sayılabilecek etkileri olmadığı belirlenmiştir. Bu durumun ölçme aracındaki eksikliklerden kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Annelerin çocuk gelişimine ilişkin bilgi düzeylerinin de tutumlar üzerinde etkili olduğu ve eğitim konusunda olduğu gibi, bilgi düzeyindeki artışın da yetkin çocuk yetiştirme tutumlarına eğilimi arttırdığı belirlenmiştir.

Bağlamsal görüş açısından bakıldığında, herhangi bir faktörü bağımsız olarak ele almak ve tutumlar üzerindeki etkilerinden söz etmek yanıltıcı olabilmektedir. Çünkü kişilerin tutum ve değerleri üzerinde, eğitim düzeyleri, sosyo-ekonomik durumları, geçmiş yaşam deneyimleri, gelecekte beklenenleri ve kurdukları aile içinde eşleri ve çocuklarıyla ilişkileri gibi pek çok faktör aynı anda etkili olmaktadır. Bu nedenle, eğitim düzeyinin tutumlar üzerinde en belirleyici etken olduğunu söylemek dahi, kişilerin eğitim durumlarına bakarak çocuk yetiştirme tutumları konusunda tahmin yürütmemize olanak sağlamamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aksu, A. Theories of Developmental Psychology. Yayınlanmamış ders notları, İstanbul:Boğaziçi Üniversitesi,1983.
- Ambert, A.M. The Effect of Children on Parents. New York: Haworth Press Inc., 1992.
- Bahar, Z. ve Bayık, A. Çocuk eğitiminde annelerin ödül ve cezaya ilişkin tutumları. Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi, 1985, 3:31-42.
- Bandura, A. Social learning theory of identificatory process, Handbook of Socialization Theory and Research. Editör: D.A. Goslin. New York: Rand Mc Nally, 1969.
- Baumrind, D. Effects of authoritative parental control on child behavior. Child Development, 1966, 37:808-905.
- Bell, R. Q. The influence of children's behavior on parental behaviors in socialization. Social Development and Personality, Editör: G.G.Thopson, F.J.Vesta ve J.E.Horrocks. Canada: John Wiley & Sons Inc., 1971.
- Belsky, J. The determinants of parenting: Aprocess model. Child Development, 1984, 55:83-96.

Bronfenbrenner, U. Toward a theoretical model for the analysis of parent child relationships in a social context. Parental Attitudes and Child Behavior, Editör: J.C.Glidewell. Illinois: Charles C. Thomas, 1961.

Bronfenbrenner, U. The Ecology of Human Development. Cambridge: Harward Univercity Press, 1979.

Cass, L.K., Wessen, A.F. Determinants of parental attitudes. Parental Attitudes and Child Behavior, Editör: J.C.Glidewell. Illinois: Charles C. Thomas, 1961.

Dönmez, A. Psikolojide ekolojik yaklaşım. Psikoloji Dergisi. 1976, 6: 26-30.

Hoffman, M.L. Parent discipline and the child's consideration for others. Child Development, 1963,34:573-588.

Horowitz, F.D. Review of Child Development Research. USA: The Univercity of Chicago Press, 1975.

Kağıtçıbaşı, Ç. Sosyal Değişmenin Boyutları. Ankara: Sosyal Bilimler Yayınları, 1972.

Kağıtçıbaşı, Ç. Çocuğun Değeri: Türkiye'de Değerler ve Doğurganlık. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1981.

Kağıtçıbaşı, Ç. Family and socialization in cross-cultural perspective: A model of change. Nebraska Symposium on Motivation, Editör: J. Berman. Lincoln, NE: Nebraska Univercity Press, 1989: 135-200.

Kağıtçıbaşı, Ç. Research in child development, parenting and the family in a cross-cultural perspective. International Psychological Science:Progress, Problems and Prospects, Editör: M.R.Rosenzweig. Washington: American Psychological Association, 1992.

Kağıtçıbaşı, Ç. İnsan, Aile, Kültür. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.

Karadayı, F. Ailenin bazı sosyo ekonomik nitelikleri, anababa ile ilişkiler ve anababa tutum algısının üniversite gençlerinin olumsuz psikolojik belirtilerine etkisi. Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1982, 8: 81-106.

Kohen, E. Anaokulu Çocuklarının Mizaç Özelliklerinin Anne ve Babaları Tarafından Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir,1989.

Korner, A.F. The effect of the infant's state, level of arousal,sex and ontogenetic stage on the caregiver. The Effect of the Infant on ItsCaregiver, Editör: L.M.Rosenblum ve M. Lewis. New York: Wiley, 1974.

Kozcu, Ş. Anaokulu çocuklarında saldırgan davranışların ve anne tepkilerinin incelenmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi, 1984.

Kuzgun, Y. Anababa tutumlarının bireyin kendini gerçekleştirme düzeyine etkisi. Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 1973, 1: 57-70.

Küçük, Ş. The Validity of the Turkish form of the PARI Subscales II, III, IV. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, 1987.

Lerner, R.M. Chancing organism-context relations as the basic process of development: A developmental, contextual perspective. Developmental Psychology, 1991, 27:27-32.

Le Compte, G., Le Compte, A., Özer, S.A. Üç sosyo ekonomik düzeyde annelerin çocuk yetiştirme tutumları: Bir ölçek uyarlaması. Psikoloji Dergisi. 1978, 3:5-8.

Maccoby, E.E., Martin, J.A. Socialization in the context of the family: Parent child interactions. Handbook of Child Psychology, Vol. 4, Socialization Personality and Social Development. Editör: E.M. Hetherington, Seri Editörü: P.H. Mussen, New York: Willey, 1983.

Martin, B. Parent-child relations. Child Development Research. Editör: F.D. Horowitz, Chicago: University of Chicago Press, 1975.

Moshman, D., Glover, J.A., Bruning, R.H. Developmental Psychology. Canada: Little Brown and Company Ltd., 1987.

Orlansky, H. Infant care and Personality. Psychological Bulletin, 1949, 46:1-48.

Oskay, G. Dayak konusunda anababa ve ergenin tutumu. Psikoloji Dergisi, 1986, 20: 60-65.

Öner, N. Does education make a diifference in the child rearing attitudes of parents in Turkey? Boğaziçi Üniversitesi Dergisi, 1984, 11:43-54.

Rohner, R.P. They Love Me, They Love Me Not. USA: HRAF Press, 1975.

Raush, H.L. Interaction sequences. Journal of Personality & Social Psychology, 1965, 4: 487-499.

Schaefer, E. Converging conceptual models for maternal behavior and for child behavior. Parental Attitudes and Child Behavior, Editör:J.C. Glidewell. Illinois: Charles C.Thomas. 1961.

Schaefer, E.S., Bell, R.Q. Development of a parental attitude research instrument. Child Development. 1958, 29:339-361.

Stewart, A.C., Perlmutter, M., Friedman, S. Lifelong Human Development. New York, John Willey & Sons. 1988.

Stolz, L.M. Influences on Parents Behavior. California: Stanford Univercity Press, 1967.

Strong, R. An Introduction to Child Study. New York: Mac Millan Company, 1968.

Thomas, R.M. The Encyclopedia of Human Development and Education: Theory, Research and Studies. New York: Pergamon Press Inc., 1987.

Whiting, J.W.M., Child, I.L. Child Training and Personality:A Cross-Cultural Study. London: Yale University Press, 1962.

⁴² Yavuzer, H. Çocuk Psikolojisi. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.

Elinizdeki sorular, anne - çocuk ilişkisi ve bu ilişkide rol oynayan etkenleri araştırmaya yönelik bir çalışmaya bilgi toplamak amacıyla oluşturulmuştur. Toplanan bilgiler, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gelişim Psikolojisi bölümüne bağlı olarak hazırlanan bir Yüksek Lisans tezinde kullanılacaktır.

Sizden istenen bilimsel bir araştırmaya katkıda bulunmanızdır. Bunu göz önüne alarak lütfen,

1. Tüm soruları cevaplayınız.
2. Soruları içinizden geldiği gibi cevaplayınız. Çünkü araştırma sizin bireysel bilgi düzeyinizi ölçmeye veya değerlerinizi yargılamaya yönelik değildir.
3. Her soruyu birbirinden bağımsız olarak değerlendiriniz. Cevaplarınızın tutarlı olması için özel bir çaba göstermeyiniz.

1. Yaşınız .....
2. Cinsiyetiniz
  - a. Kadın
  - b. Erkek
3. Medeni haliniz
  - a. Evli
  - b. Bekar
  - c. Dul
4. Eğitim durumunuz
  - a. İlk
  - b. Orta
  - c. Lise
  - d. Yüksek
5. Mesleğiniz .....
6. İşiniz .....
7. Kardeşiniz var mı?
  - a. Evet
  - b. Hayır
8. Kardeşiniz var ise yaşını (birden fazla ise sıra ile yaşlarını) yazarmısınız.
  1. ....
  2. ....
  3. ....
  4. ....
  5. ....
9. Çocuklarınızın yaşlarını yazarmısınız.
  1. ....
  2. ....
  3. ....
  4. ....
  5. ....
10. Çalışırken çocuklarla muhatap oluyor musunuz?
  - a. Her zaman
  - b. Sıklıkla
  - c. Bazen
  - d. Nadiren
  - e. Hiçbir zaman
11. Radyo ve televizyonda, çocuk gelişimi konusunda bilgi vermek amacıyla hazırlanan programları izler misiniz? Hangilerini?
  - a. Hayır
  - b. Evet, ...
  - .....
12. Çocuklara ilişkin bilgi içeren yazıları okur musunuz? Hangilerini?
  - a. Hayır
  - b. Evet, Gazetelerde: .....
  - Dergi: .....
  - Kitap: .....

13. Evinizde, çocuğunuzun bakımını paylaştığınız yetişkin kişiler var mı? (Eşiniz, aile büyükleri, büyük çocuklarınız, bakıcı, vs.)
- a. Evet
- b. Hayır
14. Gerek duyduğunuzda çocuğunuzu güvenle bırakabileceğiniz bir yer var mı?
- a. Evet
- b. Hayır
15. İşleriniz dışında, yapmaktan hoşlandığınız uğraşlar için kendinize yeterince zaman ayırabiliyor musunuz?
- a. Evet
- b. Hayır
16. Çocuğunuzla birlikte yapmaktan hoşlandığımız şeylere yeterince zaman ayırabiliyor musunuz (Parka gitmek, gezmek, oynamak, ona kitap okumak gibi) ?
- a. Evet
- b. Hayır
17. Son 5 yıl içinde sizi derinden etkileyen kötü bir olay yaşadınız mı? Nedir?
- a. Evet .....
- b. Hayır

Çocukluğunuzda size uygulanan disiplin yöntemlerini hatırlamaya çalışınız. Aşağıda disiplin yöntemleri 4 madde halinde sunulmuştur. Sizin yetişmenizde emeği geçen kişilerin hangi yöntemi kullandığına ilişkin cevabınızı bu maddelerin açıklamasını dikkatle okuyarak veriniz.

- a. Otoriter: İsteklerini zorla, güç kullanarak yaptıran, katı kuralları olan kişi.
  - b. Müsamahakar: Çocuğun isteklerine boyun eğen, çocuğu kontrol etmeyen kişi.
  - c. İlgisiz: Çocuğa karşı duyarsız, kontrol etmeyen, çocuğa yaklaşmayan kişi.
  - d. Yetkin: Çocukla konuşarak kural koyan, kuralları uygulayan, bunu yaparken çocuğun ihtiyaçlarını düşünen kişi.
1. Anneniz nasıl bir disiplin yöntemi kullanırdı?
    - a. Otoriter
    - b. Müsamahakar
    - c. Yetkin
    - d. İlgisiz
  2. Babanız nasıl bir disiplin yöntemi kullanırdı?
    - a. Otoriter
    - b. Müsamahakar
    - c. Yetkin
    - d. İlgisiz
  3. Ailenizde eğitim ve disiplininizle ilgilenen başka kimseler var mıydı?
    - a. Evet
    - b. Hayır
  4. Var ise disiplin yöntemleri nasıldı?
    - a. Otoriter
    - b. Müsamahakar
    - c. Yetkin
    - d. İlgisiz
  5. Annenizin uyguladığı disiplin yöntemini doğru buluyor musunuz?
    - a. Evet
    - b. Hayır
  6. Babanızın uyguladığı disiplin yöntemini doğru buluyor musunuz?
    - a. Evet
    - b. Hayır

Aşağıdaki sorular 3 - 6 yaş arasında çocuğu olan bir annenin, çocuğuyla ilişkisi sırasında neler öğrenebildiğini açığa çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu nedenle, soruları yanıtlarken lütfen herhangi bir kişi veya yayından bilgi almayınız. Soruları mevcut bilginizle cevaplayınız. Cevabını bilmediğiniz soruların yanındaki rakamı daire içine alınız.

1. Çocuğun anne ve babasının sözünü dinlemesi için en az birbuçuk yaşında olması gerekir.
  - a. Doğru
  - b. Daha küçük olabilir.
  - c. Daha büyük olmalıdır.
2. Çocuğun yasaklanan bir şeyi, anne babası yanında olmadığı zaman da yapmaması için en az üç yaşında olması gerekir.
  - a. Doğru
  - b. Daha küçük yaşta olabilir.
  - c. Daha büyük olmalıdır.
3. Çocuğun çişini tutabilmesi için bir yaşında olması gerekir.
  - a. Doğru
  - b. Daha küçük olabilir.
  - c. Daha büyük olmalıdır.
4. Çocuğun arkadaşları ile ortak oyun kurması, oyuncaklarını paylaşması için en az dört yaşında olması gerekir.
  - a. Doğru
  - b. Daha küçük olabilir.
  - c. Daha büyük olmalıdır.
5. Çocuk iki yaşına geldiğinde, çatal kaşığı avuç içi ile tutarak yemek yiyebilir.
  - a. Doğru
  - b. Daha küçük yaşta yapabilir.
  - c. Daha büyük olmalıdır.
6. Çocuklar birbuçuk yaş civarında kıskançlık duymaya başlarlar.
  - a. Doğru
  - b. Daha küçük yaşta duyabilirler.
  - c. Daha büyük olmaları gerekir.

7. Çocuğun çişini söyleyebilmesi için iki yaş civarında olması gerekir.
- Doğru
  - Daha küçük olabilir.
  - Daha büyük olmalıdır.
8. Çocuğun 3 - 6 yaş arasında günde 13 saat uyuması gerekir.
- Doğru
  - Daha az uyuyabilir.
  - Daha fazla uyumalıdır.
9. Çocukların öcü, hayalet gibi gerçekte varolmayan şeylerden korkmaları üç yaş civarında başlar.
- Doğru
  - Daha önce başlar.
  - Daha sonra başlar.
10. Çocuk dört yaşına geldiğinde üzerini fazla kirletmeden yemeğini yiyebilir.
- Doğru
  - Daha küçük yaşta yapabilir.
  - Daha büyük olmalıdır.
11. Çocuk üç yaşında iki elini kullanarak bardağa su doldurabilir.
- Doğru
  - Daha küçük yaşta yapabilir.
  - Daha büyük olmalıdır.
12. Okul öncesi çocuklar yemek, uyku, oyun gibi faaliyetlerin hep aynı zaman ve aynı sıra ile yapılmasından sıkılırlar.
- Doğru
  - Yanlış
13. İdeal tuvalet eğitimi bir ila birbuçuk yaş arasında başlamalıdır.
- Doğru
  - Daha küçük yaşta başlanmalıdır.
  - Daha büyümesi beklenmelidir.
14. Çocukların 3 - 6 yaş arasında hayali hikayeler anlatmaları normaldir.
- Doğru
  - Yanlış
15. 3 - 6 yaş arası çocukların aşırı uslu ve silik davranışları korku belirtisi olabilir.
- Doğru
  - Yanlış

16. Çocuklar 4.5 - 6 yaş arasında kardeş sahibi olurlarsa, kardeşlerini diğer yaşlardaki çocuklardan daha çok kıskanırlar.
- Doğru
  - Yanlış
17. Çocuğun 2.5 - 3.5 yaş arası çok sık hayır demesi, ana babayla çatışması, ailenin disiplin şeklinde bir yanlışlık olduğunu gösterir.
- Doğru
  - Yanlış
18. Okul öncesi çocuk kuralların değişmesinden rahatsız olur. İstisnai durumlarda bile kuralların değişmesini istemez.
- Doğru
  - Yanlış
19. Okul öncesi çocuklar oyun oynamaya, büyüklerin işlerine verdikleri önemi verirler. Oyunları yarıda kesildiğinde bu nedenle üzülür ve öfkelenirler.
- Doğru
  - Yanlış
20. 3 - 6 yaş arası inat ve isyan, korku belirtisi olabilir.
- Doğru
  - Yanlış

Aşağıdaki soruları, çocuğunuzun genel tutum ve davranışlarını göz önüne alarak cevaplayınız.

Size uygun maddenin yanındaki harfi daire içine alınız.

1. Çocuğunuzun gün içinde (giyinirken, yerken, yıkamırken, yürürken) aktif ve hareketli olduğu süre ile sakin olduğu süreyi kıyaslayarak, hangi maddeye daha uygun olduğunu belirtiniz.
  - a. Hemen hemen hep sakinidir.
  - b. Çoğunlukla sakinidir.
  - c. Bazen sakin, bazen hareketlidir.
  - d. Çoğunlukla hareketlidir.
  - e. Her zaman çok hareketlidir.
2. Çocuğunuzun yemek saatleri düzenli midir?
  - a. Her zaman düzenlidir.
  - b. Genellikle düzenlidir.
  - c. Bazı zamanlar düzenlidir.
  - d. Genellikle düzensizdir.
  - e. Hemen hemen hep düzensizdir.
3. Çocuğunuz yabancı bir kişi ile karşılaştığında ilk tepkisi nasıl olur?
  - a. Hiç yadırgamaz, hemen yaklaşır.
  - b. Genellikle yadırgamaz.
  - c. Bazen yakın, bazen çekingen davranır.
  - d. Genellikle çekingen davranır.
  - e. Çok çekingen davranır.
4. Çevredeki değişikliklere ilk tepkisi ne olursa olsun, zaman içinde uyum sağlayabilir mi?
  - a. Uyum sağlamakta hiç güçlük çekmez.
  - b. Genellikle kolay uyum sağlar.
  - c. Zamana ve duruma göre değişir.
  - d. Genellikle zor uyum sağlar.
  - e. Çok zor uyum sağlar.
5. Çocuğunuz sevinçli veya üzgün olduğunda duygularını belli eder mi?
  - a. Sözleri ve hareketleri ile duygularını fazlası ile belli eder.
  - b. Duyguları oldukça belirgindir.
  - c. Duyguları anlaşılır, ancak abartılı şekilde belli etmez.
  - d. Pek belli etmez.
  - e. Duygularını hiç belli etmez.

6. Çocuğunuzun neşeli, mutlu, dostça olduğu zamanlarla, huzursuz, keyifsiz, mutsuz olduğu zamanları kıyaslarsanız, onun için ne söyleyebilirsiniz?
  - a. Hemen hemen her zaman neşeli ve mutludur.
  - b. Genellikle huzurlu ve mutludur.
  - c. Mutlu olduğu zamanlarla mutsuz olduğu zamanlar eşittir diyebilirim.
  - d. Genellikle huzursuz, keyifsiz bir çocuktur.
  - e. Hemen hemen her zaman mutsuz ve keyifsizdir.
7. Çocuğunuz belli bir işle uzun süre meşgul olur mu?
  - a. Evet, çok uzun süre meşgul olur.
  - b. Genellikle uzun süre bir işle uğraşabilir.
  - c. Uzun bir süre diyemem.
  - d. Genellikle ilgi süresi kısadır.
  - e. Hiç bir şeyle uzun süre ilgilenmez.
8. Çocuğunuz bir şeyle meşkulken dikkatinin dağılması için ne olması gerekir?
  - a. Engellenmedikçe yaptığı işe devam eder.
  - b. Önem verdiği bir olay olmalıdır.
  - c. En az yaptığı iş kadar haz aldığı bir başka şey olmalıdır.
  - d. Basit bir olay dahi ilgisini çekebilir.
  - e. En küçük bir ses, bir hareket dikkatinin dağılmasına neden olur.
9. Çocuğunuzun uyku saatleri düzenli midir?
  - a. Her zaman düzenlidir.
  - b. Genellikle düzenlidir.
  - c. Bazı zamanlar düzenlidir.
  - d. Genellikle düzensizdir.
  - e. Hemen hemen hep düzensizdir.
10. Çocuğunuzun ilk kez gördüğü bir yiyeceğe karşı tutumu nasıl olur?
  - a. Hemen tatmak ister.
  - b. Önce inceler sonra tadına bakar.
  - c. İlgisiz davranır.
  - d. Genellikle isteksiz davranır.
  - e. Bir yiyeceği ilk gördüğünde kesinlikle yemek istemez.
11. Çocuğunuzun tuvalet saatleri düzenli midir?
  - a. Her zaman düzenlidir.
  - b. Genellikle düzenlidir.
  - c. Bazı zamanlar düzenlidir.
  - d. Genellikle düzensizdir.
  - e. Hemen hemen hep düzensizdir.
12. Çocuğunuz yeni ve değişik bir oyuncak gördüğünde nasıl davranır?
  - a. Hemen alıp oynamak ister.
  - b. Biraz bakar, sonra oynamaya başlar.
  - c. İlgisiz davranır.
  - d. Bilmediği bir oyuncak karşı çekingen davranır.
  - e. Oyuncak tanıtılana kadar elini bile sürmez.

AİLE HAYATI VE ÇOCUK YETİŞTİRME TUTUMU ÖLÇEĞİ

Soru listesinde verilen ifadeleri okuyup, şu şekilde değerlendiriniz:

4	3	2	1
Çok uygun buluyorum	Oldukça uygun buluyorum	Biraz uygun buluyorum	Hiç uygun bulmuyorum

Soru listesindeki ifadeler hakkındaki görüşünüzü, her ifadenin numarasının karşısındaki sayılardan birini işaretliyerek belirtiniz. Bu ifadelerde doğru veya yanlış yoktur. Sadece kendi görüşünüzü işaretlemeniz gerekiyor. Araştırma için bütün soruların cevaplandırılması çok önemli bir noktadır. Onun için bazı ifadeler birbirine benzer dahi olsa, gene de cevaplandırmanızı rica ederiz.

1. Çocuk yorucu veya zor işlerden korunmalıdır.	4	3	2	1
2. Anne ve babalar, çocuklarını dertlerini anlatmaya teşvik ederler. Fakat bazen çocukların dertlerinin hiç açılmaması gerektiğini anlayamazlar.	4	3	2	1
3. Çocuk boşa geçen dakikaların bir daha hiç geri gelmeyeceğini ne kadar çabuk öğrenirse, kendisi için o kadar iyi olur.	4	3	2	1
4. Bir anne çocuğunun düş kırıklığına uğramaması için elinden geleni yapmalıdır.	4	3	2	1
5. Çocuk ne kadar erken yürümeyi öğrenirse o kara iyi terbiye edilebilir.	4	3	2	1
6. Çocuk yetiştirmek sinir bozucu, yıpratıcı bir iştir.	4	3	2	1
7. Çocuğun hayatta öğrenmesi gereken o kadar çok şey vardır ki, zamanını boşa geçirmesi affedilmez.	4	3	2	1
8. Babalar biraz daha şefkatli olsalar, anneler çocuklarını daha iyi yönetebilirler.	4	3	2	1
9. Çocuk yetiştirmenin kötü taraflarından biri de, anne ya da babanın istediğini yapabilmesi için yeter derecede özgür olmamasıdır.	4	3	2	1
10. Sıkı kurallarla yetiştirilen çocuklardan en iyi yetişkinler çıkar.	4	3	2	1
11. Bir anne çocuğunun mutluluğu için kendi mutluluğunu feda etmesini bilmelidir.	4	3	2	1
12. Daima koşuşturan, hareketli bir çocuk büyük bir olasılıkla mutlu bir kişi olacaktır.	4	3	2	1
13. Büyükler çocukların şakalarına güler, onlara eğlendirici öyküler anlatırsa, evdeki düzen daha düzgün, daha akıcı olur.	4	3	2	1
14. Çocuğun en gizli düşüncelerini kesinlikle bilmek, bir annenin görevidir.	4	3	2	1
15. Anne babalar çocuklarına, sorgusuz sualsiz kendilerine sadık kalmalarını öğretmelidirler.	4	3	2	1
16. Bütün genç anneler, bebek bakımında beceriksiz olacaklarından korkarlar.	4	3	2	1